

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА

Науковий журнал

1(29)'2025

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- CrossRef (DOI: 10.33270)
- ISSN International Centre
- ORCID
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine)
- Index Copernicus International
- Academic Resource Index ResearchBib
- Polska Bibliografia Naukowa
- Google Scholar
- Центр досліджень соціальних комунікацій
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2025**

Філософські та методологічні проблеми права

1
(29)
2025

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-02449, рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 січня 2024 року № 26 • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України від 2 липня 2020 року № 886) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 27 травня 2025 року (протокол № 12)

Filosofs'ki ta metodologichni problemi prava

Редакційна колегія:

Костицький М. (головний редактор) Антіпова О.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Вознюк А. Джужа О. Дротянко Л.	кандидат філософських наук, старший дослідник, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор філософських наук, професор, ДНП «Державний університет "Київський авіаційний інститут"», Україна
Кравець В. Кушакова-Костицька Н. Мазур Т. Меленко С.	кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор юридичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
Мотлях О. Полудьонна Н.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Софінська І.	доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна
Співак М.	доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Токарська А.	доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна
Юсупов В. Варга Ч.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна доктор юридичних наук, професор, Католицький університет імені Петра Пажмані, Угорщина
Паства-Войцеховська Б. Хомчинські П.	доктор філософії, доцент, Гданський університет, Республіка Польща доктор філософії, доцент, Лодзинський університет, Республіка Польща

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, та дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Філософські та методологічні проблеми права : наук. журн. / [редкол.: М. В. Костицький
X0 (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. – № 1 (29). – 124 с.

Адреса редакції:

пл. Солон'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@navs.edu.ua

philosophy.navs.edu.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LAW

Scientific magazine

1(29)'2025

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- CrossRef (DOI: 10.33270)
- ISSN International Centre
- ORCID
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine)
- Index Copernicus International
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa
- Google Scholar
- Social Communications Research Center
- The Vernadsky National Library of Ukraine
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2025**

Philosophical and Methodological Problems of Law

1
(29)
2025

Filosofs'ki ta metodologični problemi prava

Scientific magazine • Published semiannually • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • Media identifier in the Register of Media Entities R30-02449, Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting of 11 January 2024 No. 26 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 886, dated July 2nd, 2020) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No.12, dated May 27th, 2025)

Editorial board:

Kostytskyi M. (Editor in Chief)	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Antipova O.	PhD in Philosophy, Senior Researcher, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Vozniuk A.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Dzhuzha O.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Drotianko L.	Doctor of Philosophy, Professor, State Non-Profit Enterprise «State University "Kyiv Aviation Institute"», Ukraine
Kravets V.	PhD in Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Kushakova-Kostytska N.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Mazur T.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Melenko S.	Doctor of Law, Professor, Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych, Ukraine
Motliakh O.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Poludonna N.	PhD in Psychology, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Sofinska I.	Doctor of Law, Professor, Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Spivak M.	Doctor of Political Science, PhD in Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Tokarska A.	Doctor of Law, Professor, Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Yusupov V.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Varha Ch.	Doctor of Law, Professor, Peter Pazmani Catholic University, Hungary
Pastva-Voitsekhovska B.	Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Gdańsk, Republic of Poland
Khomchynski P.	Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Lodz, Republic of Poland

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Philosophical and Methodological Problems of Law : scientific magazine / [editorial board: M. Kostytskyi (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2025. – No. 1 (29). – 124 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
Phone: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@navs.edu.ua

ЗМІСТ

КОСТИЦЬКИЙ М. Онтологія правотворчості	7
БРОВКО Н. Реформування законодавства про благодійні організації в Україні та Китаї	14
ВОВК В., БЛІХАР В. Правове регулювання в інформаційному просторі в контексті цифрового гуманізму як компенсація недотримання норм інформаційної етики та цифрового громадянства	22
КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Н. Вплив цифровізації на конституціоналізм: концептуальні підходи щодо перспектив державного регулювання інформаційного простору	29
МЕЛЬНИК Я. Правовий моніторинг глобальних правових систем	38
ТИМОШЕНКО В. Сутність злочину і покарання в класичній німецькій філософії	46
ВАНДЖУРАК Р. Інтелектуальна основа розсуду суб'єктів правозастосування (питання ролі когнітивних здібностей під час ухвалення дискреційних рішень)	56
ДЕМИДЕНКО В. Цифрова трансформація та амбідекстерність муніципальної влади: міжнародні тренди та національні особливості	67
НОСЕНКО О., КРАВЕЦЬ В. Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів	77
ЧЕХАНЮК Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти	85
ВАСЮТА Ю. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади діяльності спільних слідчих груп під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень	96
НЕВІДОМСЬКИЙ М. Становлення інституту <i>amicus curiae</i> в міжнародному та національному праві: сучасні тенденції та перспективи його розвитку в епоху розквіту штучного інтелекту	105

РЕЦЕНЗІЇ

БРОВКО Н., КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Н. Збереження національного багатства України як фундамент подальшого розвитку держави <i>Рец. на кн.: Правовий вимір та охорона національного багатства України : монографія / [Л. Ф. Купіна, В. І. Шакун, В. І. Борденюк та ін.]; за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2024. 320 с.</i>	113
ГУСАРЄВ С. Ефективна правотворчість: від теоретичних засад до практичного втілення <i>Рец. на кн.: Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади : монографія / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 512 с.</i>	116
КОВАЛЕНКО В. Концептуалізація пробації щодо неповнолітніх в умовах реформування пенітенціарної системи України <i>Рец. на кн.: Гусак А. П. Пробація щодо неповнолітніх в Україні : монографія. Київ : 7БЦ, 2024. 428 с.</i>	118
ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ	121

CONTENT

KOSTYTSKYI M. Ontological Problems of Lawmaking in Ukraine	7
BROVKO N. Reforming the Legislation on Charitable Organizations in Ukraine and China	14
VOVK V., BLIKHAR V. Legal Regulation in the Information Space in the Context of Digital Humanism as Compensation for Non-Compliance with the Norms of Information Ethics and Digital Citizenship	22
KUSHAKOVA-KOSTYTYSKA N. The Impact of Digitalization on Constitutionalism: Ukrainian Realities in the Context of European Integration.....	29
MELNYK Ya. Legal Monitoring of Global Legal Systems.....	38
TYMOSHENKO V. The Essence of Crime and Punishment in Classical German Philosophy.....	46
VANDZHURAK R. The Intellectual Basis of the Discretion of Law Enforcement Agents (the Question of the Role of Cognitive Abilities in Making Discretionary Decisions)	56
DEMYDENKO V. Digital Transformation and Ambidexterity of Municipal Government: International Trends and National Characteristics	67
NOSENKO O., KRAVETS V. The Image of a Police Officer as a Factor in Forming Public Trust in Law Enforcement Agencies	77
CHEKHANIUK L. The Principle of the Rule of Law and Legal Certainty: Relationship and Particular Aspects	85
VASIUTA Yu. Theoretical, Methodological and Praxeological Principles of the Activities of Joint Investigation Teams during the Investigation of Corruption Criminal Offenses.....	96
NEVIDOMSKYI M. Formation of the Institute of Amicus Curiae in International and National Law: Current Tendencies and Prospects for its Development in the Era of Artificial Intelligence	105

REVIEW

BROVKO N., KUSHAKOVA-KOSTYTYSKA N. Preservation of Ukraine's National Wealth as a Foundation for the Further Development of the State <i>Review of the book: Legal dimension and protection of the national wealth of Ukraine: a monograph. L. Kupina, V. Shakun, V. Bordeniuk (et al.). O. Kot, A. Hryniak, L. Kupina, V. Shakun (Eds.). Kyiv: Alerta, 2024. 320 p.</i>	113
HUSARIEV S. Effective Lawmaking: from Theoretical Principles to Practical Implementation <i>Review of the book: Optimization of lawmaking activity: theoretical and legal principles: a monograph / edited by N. Parkhomenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. 512 p.</i>	116
KOVALENKO V. Conceptualization of Probation for Minors in the Context of Reforming the Penitentiary System of Ukraine <i>Review of the book: Husak A. Probation for minors in Ukraine: a monograph. Kyiv: 7BTs, 2024. 428 p.</i>	118
NOTE FOR AUTHORS.....	121

DOI: 10.33270/02252901.1
УДК 343.134

КОСТИЦЬКИЙ Михайло*

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, почесний академік НАПрН України, головний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>

Онтологія правотворчості

Анотація. Проблема правотворчості знову набула актуальності в юридичній теорії й практиці у зв'язку з прийняттям 24 серпня 2023 року Верховною Радою України Закону України «Про правотворчу діяльність». З одного боку, цей Закон поклав край безплідним і схоластичним дискусіям про те, що є правотворчістю і що головніше: «правотворчість» чи «правоутворення», а з іншого боку, передбачив вимоги до важливої частини правотворчої діяльності – законотворчості та творення нормативно-правових актів. Торік у журналі «Філософські та методологічні проблеми права» ми спільно з професором Н. Кушаковою-Костицькою опублікували статтю «Філософські проблеми правотворчості», яка була філософською пропедевтикою до проблеми правотворчості. Безсумнівно, що це був лише пробний підхід до вирішення проблеми філософського осмислення правотворчості, адже є потреба в поглибленому аналізі онтології, епістемології, аксіології, гносеології, антропології правотворчості. У цій статті зроблено спробу онтологічного підходу до аналізу правотворчості як до сущого, буттєвого. Напевно, онтологічний підхід до правотворчості потребує ув'язування останньої з буттям соціуму, громадянського суспільства, держави, без яких правотворчість не існує, є недоцільною та неможливою. Також онтологія правотворчості пов'язана з онтологією, буттям права й законодавства. Дослідження зазначених моментів зробить зрозумілою потребу розвитку положень, закріплених у Законі України «Про правотворчу діяльність».

Ключові слова: правотворчість; законотворчість; онтологія; буття права; право; закон; громадянське суспільство; держава.

Історія статті:

Отримано: 30.01.2025

Переглянуто: 27.02.2025

Прийнято: 28.03.2025

Рекомендоване посилання:

Костицький М. Онтологія правотворчості. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 7–13. DOI: 10.33270/02252901.1

*Відповідальний автор

Вступ

Правотворчість як теоретична й практична діяльність потребує наукового осмислення та аналізу. Десятки публікацій (від тез виступів на наукових форумах до монографій і статей в енциклопедіях) не лише не вирішили наявних проблем, а дедалі більше їх загострили. З притаманними для догматичної юриспруденції дискусіями після публікацій зарубіжних учених українські науковці (насамперед теоретики держави й права) почали «досліджувати» суміжні з правотворчістю поняття (а фактично синоніми) – «правоутворення», «правотворча діяльність», визначати, що є «ширшим», а що є «вужчим», що охоплює тощо. Інша група науковців наполегливо намагалася вмістити правотворчість до юридичної техніки, визначивши останню не лише як правотворчість, а й застосування права та навіть правоохорону.

Дискусії на окреслену тему автор убачає як такі, що описані Дж. Свіфтом у «Мандрах Гуллівера», які призвели до війни між Ліліпутією з Блефуском (Swift, 2013). Їх суть полягає в тому, з якого боку розбивати варені яйця – з «тупого» чи «гострого» кінця. Зазначимо, що в контексті розвитку філософії права дискусії на кшталт таких, що стосуються, зокрема поняття, принципів, визначення дедалі частіше тісняться аналізом суті юриспруденції, її окремих напрямів, динаміки її розвитку, зв'язком із соціумом, зокрема з громадянським суспільством. Значного поширення набуває юснатуралістична методологія, яка висвітлює юридичну науку не як опис догми, а як динамічну, «живу» систему.

В українській юридичній науці під час дослідження правотворчості домінує етатизм, тобто абсолютизація й возвеличення держави як єдиного монополіста у творенні законів. Останніх водночас з іншими нормативно-правовими актами вважають правом. До того ж зовсім уникають таких форм (джерел) права, як традиції, звичаї, судові прецеденти, договори, доктрини.

Щоб перебороти цю схоластику й догматизм в юриспруденції, необхідне її філософське переосмислення, зокрема, суті й змісту правотворчості. Для виконання цього завдання необхідно дослідити онтологію правотворчості, тобто питання буття і суцього правотворчості, її існування як соціального феномена.

Матеріали та методи

У межах дослідження, результати якого висвітлено в цій статті, використано енциклопедичну літературу та джерела з філософії, філософії права, проаналізовано низку положень Конституції України, Закону України «Про правотворчу діяльність».

Основним методом, який застосовано під час написання наукової праці, був юснатуралістичний метод, що дав змогу вийти в дослідженні за

традиційні межі позитивістської методології. Автором також використано й логічні методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція тощо), і лінгвістичний, історичний, системний методи. Під час цілісного й комплексного підходів до аналізованої проблеми автор опирався на філософські методи.

Результати й обговорення

Правотворчість як складний і специфічний процес у теорії держави й права трактується як такий, що реалізується на гносеологічному, матеріальному та інституціональному рівнях (Moiseienkova, 2015, р. 274). Цей перелік можна розширити онтологічним, аксіологічним, праксеологічним, культурологічним рівнями тощо. Об'єднує їх онтологія чи онтологічний підхід до правотворчості. Для того, щоб дослідити онтологію правотворчості, необхідно від загального до конкретного вивчити положення онтології та від особливого до конкретного з'ясувати питання правової онтології, а далі онтології правотворчості.

Онтологія (грец. *o'n*, *o'ntos* – суще, *logos* – вчення) – вчення про буття. Вчення про буття в класичній філософії поряд з гносеологією, аксіологією, антропологією тощо виступають базою філософської системи, філософського підходу. Зміст поняття онтології в класичній філософії збігається зі змістом метафізики як цілісної системи. Еволюція поняття онтології проявляється у двох напрямках. У першому вона проявляється як метафізика аж до трансценденталізму, зокрема, у платонівській концепції ідей (ейдосів), схоластичному реалізмі, трактуванні буття (за Г. В. Ф. Гегелем) як етапу розвитку Абсолютної ідеї, трансцендентальної онтології неомізму тощо (Wolf, 2024; Hegel, 2015). Другий напрям полягає у визначенні онтології як філософії природи, отриманні знань про природу, з огляду на неї, орієнтації на взаємодію з природою в природознавстві. Певною віхою в розробці проблем онтології була філософія І. Канта, який оцінював усю попередню історію дослідження як догматизм (Kennington, 1985). У XIX–XX ст. онтологію пов'язують з психологічними феноменами (А. Шопенгауер) (Daub et al., 2024), логічними (У. Куайн) (Quine, 1980), лінгвістичними (Е. Бонвеніста) (Laplantine, & McElvenny, 2022). У XX ст. проблему онтології порушив М. Гайдеггер (2015), який трактував буття як людське буття. Він розрізняв буття від існування, людину він убачав як «пастора буття», що набуває в ній мовлення й форму вираження; метою філософії є повернення до «істини буття», яка живе в мові (Okrent, 2020).

В екзистенціалізмі буття розуміють як сферу людської покинутості (занедбаності) і водночас як буття людської екзистенції (Sasaп, 2023).

Для кінця XX і початку XXI ст. притаманне домінування спочатку в образотворчому

мистецтві, а згодом у музиці, архітектурі, культурі й навіть у філософії постмодернізму, який у попередній період розвитку характеризували як експансію ідей деонтологізації, а в період модерну як збереження ідеї онтологічного втілення суб'єктивного досвіду. У постмодерні буття конструюють виключно семіотично, має місце відмова від самоідентичності буття, неможливість побудови моделі реальності, поняття онтологія позбавляється смислу, впроваджується феномен «перевідкриття часу» або введення ідеї темпоральності в парадигмальні основи бачення реальності. Тобто в постмодерністському баченні опис буття як такого вбачається принципово неможливим.

Різновидом онтології є соціальна онтологія як вчення про буття суспільства, буття людини, людських індивідуумів, їх взаємозумовленості й самореалізації (Ásta, 2024).

Соціальне буття розуміється як процес у формах його відтворення, оновлення, змінах. Значення індивідів у соціальному бутті (та й у природному) безперечно зростає. Соціальна онтологія стає своєрідною теорією, яка відображає динаміку й структуру соціального процесу, конкретні форми їх реалізації в діяльності людей у різних її комбінаціях. Соціальна онтологія виробляється в процесі осмислення різних людських проблем. Вона створює узагальнений образ соціального буття, який проявляється в знанні гуманітарних наук.

Своєрідним різновидом соціальної онтології є правова онтологія як вчення про буття права в соціумі, функціонування правових феноменів (Garcia-Godinez, 2024).

За твердженням харківських філософів права останнє не є специфічною сферою соціального буття, відокремленою від інших соціальних сфер (Danyliuk, 2018). Тобто право, інтегроване в суспільне життя, простір цивілізованого існування людей, стає простором правової реальності. Ці міркування ми поділяємо частково, адже попри те, що право має важливе значення в соціумі, однак воно не є абсолютно всеосяжним, а все ж таки є специфічною сферою соціального буття. Навіть під час взаємодії з такими сферами соціальних норм, як релігійні чи моральні права не витісняє й не замінює їх, а взаємодіє і впливає на них, як і вони на право.

Буття права є основною його характеристикою. Водночас постає одвічне запитання: «А що є право як таке?» Донині воно не має відповіді. Тут згадаємо крилатий вислів І. Канта про те, що юристи досі шукають власне поняття права. І це стосується не лише того періоду, коли жив І. Кант, а й сьогодні. Тобто право продовжує виступати як непізнаний своєрідний об'єкт. Для перевірки цього твердження автора слід вдатися до енциклопедичних питань і підручників з теорії держави й права та філософії права. Можливо, представники математичних та природничих наук

обґрунтовано відмовлять юристам у застосуванні терміна «юридична наука», позаяк вони вважають, що такої не існує.

На думку А. Кауфмана (1997), важливим в онтологічному сенсі є запитання, що означає для права «бути», в якому типі реальності воно існує: в людському досвіді, культурі, зовнішньому світі.

Є. Спекторський (2011) в одній зі своїх головних робіт «Юриспруденція і філософія» зазначив, що світ права – це зовсім особливий світ, ніби надбудований юриспруденцією над емпіричною дійсністю. Важливим є також питання про реальність того спеціального світу, з яким стикається юриспруденція. Юристи вважають, що вони знають, з якою реальністю мають справу, однак, коли їх про це запитати, то їм доведеться самим запитувати та вирішувати одне з найважливіших питань правової онтології (Spektorskyi, 2011, p. 400).

Учений, юрист, філософ і психолог Л. Петражицький (2011), випускник університету святого Володимира, вважав правом двосторонні, імперативно-атрибутивні емоції, пов'язані із внутрішнім почуттям обов'язку певної поведінки. Тобто право є специфічним психічним переживанням, «юридичною емоцією», не явищем фізичного світу, а феноменом психічного світу (Petrazhyskyi, 2011, p. 80-82). Цей психічний світ характеризується інтуїтивним правом, а соціологічний світ – позитивним правом. Убачається, що має місце існування двох видів правової реальності: психічної та фізичної.

Видатний філософ і юрист Б. Кістяківський (1996) виокремлював чотири види реальності буття права: аналітичну, соціологічну, психологічну й нормативістську. До того ж він акцентував на тому, що право є соціальним явищем, пов'язаним із культурою; поняття права в культурі має домінантне значення. Визначення, що право є сукупністю чинних правових норм, є спірним у науці. Б. Кістяківський вважав, що суть існування права не в статтях, парадигмах законів, надрукованих кодексах, судових ухвалях та інших постановках органів влади, дотичних до правових питань, а у свідомості як загалом суспільства, так і його поодиноких членів (Kistiakivskyi, 1996, p. 97-98).

У літературі висловлено міркування, що Б. Кістяківський був критиком Л. Петражицького за його психологічну теорію права (Atoian, 2010, p. 10). З нашого погляду, право як елемент свідомості за Б. Кістяківським існує у двох різновидах: як суто психологічне явище, тобто деяка сукупність уявлень, відчуттів і вольових імпульсів або ж як норма чи, радше, сукупність норм, яким ми надаємо індивідуального значення і які народжуються в нашій свідомості з певними вимогами належності й обов'язку. Тобто психологічне та нормативне розуміння права є солідарними й взаємопов'язаними.

Ці питання постають також у зв'язку із з'ясуванням того, до якої реальності належить право: до реальності логічних істин, що існують і

суб'єктивно, і об'єктивно, реальності історичних істин або реальності морального світу? У філософії права виокремлюють широке й вузьке розуміння правової реальності. Широке розуміння – це всі правові феномени, а саме правові норми, інститути, наявні правовідносини, правові концепції. Вузьке розуміння правової реальності – це базові правові реалії, щодо яких усі інші правові феномени є похідними, тобто це правові норми. Змістом проблеми правової реальності є з'ясування питання про буття права, його вкорінення в людському існуванні. Специфіка правової реальності в тому, що вона є основним питанням правової онтології та дає змогу розглядати образ права, представлений у наявній правосвідомості. Це різні теорії, нормативні документи, повсякденний досвід правового життя (Andreiev et al., 2012, р. 50-52).

Проблемам правової реальності присвятив низку робіт член-кореспондент НАПрН України С. Максимов (2002). Він стверджував, що «правова реальність» є філософським еквівалентом поняття «правова система». Такі автори, як Д. Андреев та інші не погоджуються з цим трактуванням і зазначають, що система права як явище позитивного права вирізняється в об'єктивності щодо окремої людини та охоплює лише юридичні феномени. Правова реальність є одним з проявів культурного буття людини та охоплює все правове, світ права. У зв'язку з людиною правова реальність може розглядатися в онтологічному, гносеологічному та антропологічному аспектах. Водночас її можна аналізувати як спосіб організації та інтеграції правових аспектів життя людини. Світ права в цьому сенсі є світом належного, а не світом сущого, і світ права вбачається як реально існуючим.

У юридичній науці домінує підхід до онтологічної основи права як до такої, що не може бути пов'язаною з природою чи космосом. Право вбачається як позаприродне явище і його основ у природі віднайти не можна. Це твердження викликає заперечення, оскільки й природа, й соціум є нерозривно пов'язаними між собою, адже існує природна цілісність світу. Автор теорії соціального натуралізму академік О. Костенко стверджує, що право – це засіб узгодження суспільного життя людей із законами соціальної природи (Kostenko, 2020, р. 430). Про зв'язок чинного (людського) права із космічними законами й те, що останні є реальними джерелами права, автор виступив на академічних читаннях у Київському регіональному центрі Академії правових наук ще 2010 року (Kostytskyi, 2010).

Зазначені міркування академіків О. Костенка і М. Костицького не є спробою реанімування докласичного (або стихійного) підходу до онтології права (зокрема й правотворчості), в якому вбачається натуро- і космоцентризм. Класична світоглядна парадигма в юриспруденції пов'язана з акцентом на вроджені й невіддільні права

людини. Водночас у межах класичного підходу наявна неоднорідність філософської й правової онтології, збереження первинного натуралізму. Природа вбачається як взірць порядку та «благої мудрості в храмі творіння», тоді як «на ярмарку людських починань» констатується «лише боротьба безглузвих пристрастей, неприборканих сил і руйнівних мистецтв» (Tsymbaliuk, 2008, р. 101, 104). Посткласичний (постметафізичний) підхід до правової онтології передбачає подолання світоглядної методологічної прірви, побудованої методологією матеріалістичної діалектики між мисленням, буттям, суб'єкт-об'єктною розірваністю картини світу. Остання дедалі більше стає цілісною і єдиною (як це мало місце за часів Піфагора). Тобто йдеться про цілісність і єдність природи й соціуму, коли поняття «буття» стає невіддільним від смислу «буття людини у світі». Під час таких методологічних трансформацій визначення правотворчості як форми владної діяльності держави, спрямованої на створення нормативно-правових актів, вбачається архаїзмом.

Безперечно, в Законі України «Про правотворчу діяльність» (далі – Закон), прийнятому Верховною Радою України 24 серпня 2023 року й спрямованому на врегулювання діяльності зі створення законів і підзаконних нормативно-правових актів (ст. 8 Закону), йдеться про діяльність органів держави та органів і посадових осіб місцевого самоврядування¹. Тому може постати питання щодо творення інших документів, крім законів і підзаконних нормативно-правових актів, адже цей Закон присвячено правотворенню. Тобто онтологія правотворчості зводиться лише до творення законів і підзаконних актів. Зазначимо, що онтологічні проблеми правотворчості в Законі цілком окреслено. Це й правові засади правотворчості, її принципи, учасники, характеристика суті норми права й нормативно-правового акта, визначення юридичної сили та ієрархії нормативно-правових актів тощо.

Нововведенням є визначення публічної політики та її документів (ст. 20 Закону), зокрема, аналітичних, прогностичних і програмних. До аналітичних документів належать (ст. 21 Закону) зелена книга, оцінка впливу, біла книга та концепція проекту. Прогнозні документи публічної політики розробляють з метою визначення правового регулювання суспільних відносин, підвищення ефективності планування правотворчої діяльності, уніфікації та систематизації законодавства (ст. 22 Закону). Програмними документами публічної політики є документи програмно-цільового характеру, в яких відображено пріоритетні напрями розвитку публічної політики, визначено та обґрунтовано

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#Text>

стратегічні цілі публічної політики (ст. 23 Закону). Цими документами можуть бути послання Президента Верховній Раді України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України»; Коаліційна угода депутатських фракцій у Верховній Раді України, Програма діяльності Кабінету Міністрів України, програми АР Крим з соціально-економічного, культурного розвитку, раціонального природо-користування, охорони довкілля, місцеві або регіональні програми соціально-економічного та культурного розвитку, доктрини й стратегії для прогнозування розвитку країни, окремого виду суспільних відносин, програми та плани для розроблення заходів щодо досягнення окресленої мети.

Розділ II Закону присвячено підготовці проекту нормативно-правового акта, зокрема розробленню концепції проекту закону чи нормативно-правового акта, правотворчій ініціативі, розробленню проекту нормативно-правового акта суб'єктом правотворчої діяльності, суб'єктом правотворчої ініціативи, іншим суб'єктом. Суб'єкт правотворчої ініціативи зобов'язаний здійснити оцінку впливу проекту на суспільні відносини та викласти цю оцінку в пояснювальній записці (ст. 30 Закону).

Суб'єкт правотворчої ініціативи подає в установленому порядку проект нормативно-правового акта, водночас із ним концепцію (якщо вона є), пояснювальну записку, перелік нормативно-правових актів, які слід прийняти чи змінити, аналітичні документи публічної політики, інші супровідні документи.

Суб'єкт забезпечення правотворчої діяльності забезпечує проведення експертизи проекту нормативно-правового акта для визначення відповідності проекту зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, права ЄС, науковій, юридичній, антикорупційній, гендерно-правовій, антидискримінаційній та іншій практиці.

Крім цього можна за рішенням суб'єкта правотворчої діяльності або іншого уповноваженого суб'єкта проводити інші додаткові експертизи (ст. 44 Закону). Зазначені суб'єкти можуть проводити публічні консультації щодо проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення відкритості й прозорості право-творчої діяльності.

Окреслено також процедуру розгляду проекту, його прийняття й видання.

Висвітлені особливості процедури правотворчості від ідеї до вводу в дію нормативно-правового акта становлять основний зміст правової онтології. Слід зазначити, що наразі поза увагою ще залишилася онтологія творення інших джерел права, зокрема, традицій, звичаїв, судових прецедентів, договорів тощо, однак це вже проблема іншого дослідження.

Висновки

Онтологія правотворчості є серйозною й складною проблемою. Вона пов'язана із соціальною онтологією, онтологією правознавства, посідаючи місце одиничного в тріаді загальне – особливе – одиничне. Правотворчість в онтологічному сенсі є специфічною діяльністю суб'єктів правотворчості, яка відрізняється від правозастосування та правоохорони. Вона також не збігається з юридичною технікою (хіба що в окремих епізодах чи фрагментах).

Онтологія правотворчості передбачає, що право твориться не лише державою й місцевим самоврядуванням, а й громадянським суспільством і його суб'єктами. У зв'язку з воєнним станом в Україні ми відстоюємо необхідність посилення ролі української держави в правотворчості. Однак у повоєнний період буде необхідність повернутися до інших суб'єктів правотворчості та посилення їх ролі в цьому процесі.

References

- [1] Andreiev, D.V., Vovk, V.M., Ivchenko, Yu. V., & Pavlyshyn, O.V. (2012). *Philosophy of law: current problems and modern interpretations* (2nd ed., rev.). Kyiv: NAVS.
- [2] Ásta. (2024). Social Ontology: Where Now? *Journal of Social Ontology*, 10(3), 7-10. DOI: 10.25365/jso-2024-9028
- [3] Atoian, O.M. (2010). The Idea of Intuitive Law in the Concept of L. Petrazhytsky. *Legal Bulletin*, 2(15), 8-11.
- [4] Danylian, O.H. (Eds.). (2018). *Society, Man, Law: Experience of Philosophical and Legal Understanding*. Kharkiv: Pravo.
- [5] Daub, J., Geva Brandt, A., Volkmer, S., Northoff, G., & Hirjak, D. (2024). Arthur Schopenhauer: An underappreciated philosopher in psychiatry and his applied epistemology of body and self-experience. *Schizophrenia Research*, 267, 487-496. DOI: 10.1016/j.schres.2024.04.019
- [6] Garcia-Godinez, M. (2024). A deflationary approach to legal ontology. *Synthese*, 203(64), 207-235. DOI: 10.1007/s11229-024-04487-1
- [7] Hegel, G.W.F. (2015). *Key Concepts*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781315744292
- [8] Heidegger, M. (2015). *Being and Truth*. Bloomington: Indiana University Press.
- [9] Kaufmann, A. (1997). *Rechtsphilosophie*. Muncnen: C.H. Beck.
- [10] Kennington, R. (Ed.). (1985). *The Philosophy of Immanuel Kant*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press. DOI: 10.2307/j.ctv80c9sp
- [11] Kistiakivskyi, B. (1996). *Selected Works*. Kyiv: Abrys.

- [12] Kostenko, O.M. (2020). *In the light of social naturalism (selected)*. Kyiv: Palyvoda A.V.
- [13] Kostytskyi, M.V. (2010). Renaissance of natural philosophy or universal (cosmic) laws as a source of law. *Academic readings*, 15, 22.
- [14] Laplantine, Ch., & Mcelvenny, J. (2022). Émile Benveniste. *Interviews in the history of linguistics*, 1, 61-66. DOI: 10.5281/zenodo.7096298
- [15] Maksymov, S.I. (2002). *Legal reality as a subject of philosophical understanding* (Doctoral dissertation, Kharkiv, Ukraine).
- [16] Moiseienkova, S.O. (2015). Anthropological and Legal Determinants of Law Formation. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 824(6), 272-277.
- [17] Okrent, M. (2020). *The Truth of Being and the History of Philosophy: A Companion to Rorty*. (Chapter 17), (pp. 281-296). New York: John Wiley & Sons Ltd. DOI: 10.1002/9781118972199.ch17
- [18] Petrazhyskyi, L.Y. (2011). *Selected Works* (Vol. 2). I.S. Hrytsenko (Ed.). Kyiv: Lybid.
- [19] Quine, W.V.O. (1980). *From a Logical Point of View: Nine Logico-Philosophical Essays*. Cambridge: Harvard University Press. DOI: 10.2307/j.ctv1c5cx5c
- [20] Sasan, J.M. (2023). Existentialism and Its Influence on Our Understanding of Knowledge, Truth, Morality, Values, and Religion. *Journal of Learning on History and Social Sciences*, 1(1), 40-48. DOI: 10.61796/ejlhss.v1i1.11
- [21] Spektorskyi, Ye.V. (2011). Jurisprudence and Philosophy. *Philosophy and Encyclopedia of Law at St. Volodymyr University* (pp. 381-406). Kyiv: Lybid.
- [22] Swift, Dzh. (2013). *Gulliver's Travels*. Kharkiv: Folio.
- [23] Tymbaliuk, M.M. (2008). *Ontology of Legal Consciousness: Theory and Reality*. Kyiv: Atika.
- [24] Wolf, W.C. (2024). Hegel's Metametaphysical Antirealism. *International Journal of Philosophical Studies*, 1-22. DOI: 10.1080/09672559.2024.2427591

Список використаних джерел

- [1] Андреев Д. В., Вовк В. М., Івченко Ю. В., Павлишин О. В. Філософія права: актуальні проблеми та сучасні інтерпретації : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. та доповн. Київ : НАВС, 2012. 224 с.
- [2] Ásta. Social Ontology: Where Now? *Journal of Social Ontology*. 2024. Vol. 10. Issue 3. P. 7–10. DOI: 10.25365/jso-2024-9028
- [3] Атоян О. М. Ідея інтуїтивного права в концепції Л. Петражицького. *Юридичний вісник*. 2010. № 2 (15). С. 8–11.
- [4] Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2018. 350 с.
- [5] Daub J., Geva Brandt A., Volkmer S., Northoff G., Hirjak D. Arthur Schopenhauer: An underappreciated philosopher in psychiatry and his applied epistemology of body and self-experience. *Schizophrenia Research*. 2024. Vol. 267. P. 487–496. DOI: 10.1016/j.schres.2024.04.019
- [6] Garcia-Godinez M. A deflationary approach to legal ontology. *Synthese*. 2024. Vol. 203. No. 64. P. 207–235. DOI: 10.1007/s11229-024-04487-1
- [7] Hegel G. W. F. *Key Concepts*. London : Routledge, 2015. 264 p. DOI: 10.4324/9781315744292
- [8] Heidegger M. *Being and Truth*. Bloomington : Indiana University Press, 2015. 256 p.
- [9] Kaufmann A. *Rechtsphilosophie*. Muncnen : C.H. Beck, 1997. 365 s.
- [10] *The Philosophy of Immanuel Kant* / ed. by R. Kennington. Washington, D.C. : Catholic University of America Press, 1985. 264 p. DOI: 10.2307/j.ctv80c9sp
- [11] Кістяківський Б. *Вибране*. Київ : Абрис, 1996. 474 с.
- [12] Костенко О. М. У світлі соціального натуралізму (вибране). Київ : Паливода А. В., 2020. 811 с.
- [13] Костицький М. В. Ренесанс натурфілософії або всезагальні (космічні) закони як джерело права. *Академічні читання*. 2010. Вип. 15. 22 с.
- [14] Laplantine Ch., Mcelvenny J. Émile Benveniste. *Interviews in the history of linguistics*. 2022. Vol. 1. P. 61–66. DOI: 10.5281/zenodo.7096298
- [15] Максимов С. І. *Правова реальність як предмет філософського осмислення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12*. Харків, 2002. 406 с.
- [16] Моїсеєнкова С. О. Антропологічно-правові детермінанти правоутворення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 824 (6). С. 272–277.
- [17] Okrent M. *The Truth of Being and the History of Philosophy: A Companion to Rorty*. New York : John Wiley & Sons Ltd., 2020. Chapter 17. P. 281–296. DOI: 10.1002/9781118972199.ch17
- [18] Петражицький Л. Й. *Вибрані праці : у 2 кн. / за ред. І. С. Гриценка*. Київ : Либідь, 2011. Кн. 2. 543 с.
- [19] Quine W. V. O. *From a Logical Point of View: Nine Logico-Philosophical Essays*. Cambridge : Harvard University Press, 1980. 184 p. DOI: 10.2307/j.ctv1c5cx5c

- [20] Sasan J. M. Existentialism and Its Influence on Our Understanding of Knowledge, Truth, Morality, Values, and Religion. *Journal of Learning on History and Social Sciences*. 2023. Vol. 1. Issue. 1. P. 40–48. DOI: 10.61796/ejlhss.v1i1.11
- [21] Спекторський Є. В. Юриспруденція і філософія. *Філософія та енциклопедія права в університеті святого Володимира*. Київ : Либідь, 2011. С. 381–406.
- [22] Свіфт Дж. Мандри Гуллівера. Харків : Фоліо, 2013. 333 с.
- [23] Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність : монографія. Київ : Атіка, 2008. 288 с.
- [24] Wolf W. C. Hegel's Metametaphysical Antirealism. *International Journal of Philosophical Studies*. 2024. P. 1–22. DOI: 10.1080/09672559.2024.2427591

KOSTYTSKYI Mykhailo

Doctor of Law, Professor, Academic of the National Academy of Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Chief Researcher of the Department of Public and Legal Research of the Institute of Law-Making and Scientific-Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>

Ontological Problems of Lawmaking in Ukraine

Abstract. The problem of lawmaking has become relevant again in legal theory and practice in connection with the adoption in August 2023 by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Law "On Lawmaking Activity". On the one hand, the Law put an end to fruitless and scholastic discussions about what lawmaking is and what is more important: "lawmaking" or "lawmaking", and on the other hand, it revealed the requirements for an important part of lawmaking activity – lawmaking and the creation of regulatory legal acts. Last year, in the journal "Philosophical and Methodological Problems of Law", we, together with Professor Natalia Kushakova-Kostytskaya, published the article "Philosophical Problems of Lawmaking", which was supposedly a philosophical propaedeutic to the problem of lawmaking. It is clear that this was only a tentative approach to solving the problem of philosophical understanding of lawmaking. It is obvious that there is a need for an in-depth analysis of the ontology, epistemology, axiology, epistemology, and anthropology of lawmaking. This article attempts an ontological approach or analysis of lawmaking as a being, an existential. Probably, an ontological approach to lawmaking requires linking the latter with the existence of society, civil society, and the state, without which lawmaking does not exist, is impractical, and impossible. Also, the ontology of lawmaking is related to the ontology, existence of law and legislation. A study of these points will make it clear the need to develop those provisions that are enshrined in the Law "On Lawmaking Activity."

Keywords: lawmaking; legislation; ontology; existence of law; right; law; civil society; state.

DOI: 10.33270/02252901.2
УДК 340.12

БРОВКО Наталія*

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету м. Біла Церква, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>

Реформування законодавства про благодійні організації в Україні та Китаї

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена певною невизначеністю питань, пов'язаних з правовою регламентацією діяльності благодійних організацій. Метою дослідження є проведення всебічного аналізу правової регламентації благодійної діяльності в Китайській Народній Республіці та Україні для використання позитивного досвіду в українській державі. Проаналізовано процес реформування законодавства цих країн у сфері благодійництва, виявлено хиби й позитивні практики. Автор стверджує, що процес реформування законодавства в Китаї у сфері діяльності благодійних організацій був тривалим і поступовим. Попри численні позитивні практики, воно має й певні хиби. Україна може використати досвід реформування китайського законодавства про благодійні організації для вдосконалення власних національних нормативів у сфері благодійництва, зокрема запровадження соціального підприємництва, метою якого є не лише отримання прибутку, а й досягнення загального блага, рейтингування благодійних організацій, відкритість для громадськості. Як висновок, зазначено, що реалізація доброчинності та благодійної допомоги потребує від України розроблення й упровадження сучасних політичних, правових, організаційних, фінансових інструментів підтримки та розвитку інституту благодійництва й суб'єктів, які займаються такою діяльністю. Обґрунтовано необхідність розмежування форм благодійництва та доведено необхідність їх правової регламентації. Під час написання статті автор використовував загальнонаукові й спеціально-юридичні методи та комплексний підхід. Практична значущість дослідження полягає в тому, що автор окреслив найдоцільніші заходи щодо вдосконалення правового регулювання благодійної діяльності в Україні та визначення прозорих процедур її здійснення, з огляду на позитивний досвід і хиби в законодавстві Китайської Народної Республіки.

Ключові слова: благодійна допомога; волонтерство; благодійні організації; доброчинність; правове регулювання благодійної діяльності.

Історія статті:

Отримано: 05.02.2025
Переглянуто: 03.03.2025
Прийнято: 04.04.2025

Рекомендоване посилання:

Бровко Н. Реформування законодавства про благодійні організації в Україні та Китаї. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 14–21. DOI: 10.33270/02252901.2

*Відповідальний автор

Вступ

Поняття «благодійність» не є новим для суспільної свідомості, яке розуміють як гуманістичний поклик надати допомогу тим, хто її потребує (Kostytskiy et al., 2022). Надання допомоги завжди заохочувалося, викликало повагу в суспільстві, адже такий поклик йде від душі, є безкорисливим, тому містить моральні основи, які є основою кожної релігії. Такий базис природний для людини, яка як член суспільства проявляється у своїй соціальній діяльності – допомозі, любові до ближнього, жертвованості, що й називають благодійністю (Brovko, 2024).

Питанням діяльності благодійних організацій, їх правового статусу присвячено низку статей авторів, які аналізували цей феномен з позицій різних дисциплін. Окремі аспекти досліджено І. Завидняком, П. Цимбалом, Л. Омельчуком (2019), а також зарубіжними авторами D. Bethke (2016), F. Xiaoming (2015), M. Wang (2019), C. Connolly, N. Hyndman (2004) та ін.

Благодійництвом називають добровільну безкорисливу пожертву фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги (Charity...), однак у розумінні Т. Лазанської «благодійництво – це добровільне надання допомоги соціально знедоленим і матеріально незабезпеченим громадянам суспільства приватними особами, товариствами, державою» (Lazanska, 2004).

Проте, на наш погляд, надання допомоги державою недоречно називати благодійністю. Для держави людина, її життя, здоров'я є найвищою соціальною цінністю, держава зобов'язана надавати соціальний захист, і це право гарантовано загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними, наданням різних соціальних виплат, що є головним призначенням держави. Тому слід розглядати благодійництво як добровільну допомогу та діяльність фізичних і юридичних осіб. Нині такими особами є благодійники, благодійні організації, благодійні фонди. Специфічними формами благодійництва є меценатство, спонсорство та волонтерство, діяльність яких регламентовано законодавством у вигляді закріплених правових норм, що визначають статус таких суб'єктів (Helmke, & Levitsky, 2004).

У зв'язку з тим, що законодавство про благодійні організації зазнавало змін, ідеться про процеси його реформування в Китаї та Україні. Дослідження й аналіз окреслених процесів, виявлення хиб і позитивних практик є метою цього дослідження.

Матеріали та методи

Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: діалектичний метод – для пошуку адекватних підходів до реформування чинного національного законодавства у сфері благодійництва; системний метод – для дослідження позитивних практик і недоліків законодавства Китайської Народної Республіки (КНР) та законодавства України; аксіологічний підхід – для визначення цінності людини, її життя та існування як складової гуманістичного прояву щодо надання допомоги; порівняльно-правовий метод – для аналізу законодавства КНР і законодавства України щодо регламентування діяльності благодійних організацій та формулювання пропозицій з удосконалення національного законодавства; формально-логічний метод – для формулювання пропозицій з удосконалення національного законодавства з урахуванням аналізу законодавства КНР.

Результати обговорення

Благодійність у Китаї вкорінена в культурі та зумовлена китайським світоглядом, має джерела з основ буддизму, конфуціанства, даосизму. Зокрема конфуціанство вважає благодійність як одну з фундаментальних складових благородства, чесноту, природну для всіх людей (Tsu, 1912), що спрямована не лише на фінансову допомогу, а й охоплює витрати часу, зусиль, намагань особистості, що зумовлено покликом її серця. Буддійські ченці піклувалися про хворих, надаючи в буддійських монастирях соціальні послуги. Поширеною діяльністю монастирів було будівництво шкіл, лікарень, сиротинців, допомога голодним. Держава вже в той час підтримувала благодійництво та звільняла ці установи від податків (Keulman, 1996).

Нині в Китаї відбувається вихід за межі класичної концепції благодійності, яка зосереджена лише на жертвах, з'являється нова форма благодійності, орієнтована на творення добра. Суть її в поєднанні підприємницьких навичок з благодійною метою. Ідеться про соціальне підприємництво, метою якого є не лише отримання прибутку, а й досягнення загального блага, стимуляція суспільних змін і поліпшень для соціуму. У суспільстві поширені програми щодо залучення громадян до благодійної діяльності та заохочення їх допомагати один одному. Як приклад, у Гонконгу функціонують кав'ярні, які відкривали благодійні організації для надання можливості особам з різними індивідуальними потребами реалізувати себе. На відміну від класичних благодійних організацій, такі організації самі заробляють гроші, а не покладаються лише на пожертви. Усвідомлюючи їхній потенціал, уряд намагається підтримувати такі ініціативи. Тому соціальні підприємства – це не лише тренд у

Гонконгу, а й зміни в розумінні та усвідомленні ефективніших шляхів для вирішення соціальних проблем. У державній політиці благодійництва принцип, що «заробляння грошей і створення позитивного соціального впливу повинні йти разом», схвалюється.

Китайське законодавство містить низку позитивних практик, шлях його становлення був тривалий і нині ще не завершений остаточно, оскільки законодавство про благодійність перебуває під значним впливом соціальної та економічної політики уряду Великої Британії. Наразі в Гонконгу не існує єдиного нормативного акта, який визначає діяльність благодійних організацій. Залежно від форми благодійної організації застосовують різні закони, що становить певні складнощі.

Реформування китайського законодавства про благодійність було розпочато 2007 року зі звернення до Комісії з питань правової реформи з проханням «переглянути законодавство та нормативно-правову базу, що стосуються благодійних організацій у Гонконгу, і надати такі рекомендації щодо реформ, які можна вважати доцільними» (Bethke, 2016). Реформа була зумовлена недосконалістю чинного законодавства, зокрема, відсутністю в ньому законодавчого визначення благодійності, системи нагляду, єдиного статуту благодійних організацій, законодавчої вимоги щодо оприлюднення ними своїх річних звітів. Основною мотивацією реформи була недостатня прозорість благодійних організацій і, як наслідок, недовіра до них. Ця процедура відбулася за участю громадськості, яка надала свої зауваження щодо чинного закону про благодійність і зазначила, що серед головних причин зниження рівня довіри до благодійних організацій є недостатній нагляд за ними та недостатня увага до їх діяльності з боку ЗМІ (Wang, & Li, 2019). Благодійні організації з кращими режимами управління мають ліпше розроблені внутрішні системи для визначення мети, звітування про результати діяльності, плідність і ефективність (Connolly, & Hyndman, 2004).

Благодійні організації в Китаї можуть бути створені як траст, товариство, товариство з обмеженою відповідальністю. Благодійні фонди є відносно новою формою соціальної організації, хоча є одними з найстаріших соціальних інститутів у світі (Xiaoming, 2015). Створювати благодійні організації вигідно, оскільки цей статус звільняє їх від сплати податку на прибуток. Важливим у китайському законодавстві є норма, яка вимагає від благодійних організацій закріплення положення щодо розпорядження її активами в разі їх розпуску.

У початковій редакції Гонконгського законодавства про благодійні організації нечітко було визначено мету благодійної організації, що призводило до колізій і непорозумінь. Зокрема, зазначено, що «приватна допомога має бути

спрямована на задоволення суспільних потреб». Для того, щоб організація була благодійною, потрібно її створити з благодійною метою, яка є корисною для суспільства та спрямована на суспільне благо (Bethke, 2016). Для врегулювання цієї норми мету створення благодійної організації було узагальнено й визначено як таку, що «приносить користь суспільству». Наразі закон про благодійність містить одинадцять різних благодійних цілей, які тлумачать як «суспільно корисні».

Недоліком законодавства про благодійні організації була відсутність єдиної системи реєстрації, моніторингу та нагляду за їх діяльністю. Різні державні органи, яких залучено до процесу адміністрування благодійних організацій, були перешкодою для належної реєстрації та моніторингу благодійних організацій. Зокрема, у разі наміру збору коштів у громадських місцях благодійні організації повинні були отримати дозвіл у Департаменті соціального захисту населення. Якщо кошти планували збирати шляхом розповсюдження лотерейних білетів, дозвіл мав бути підтверджений ліцензією Комісара з питань ліцензування телебачення та розваг¹.

Необхідність реформування законодавства про благодійні організації полягала й у відсутності в ньому вимог щодо надання інформації про їхню діяльність. Вони не зобов'язані були подавати річні звіти або фінансові огляди до контролюючих органів. Іноді податкова інспекція перевіряла фінансовий стан, однак така вимога не була обов'язковою. За законодавством, благодійна організація, утворена у формі товариства, повинна подавати свою звітність кожні чотири роки; благодійні організації, створені у формі трастів, мали подавати лише завірену самими звітність; благодійні організації, створені як корпорації, щороку подавали лише загальну інформацію. Тобто не було загальних вимог щодо звітності та контролю.

У процесі реформування законодавства китайські законодавці дійшли висновку, що додаткова бюрократія заважає регулюванню, тому вирішили посилити вимогу щодо розкриття інформації (відкритості) благодійної організації, що стало суттєвим кроком, адже прозора та підзвітна благодійна організація зобов'язана дотримуватися вимог доброчесності. У процесі реформування законодавства було регламентовано, що всі благодійні організації, які публічно збирають пожертви й прагнуть звільнитися від сплати податків, повинні підлягати обов'язковій реєстрації, й такий їх перелік має бути загальнодоступним. Було зазначено про необхідність прийняття стандарту фінансової звітності, зобов'язавши благодійні організації, що перевищують певний річний дохід, подавати фінансову звітність,

¹ Part I. Preliminary. 17 February 1977. URL: <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap148>

що пройшла аудиторську перевірку. Фінансові звіти та звіти про діяльність організацій повинні бути оприлюднені на вебсайтах. Благодійним організаціям було рекомендовано створити централізовану гарячу лінію для скарг, а під час збору коштів чітко ідентифікувати себе та свою мету (Walk, & Peterson, 2023).

У процесі реформ для запобігання використанню благодійних організацій у фінансуванні тероризму в законодавстві було запроваджено принцип «Знай свого донора» й систему сповіщення про підозрілі операції та прийнято Закон про боротьбу з організованою злочинністю та фінансуванням тероризму, у якому передбачено обов'язок для благодійних організацій здійснювати перевірки клієнтів – Customer Due Diligence, CDD та їх звітності й повідомляти про результати до відповідної Комісії – Joint Financial Intelligence Unit. Також цей Закон зобов'язував благодійні організації проводити регулярне навчання своїх працівників для забезпечення їх знаннями про ризики відмивання грошей і фінансування тероризму, процедури звітності, правила перевірки донорів (Miao, He, & Pan, 2024). Такі норми слід врахувати та доцільно запровадити в українське законодавство.

Важливим кроком у реформуванні благодійництва стало запровадження рейтингу благодійних організацій, який сприяє їх діяльності та здоровій конкуренції. Мешканці Гонконгу демонструють унікальну донорську поведінку, адже податкові пільги відіграють незначну роль – донори надають допомогу не через них, а тому, що роблять це з альтруїстичних намірів. Однак, попри це, вони хочуть переконалися, що благодійна організація відповідає законодавчим стандартам і виконує свої завдання.

Позитивною тенденцією державної політики Китаю є впровадження ідей доброчинності у свідомість молоді. Китайські університети мотивують студентів брати участь у благодійній діяльності, включаючи її основи в навчальну програму. Це стимулює молодь опановувати правові основи діяльності благодійництва та може бути корисною практикою для України.

Головне, чого вимагає суспільство, беручи участь у благодійності – це прозорість і відкритість діяльності благодійних організацій. Для забезпечення цієї вимоги створені та активно діють приватна й державна платформи – WiseGiving та iDonate, метою яких є покращання прозорості, підзвітності та управління благодійних організацій. WiseGiving є посередником між благодійними організаціями та громадськістю. Вона надає інформацію про членів правління організації, їх загальний профіль, обов'язки, загальну характеристику, кількість засідань, які були проведені за фінансовий рік. Ця інформація дає змогу громадськості краще зрозуміти їх організацію та діяльність. iDonate – це рейтингове агентство, однак попри різні підходи, WiseGiving та iDonate висвітлюють недоліки благодійних організацій перед громадськістю (Bethke, 2016). Всупереч

такій позитивній практиці, в суспільстві все ж таки панує скептицизм, що пов'язано з недостатнім висвітленням діяльності благодійних організацій, політичними викликами, зокрема перевірками їхньої діяльності в контексті нових законів (Brennan, 2022). Дієвість зазначених платформ та їх активне впровадження буде корисним для України на етапі подальшого реформування благодійництва.

Попри численні реформи у сфері діяльності благодійних організацій, залишилися неврегульованими деякі питання. Зокрема, реформа благодійності проігнорувала існування і розвиток «соціальних підприємств», які займаються благодійністю та водночас заробляють кошти, про що йшлося вище. Не було враховано та нормативно врегульовано той аспект, що дрібні благодійні організації залежать від великих благодійних організацій, які виступають у ролі фінансистів для менших проєктів. Такі великі благодійні організації запроваджують своєрідне регулювання на ринку, оскільки використовують свою ліквідність для реалізації проєктів на власний вибір і за власними стандартами.

Законодавство про благодійні організації Гонконгу досі потребує вдосконалення, зокрема в питанні підвищення прозорості та зміцнення довіри до благодійного сектору. Запропоновано створити незалежного оцінювача благодійності у вигляді наглядового органу, який буде вивчати діяльність благодійних організацій та надавати висновки щодо їх діяльності, інформуючи про це громадськість. З метою саморегуляції слід запровадити загальнодоступну систему реєстрації для всіх благодійних організацій і створити систему з реєстром організацій, які мають податкові пільги, що також забезпечить їх відкритість.

Досліджуючи розвиток благодійності в Україні зауважимо, що її специфікою є поєднання у свідомості релігійно-етичних і практичних мотивів. На розвиток благодійництва активно впливали соціально-політичні та соціально-економічні процеси. Благодійність у первісному суспільстві становила взаємодопомогу для виживання. З розвитком держави й суспільства вона почала проявлятися як соціальне явище. Поширеною формою благодійності була княжа благодійність у вигляді пожертвування, надання харчових продуктів, фінансової підтримки церкви та культурних осередків (Zaporozhchenko, 2020).

Наприкінці XVI ст. активізовано діяльність братств, які відкривали школи, лікарняні заклади для бідних і утримували їх за власний кошт та які можна вважати першими неприбутковими (благодійними) організаціями. У цей час активно починає розвиватися меценатство як форма благодійності, що зумовлено соціально-економічними процесами в державі, на які впливало скасування кріпосного права, розвиток ринкових відносин і розвиток підприємництва. У період радянської влади благодійництво не розвивалося, а поняття «благодійні організації» змінювалося на «добровільні товариства», які

надавали допомогу лише засновникам та учасникам товариства (Holovko, 2023).

Альтруїзм має спрямовуватися на іншого, оскільки не може стосуватися самого себе. І увагу, скеровану на іншу особу, сприймають як бажане й цінне. Людина напружено ставиться до себе, що пов'язано з суперечливим розумінням самої себе і, зрештою, вона повинна здійснити переоцінку цінностей (Scheler, 1973).

Законодавчо благодійництво в Україні почало регулюватися з 1991 року з прийняттям Закону України «Про об'єднання громадян», однак у ньому не було конкретизовано правового статусу благодійних організацій. Згодом було прийнято постанову Президії Верховної Ради України «Про благодійні фонди», відповідно до якої мав бути підготовлений проект закону про благодійні фонди, а Кабінет Міністрів України повинен був затвердити Тимчасові правила реєстрації благодійних фондів, проте закон введено в дію не було (Zavydniak, Tsybal, & Omelchuk, 2019).

Надалі, 1997 року було прийнято Закон України «Про благодійництво і благодійні організації», постанову Кабінету Міністрів України «Про Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій», Закон України «Про гуманітарну допомогу» (Stynska, 2021).

Зазначені нормативні акти не сприяли розвитку благодійності, їх норми були нечіткими та потребували конкретизації, що призвело до прийняття Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 2012 року, який чинний і нині. Цей нормативний документ, на нашу думку, потребує вдосконалення, оскільки не містить конкретної вказівки на статус благодійних організацій, у ньому відсутні чіткі процедури звітування, усунення перешкод щодо перетину кордону та оформлення передачі допомоги тощо¹.

Про сприяння розвитку благодійності зазначає законодавець і в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, підкреслюючи необхідність перегляду розміру благодійної допомоги, що не оподатковується податком на доходи фізичних осіб, яка надається неприбутковим організаціям, а також сприяння розвитку волонтерської діяльності, усунення неузгодженості між положеннями Закону України «Про волонтерську діяльність» і Податкового кодексу України, удосконалення законодавства про волонтерську діяльність щодо залучення до неї дітей і молоді².

¹ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

² Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 7 верес. 2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

Реформування законодавства триває й досі. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України» розширено коло отримувачів благодійної допомоги; звільнено від оподаткування податком на доходи фізичних осіб і військовим збором осіб з особливими потребами, незахищені верстви населення³.

Безперечно важливим є прийняття Верховною Радою України 2025 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку волонтерства серед здобувачів освіти», що має на меті підвищувати престиж волонтерства, заохочувати до нього молодь, сприяти розвитку культури соціальної відповідальності серед учасників освітнього процесу.

Попри численні реформи у сфері діяльності благодійних організацій, неврегульованими є питання щодо ототожнення волонтерства, меценатства, гуманітарної допомоги, які повинно бути розмежовано та нормативно врегульовано, з огляду на особливості їх здійснення, визначення правового статусу осіб, які займаються такою діяльністю. Нормам Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» характерна невичерпність, правова невизначеність, подекуди відсутність актуальності, що не дає змоги, на нашу думку, відкрито здійснювати та пропагувати благодійність (Brovko, 2024).

Потребують врегулювання питання ввезення гуманітарної допомоги, звітності, надмірного контролю і бюрократії щодо діяльності організацій, слабкої взаємодії з посадовцями, частого змінення процедури отримання необхідних дозволів для ввезення товарів в Україну, діяльності шахраїв-псевдоблагодійників, яка негативно впливає на репутацію благодійництва. Вирішити окреслені питання можна внесенням змін до чинного законодавства, які передбачатимуть точне визначення статусу волонтера (мецената), благодійника, розмежування цих категорій, чіткі процедури звітування, усунення перешкод щодо перетину кордону та оформлення передачі товарів бенефіціарам.

Важливо унормувати питання щодо отримання, розподілу та звітності про гуманітарну допомогу, сприяння допуску представництв

³ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 15 серп. 2022 р. № 2520-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20#Text>

іноземних донорів до розмитнення гуманітарної допомоги для спрощення процесу її ввезення. Активне залучення громадськості до розроблення державних стратегій дасть змогу вдосконалити законодавство та забезпечити зрозумілість і доступність процедур зайняття благодійною діяльністю (Brovko, 2024). Поширення інформації про діяльність благодійних організацій уможливить залучення альтернативних джерел і партнерства, покращить комунікацію із зарубіжними партнерами та сприятиме збільшенню довіри до них на національному й міжнародному рівнях. Подальше реформування законодавства у сфері благодійництва слід зосередити на прийнятті закону про відсоткову філантропію, запровадженні податкових пільг для благодійних організацій, створенні контролюючого органу за діяльністю таких суб'єктів.

Висновки

Нові прояви доброчинності та благодійної допомоги потребують від держави розробки та впровадження сучасних політичних, правових, організаційних, фінансових інструментів підтримки й розвитку інституту благодійництва та суб'єктів, які займаються такою діяльністю.

Благодійний сектор в Україні має тенденцію до зростання, якій притаманне збільшення кількості його інститутів. Розвиток благодійності набув масштабів під час збройного вторгнення в Україну, однак цим скористалися псевдоблагодійники. Корупційні схеми та оборудки, використання благодійної допомоги не за призначенням, ухилення від сплати податків та використання благодійних організацій з корисливою метою, яка не відповідає визначенню «суспільно корисна», є свідченням недосконалого законодавства, що призвело до зменшення довіри в суспільстві до благодійних організацій. Наразі громадяни України схильні довіряти більше власним

можливостям у здійсненні благодійної діяльності, ніж діяльності організацій у цій сфері. Залучення громадян України до благодійної діяльності є ще низьким, що пояснено несформованою культурою доброчинності в суспільстві та недостатньою державною політикою в зазначеній сфері.

У Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та щорічних планах заходів щодо її реалізації посилену увагу зосереджено на розвитку волонтерського руху, який є формою благодійництва. Реалізація державної політики щодо підтримки благодійництва має полягати в підтримці тих суб'єктів, які займаються цією діяльністю, шляхом стимулювання діяльності благодійних організацій і громадян; активного інформування про тенденції у сфері філантропії шляхом збільшення відсотка реклами, спрямованої на популяризацію благодійності; створювати для донорів ефективні способи здійснення пожертв; проводити державне рейтингування благодійних організацій з метою популяризації найефективніших у своїх сферах.

Корисним для України в питанні реформування законодавства про благодійні організації може бути досвід Китаю, зокрема щодо встановлення статусу волонтера, мецената, благодійника, надавача та отримувача гуманітарної допомоги, залучення організацій до соціального підприємництва, запровадження принципу «Знай свого донора», закріплення обов'язку для благодійних організацій здійснювати постійні перевірки отримувачів та надавачів допомоги з метою запобігання фінансуванню тероризму, поліпшення прозорості, підзвітності та управління благодійних організацій шляхом створення відкритих платформ, запровадження доступної системи реєстрації та створення системи з реєстром благодійних організацій, які мають податкові пільги, що забезпечить їх відкритість.

References

- [1] Bethke, D. (2016). Charity law reform in Hong kong: taming the asian dragon? *International Journal of Not-for-Profit Law*, 1(18). Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2808439>
- [2] Brennan, M. (2022). Media Confidence Ratings at Record Lows. *Site "Gallup"*. Retrieved from <https://news.gallup.com/poll/394817/media-confidence-ratings-record-lows.aspx>
- [3] Brovko, N.I. (2024). Development of public initiatives in Ukraine in the process of European integration. *Actual researches of legal and historical science*, 64, 47-49. Retrieved from <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/12605>
- [4] Brovko, N.I. (2024). Philosophical and legal analysis of charity. *The rule of law*, 53, 32-43. DOI: 10.18524/2411-2054.2024.53.300716
- [5] Charity. *Legal dictionary*. Retrieved from <https://kodeksy.com.ua/print/dictionary/b/blagodijnitstvo.htm>
- [6] Connolly, C., & Hyndman, N. (2004). Performance reporting: a comparative study of British and Irish charities. *The British Accounting Review*, 36(2), 127-154. DOI: 10.1016/J.BAR.2003.10.004
- [7] Helmke, G., & Levitsky, S. (2004). Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*, 2(4), 725-740. DOI: 10.1017/s1537592704040472
- [8] Holovko, O.V. (2023). Volunteering in Ukraine: historical and legal aspect. *Law and security*, 2(89), 9-18. DOI: 10.32631/pb.2023.2.01
- [9] Keulman, K. (1996). Critical Moments in Religious History. *Journal of Church and State*, 38(4), 915-916. DOI: 10.1093/jcs/38.4.915

- [10] Kostytskiy, M., Kushakova-Kostytska, N., Brovko, N., Tereshchuk, M., & Arhat, Ya. (2022). The issue of developing legal consciousness of the population in contemporary Ukrainian community (example of rural inhabitants). *Amazonia Investiga*, 11(52), 142-147. DOI: 10.34069/AI/2022.52.04.15
- [11] Lazanska, T.I. (2004). Charity, philanthropy. *Encyclopedia of the history of Ukraine* (Vol. 2), (pp. 423). Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Dobrochynnist>
- [12] Miao, Q., He, Y., & Pan, C. (2024). How Organizational Socialization Tactics Affect Volunteer Outcomes for New Volunteers. *Voluntas*, 35, 977-993. DOI: 10.1007/s11266-024-00667-2
- [13] Scheler, M. (1973). *The Nature of Sympath*. New Brunswick. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/The_nature_of_sympathy.html?id=34FI6qrpdB0C&redir_esc=y
- [14] Stynska, V.V. (2021). Regulatory and legal regulation of charitable activities in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 48, 396-399. DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.396-399
- [15] Tsu, Yu-Yue. (1912). *The Spirit of Chinese Philanthropy: A Study in Mutual Aid*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. DOI: 10.7312/tsu-94202
- [16] Walk, M., & Peterson, E. (2023). Volunteers as active shapers of their work: the role of job crafting in volunteer satisfaction and organizational identification. *Voluntas: international journal of voluntary and nonprofit organizations*, 34(2), 289-300. DOI: 10.1007/s11266-022-00462-x
- [17] Wang, M., & Li, S. (2019). The development of charitable organizations in China since reform and opening-up and a new layout for state-society relations. In *The Palgrave Handbook of Local Governance in Contemporary China* (pp. 245-265). Palgrave Macmillan, Singapore. DOI: 10.1007/978-981-13-2799-5_12
- [18] Xiaoming, F. (2015). China's charitable foundations: Development and policy-related issues. *Chinese Economy*, 48(2), 130-154 DOI: 10.1080/10971475.2014.993221
- [19] Zaporozhchenko, O. (2020). Social and psychological aspects of the phenomenon of charity. *Charity in the modern world: origins, problems, prospects: Collection of scientific papers* (pp. 23-27). Izmail. Retrieved from <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/blahodijnist.pdf>
- [20] Zavydniak, I.O., Tsybal, P.V., & Omelchuk, L.V. (2019). *Charitable organizations in Ukraine: administrative and legal status and ways of its reform*. Irpin: Un-t DFS Ukrainy.

Список використаних джерел

- [1] Bethke D. Charity law reform in Hong kong: taming the asian dragon? *International Journal of Not-for-Profit Law*. 2016. No. 1 (18). URL: <https://ssrn.com/abstract=2808439>
- [2] Brennan M. Media Confidence Ratings at Record Lows. *Gallup*: [site]. 2022. URL: <https://news.gallup.com/poll/394817/media-confidence-ratings-record-lows.aspx>
- [3] Бровко Н.І. Розвиток громадських ініціатив в Україні в процесі євроінтеграції. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. 2024. Вип. 64. С. 47–49. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/12605>.
- [4] Бровко Н.І. Філософсько-правовий аналіз благодійності. *Правова держава*. 2024. № 53. С. 32–43. DOI: 10.18524/2411-2054.2024.53.300716
- [5] Благодійність. *Юридичний словник*. URL: <https://kodeksy.com.ua/print/dictionary/b/blagodijnitstvo.htm>
- [6] Connolly C., Nyndman N. Performance reporting: a comparative study of British and Irish charities. *The British Accounting Review*. 2004. No. 36 (2). P. 127–154. DOI: 10.1016/J.BAR.2003.10.004
- [7] Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*. 2004. No. 2 (4). P. 725–740. DOI: 10.1017/s1537592704040472
- [8] Головка О.В. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 9–18. DOI: 10.32631/pb.2023.2.01
- [9] Keulman K. Critical Moments in Religious History. *Journal of Church and State*. 1996. Vol. 38. Issue 4. P. 915–916. DOI: 10.1093/jcs/38.4.915
- [10] Kostytskiy M., Kushakova-Kostytska N., Brovko N., Tereshchuk M., Arhat Ya. The issue of developing legal consciousness of the population in contemporary Ukrainian community (example of rural inhabitants). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Issue 52. P. 142–147. DOI: 10.34069/AI/2022.52.04.15
- [11] Лазанська Т. І. Добродійність, благодійництво. *Енциклопедія історії України*: в 10 т. Київ: Наук. думка, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 423. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Dobrochynnist>
- [12] Miao Q., He Y., Pan C. How Organizational Socialization Tactics Affect Volunteer Outcomes for New Volunteers. *Voluntas*. 2024. Vol. 35. P. 977–993. DOI: 10.1007/s11266-024-00667-2
- [13] Scheler M. *The Nature of Sympath*: Archon Books. New Brunswick, 1973. 274 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_nature_of_sympathy.html?id=34FI6qrpdB0C&redir_esc=y
- [14] Стинська В.В. Нормативно-правове регулювання благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 48. С. 396–399. DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.396-399
- [15] Tsu Yu-Yue. *The Spirit of Chinese Philanthropy: A Study in Mutual Aid*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 1912. 120 p. DOI: 10.7312/tsu-94202

- [16] Walk M., Peterson E. Volunteers as active shapers of their work: the role of job crafting in volunteer satisfaction and organizational identification. *Voluntas: international journal of voluntary and nonprofit organizations*. 2023. No. 34 (2). P. 289–300. DOI: 10.1007/s11266-022-00462-x
- [17] Wang M., Li S. The development of charitable organizations in China since reform and opening-up and a new layout for state-society relations. In *The Palgrave Handbook of Local Governance in Contemporary China*. Palgrave Macmillan, Singapore, 2019. P. 245–265. DOI: 10.1007/978-981-13-2799-5_12
- [18] Xiaoming F. China's charitable foundations: Development and policy-related issues. *Chinese Economy*. 2015. No. 48 (2). P. 130–154 DOI: 10.1080/10971475.2014.993221
- [19] Запороженко О. Соціально-психологічні аспекти феномену благодійності. *Благодійність у сучасному світі: витоки, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2020. С. 23–27. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/blahodijnist.pdf>
- [20] Завидняк І. О., Цимбал П. В., Омельчук Л. В. Благодійні організації в Україні: адміністративно-правовий статус та шляхи його реформування : монографія. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. 192 с.

BROVKO Nataliia

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law and Theoretical and Legal Disciplines of the Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>

Reforming the Legislation on Charitable Organizations in Ukraine and China

Abstract. The relevance of the study is due to a certain uncertainty of issues related to the legal regulation of charitable organizations. The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the legal regulation of charitable activities in the PRC and Ukraine with a view to using the positive experience for the Ukrainian State. The author analyzes the process of reforming the legislation of the PRC and Ukraine in the field of charity, identifies the shortcomings and positive practices of the countries. The author argues that the process of reforming the legislation of the People's Republic of China in the field of charitable organizations was long and gradual. Despite numerous positive practices, it has shortcomings. Ukraine can take into account the experience of reforming the Chinese legislation on charitable organizations and use it to improve its own national regulations in the field of charity, in particular, the introduction of social entrepreneurship, which aims not only to make a profit but also to achieve the common good, rating of charitable organizations, and the requirement of openness to the public. As a conclusion, it is noted that the implementation of charity and charitable assistance requires Ukraine to develop and implement modern political, legal, organizational, and financial instruments to support and develop the institution of charity and entities engaged in such activities. The author substantiates the need to distinguish between the forms of charity and proves the need for their legal regulation. In writing the article, the author used general scientific and special legal methods and an integrated approach. The practical significance of the study is that the authors have identified the most appropriate measures to improve the legal regulation of charitable activities in Ukraine and to determine transparent procedures for their implementation, taking into account the positive experience and shortcomings in the legislation of the People's Republic of China.

Keywords: charitable assistance; volunteering; charitable organizations; charity; legal regulation of charitable activities.

DOI: 10.33270/02252901.3

УДК 172:316.77:008

ВОВК Вікторія*

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова м. Хмельницький, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>;

БЛІХАР В'ячеслав

доктор філософських наук, професор, директор Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7545-9009>

Правове регулювання в інформаційному просторі в контексті цифрового гуманізму як компенсація недотримання норм інформаційної етики та цифрового громадянства

Анотація. Статтю присвячено питанням урегулювання поведінки в інформаційному просторі. Висвітлено, що інформаційний простір є специфічним простором, який створений людиною. Він є наймолодшим із п'яти просторів, у яких реалізується людина суспільна, однак охоплює інші чотири. Функціональне призначення інформаційного простору полягає в тому, що він робить можливим і спрощує міжіндивідне спілкування, а також є середовищем поширення інформації. З культурологічного погляду виникнення, формування та функціонування інформаційного простору є закономірним процесом реагування на кардинальні сучасні соціальні зміни, як було з винаходом письма, книгодрукуванням, радіо і телебаченням, які мали видимі ландшафтні наслідки для всієї культури. Розвиток технологій нині змінює спосіб життя й повсякденні поведінкові алгоритми, а також формує новий тип людини – людину цифрову та нові модули людини, що впливає на модифікацію усталених соціальних явищ, якими є громадянство, гуманізм, етика. Тому в умовах сьогодення цілком коректно говорити про «цифрове громадянство», «інформаційну етику» та «цифровий гуманізм», що підкреслює онтологічні зміни в соціальному житті, модифікацію принципів і правил поведінки індивідів, формування й функціонування нових індивідуальних та суспільних принципів і правил, що відбувається внаслідок руйнування або апгрейду традиційних культурних звичаїв, норм моралі тощо. Спільним для цифрового громадянства, інформаційної етики й цифрового гуманізму є те, що вони передбачають відповідальну поведінку особи в цифровому світі, яку слід вибудовувати на усвідомлених моральних принципах. У разі відсутності такої усвідомленої поведінки й недотримання певних правил поведінки має бути застосовано правове регулювання.

Ключові слова: інформаційний простір; людина цифрова; користувач; особа; інформаційна етика; цифровий гуманізм; цифрове громадянство; цифровий космополітизм; інформаційна безпека; цифрове право; спілкування; правове регулювання; право.

Історія статті:

Отримано: 03.02.2025

Переглянуто: 06.03.2025

Прийнято: 01.04.2025

Рекомендоване посилання:

Вовк В., Бліхар В. Правове регулювання в інформаційному просторі в контексті цифрового гуманізму як компенсація недотримання норм інформаційної етики та цифрового громадянства. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 22–28. DOI: 10.33270/02252901.3

*Відповідальний автор

Вступ

Нині людство та окрема людина намагаються вибудувати систему поведінкових правил і цінностей в умовах функціонування нової реальності, яка пов'язана з суттєвими змінами в способі життя і комунікативних практиках. Історія дає нам можливість відстежити та осмислити подібні кардинальні зрушення (осьовий час, пов'язаний з винаходом письма; книгодрукування; радіо і телебачення), які мали видимі ландшафтні наслідки для всієї культури. Суттєва зміна якості й форми соціально-культурного та особистого життя людей безпосередньо вбачається з розвитку інформаційних технологій, і ця зміна «від атомів до бітів є незворотною і незупинною» (Negroponte, 2015). Особливістю нинішнього історичного періоду людства є те, що ніколи так багато людей не були пов'язані між собою в мережі, яка працює в режимі реального часу, що уможливило безпрецедентну можливість колективної дії через спільні інтернет-платформи (Shmit, & Koen, 2016, p. 16).

Матеріали та методи

На тлі серйозних змін умов життя людства в сучасній гуманітаристиці вбачають своєрідну методологічну й термінологічну розгубленість у теоретичному осмисленні нової реальності, у якій переважає віртуально-цифровий компонент. Культурологи, соціологи, філософи та юристи прагнуть досягнути швидкі інформаційні зміни, які відбуваються в координатах стискання часу, усвідомлюючи, що ці зміни не може бути об'єктивно та адекватно оцінено в межах усталених наукових підходів і концепцій. У процесі висвітлення окресленої теми статті автор послуговувався теоретичними доробками таких суспільствознавців, як: В. Воронкова й В. Нікітенко (2022; 2020), Н. Кушакова-Костицька, І. Сердюк (2022), І. Коляда (2023), М. Требін (2024) та ін. Основними методами для дослідження особливостей сучасної взаємодії й комунікації в інформаційному полі, з огляду на норми та правила спілкування, були системний і порівняльний методи. Також частково було використано Agile-методологію (як різновид методології нелінійності) (Voronkova, & Nikitenko, 2022), яка є складовою теорії складності та яка дала змогу проаналізувати сучасну соціокультурну реальність через призму переорієнтації життя людини на мережеві структури в межах інформаціологічного підходу.

Результати й обговорення

Сучасний світ вирізняється стрімким розвитком технологій і кардинальними змінами в способі життя й повсякденних поведінкових алгоритмах, а також формуванням і появою нових якостей

(модусів) людини, що спонукає до формування нового типу особистості. Такі зміни стосуються й модифікацій усталених соціальних явищ, а тому й змістовного наповнення понять, якими позначають ці явища. Традиційні поняття «громадянство», «етика» й «гуманізм» дедалі частіше вживають з означенням «цифровий», тобто поняття «цифрове громадянство», та «цифровий гуманізм» вказують на онтологічні зміни в соціальному житті, модифіковані принципи поведінки індивідів, формування й функціонування нових індивідуальних і суспільних цінностей (через руйнацію або апгрейд традиційних культурних традицій, норм моралі тощо). Спільним для зазначених понять і явищ, які вони означають, є те, що їх існування можливе на тлі інформаційного (цифрового, кібернетичного) простору як підвиду соціального простору (Vovk, 2022; 2025). Інформаційний (кібер-) простір є п'ятим простором буття людини (найменш дослідженим і неоднозначним), визначальна риса якого полягає в тому, що він єдиний з усіх п'яти опанованих людиною просторів є екстериторіальним, оскільки позбавлений географічних обмежень (Dubov, 2014, p. 9). Його особливістю є те, що він виник і сформувався найпізніше порівняно з уже відомими видами соціального простору, однак став їх невіддільною складовою, забезпечуючи їх існування (нині неможливо уявити економічний, політичний, науковий та інші соціальні простори без інформаційної складової). Як зауважували автори «Нового цифрового світу», значущою роллю комунікаційних технологій буде їх вплив на зміну концентрації влади та її перерозподілу від держав і суспільних інститутів до громадян. У історії людства поява нових інформаційних технологій часто призводила до традиційного впливу сили, хай то королів, церкви чи політичної еліти. Доступ до інформації і нових каналів зв'язку окреслює нові можливості для визначення напряму власного розвитку, процесу управління своїм життям і підвищення відповідальності за нього (Shmit, & Koen, 2019). Ключовим поняттям цієї позиції є відповідальність особи за власну участь в інформаційному полі взаємодії незалежно від форми реалізації потреб: від опублікування кулінарного рецепту й уподобання під іншим дописом до участі в державному управлінні й роботи в інститутах громадянського суспільства. Традиційно відповідальність є морально-етичною категорією, однак в інформаційному суспільстві вона є ключовою для цифрового громадянства, інформаційної етики й цифрового гуманізму. А «бути відповідальним громадянином – це більше, ніж дотримуватися закону чи не порушувати його. ... Участь у діяльності інформаційного суспільства потребує демонстрації гарного морального

виховання та соціальної відповідальності в цифровому соціальному середовищі, а також керування стосунками між особистістю, особою та іншими, особою та суспільством, країною та світом» (Voronkova, Kyvliuk, & Andriukaitene, 2023).

Поняттям «інформаційна етика» (цифрова етика, комп'ютерна етика) у широкому значенні позначено розділ сучасної прикладної етики (пройшов у своєму розвитку шість етапів, починаючи з 1940-х років), який охоплює коло питань, пов'язаних з: а) моральними й правовими вимогами щодо поведінки людини в інформаційному просторі; б) дотриманням єдиних загальнолюдських моральних цінностей та етичних стратегій; в) цифровою культурою, цифровим етикетом; г) поняттям, специфікою та структурою інформаційної етики (Protsenko, Chubina, & Dmytrenko, 2022); д) відносинами між людиною та штучним інтелектом. Отже, інформаційна етика є спробою подолання нерегульованості інформаційно-комунікативного простору та внесення етичної складової в стосунки, які опосередковано технічними засобами (Myliubenko, 2011, p. 311), і є, за своєю природою, міждисциплінарною галуззю прикладного етичного знання, що покликане розв'язати дилеми інформаційного суспільства (співвідношення свободи й сенсу буття; інформаційного блага та інформаційного зла; свободи й відповідальності користувачів; технофобії та безумовної довіри технологіям; глобального інформаційного простору й локальної культурної бульбашки; позиціонування особи в реальному та віртуальному житті). Інформаційна етика є відповіддю на потребу осмислення й урегулювання змін у сфері соціальної комунікації, які відбуваються завдяки стрімкому розвитку сучасних технологій, значною мірою інформаційно-комунікативних (ІКТ). На думку Л. Флоріді (2013), інформаційна етика це така «галузь філософії інформації, що досліджує, в широкому розумінні, етичний вплив ІКТ на життя людини та суспільства. Інформаційно-комунікативні технології глибоко вплинули на багато аспектів людського життя, включаючи характер спілкування, освіту, роботу, розваги, промислове виробництво та бізнес, охорону здоров'я, соціальні відносини та збройні конфлікти. Вони мали радикальний і широкомасштабний вплив на наше моральне життя і на сучасні етичні дискусії».

На відміну від традиційної етики, яка безпосередньо локалізується в прямому фізичному спілкуванні суб'єктів, і бізнес-етики, норми якої врегульовують відносини між бізнесом і клієнтом, інформаційна етика, поєднуючи їх елементи, має стати сукупністю стандартів і норм, дотримання яких є умовою дотримання незалежності та гідності користувачів в інтернеті, які взаємодіють у різних онлайн середовищах: інтернет, месенджери, соціальні мережі, електронна пошта тощо

(Andriichenko, Blyzniuk, & Maistrenko, 2021). Посилює цю відмінність і нова якість комунікації цифрової епохи, яка «спрощується масовим застосуванням вподобайок, аватарок та піктограм, нівелює кордони між публічним і приватним, встановлює суперечності між духовно-смысловим спілкуванням та фатичними актами мовної комунікації» (Koliada, 2023).

Поняття «цифровий гуманізм» є двоєдиним за своєю суттю, поєднуючи цифрові технології та гуманістичні цінності й прагнучи підкреслити особливу важливість поєднання технологічного розвитку з людськими потребами та цінностями. У контексті цифрового гуманізму технології покликані слугувати поліпшенню життя людей, а тому їх трактують як засіб, а не як мету поліпшень у соціальній сфері. І тут ми знову стикаємося з моральним підтекстом сучасної форми гуманізму, оскільки співвіднесення мети й засобів є суто моральною проблемою та зоною особистої відповідальності кожного користувача.

«Цифрове громадянство» є новою категорією суспільствознавства (зокрема й правової науки), яке відображає належність суб'єкта глобальному інформаційному простору (який за визначенням є наднаціональним), на противагу змісту поняття «громадянство» в традиційному розумінні як політичної належності національно-державному простору. Поняття громадянства в класичному значенні, яке сформувалося в Нові часи, пов'язане з юридичними та формальними відносинами належності особи до держави, відображає сталий політичний зв'язок особа – держава й засвідчує ступінь інтеграції до спільноти та проактивну позицію щодо громадянського життя, самореалізації тощо. Поняття громадянства в сучасній суспільствознавчій літературі вже не трактують у координатах політико-правової площини. Зокрема, на думку британського вченого Т. Хемфрі Маршала (1950), поняття «громадянство» має широке значення, яке однозначно не пов'язано з правовим статусом особи, який закріплено в положеннях нормативних документів. Громадянство відображає належність особи до спільноти, яка формує в неї відчуття колективної ідентичності. Основною характеристикою громадянина є здатність брати активну участь у прийнятті важливих для громади політичних і соціальних рішень. Поява поняття «цифрове громадянство» пов'язана з формуванням нових модусів сучасної людини, найвагомішим з яких є Людина цифрова. Уперше термін «Людина цифрова» було використано американським письменником Марком Пренскі (2001) 2001 року для опису людей, які народилися після цифрової революції й виростили в оточенні комп'ютерів, для яких повсякденним явищем є наявність цифрових технологій (відеокамер, відеоігор, плеєрів, відеокамер, мобільних телефонів (смартфонів),

мереж, послуг онлайн тощо) і для яких отримання інформації через цифрові канали визнаються пріоритетнішими порівняно з традиційними каналами інформації. Людина цифрова або Homo digitalis – це людина, яка, дотримуючись «філософії селфі», здатна відвойовувати публічність у соціальних мережах. Людина цифрова бере участь у житті інформаційного суспільства через реалізацію індивідуальних і суспільних потреб у системі координат інформаційно-комунікаційної взаємодії за допомогою інформаційних технологій і відповідних технічних засобів. Така реалізація передбачає дії особи на різних інформаційних платформах, соціальних мережах, віртуальних співтовариствах. У цій взаємодії відсутні (або мінімально представлені) вертикально-державне управління й правове регулювання, а також ілюзорно відсутня соціальна ієрархія і стратифікація. Цифровим громадянином особа стає в разі інформаційно-комунікативної взаємодії з іншими особами, крім цього зберігаючи й статус користувача (користувач, на відміну від інформаційного громадянина, є особою, яка використовує інтернет винятково для пошуку інформації). Цифровий громадянин має право на використання інформаційно-комунікаційних технологій задля одержання, поширення інформації на засадах принципу вільного доступу до неї, а також на основі цієї інформації може об'єднуватися з іншими для виконання конкретних завдань, ділитися думками, бути учасниками спільної віртуальної реальності та спілкуватися з іншими користувачами мережі. «Цифрове громадянство, яке також називають громадянством 2.0, полягає у використанні нових технологій, щоб зробити публічну інформацію доступною для людей, полегшити бюрократичні та юридичні процедури й уможливити здійснення своїх прав та обов'язків через цифрові платформи» (Voronkova, Kyvliuk, & Andriukaitene, 2023, p. 27). Слушним було твердження К. Джареда, що для громадян доступ в інтернет означає володіння множинними «особистостями» як у фізичному, так і віртуальному світі. А оскільки те, що люди розміщують у дописах, електронній пошті або SMS-повідомленнях, поширюють у мережі, впливає на віртуальні особистості інших людей, то згодом будуть виникати нові форми колективної відповідальності користувачів. Основою цифрового громадянства є взаємовідносини людини з іншими суб'єктами (людьми, спільнотами та державою (яка може бути цифровою), цифровими недержавними екосистемами (наприклад, Apple, Google)), які здійснюють завдяки проактивній позиції особи та інформаційному простору або цифровому формату. Цифрове громадянство, за своєю природою, є онтологічною експлікацією громадянства як відносин з кимось або чимось, чи то буде

спільнота, чи національна держава. З погляду теоретичного осмислення, цифровий громадянин є своєрідним ідеальним конструктом (віртуальним конструктом), а з практичного – він учасник нового типу відносин (глобальних інформаційно-комунікативних), які формуються в нових типах соціальності у формі присутності в мережевих спільнотах, соціальних діаспорах і соціальних мережах. Тому поняття «цифровий громадянин» є переосмисленням сучасного соціуму, який перебуває у фазі глобального інформаційного розвитку (Jenkins et al., 2016). Феномен цифрового громадянина є серйозним викликом для права, юрисдикційні питання та екстратериторіальна дія якого були проблематичними завжди. Сучасність не лише загострює зазначені проблеми, а й породжує нові: цифрова реальність характеризується накопиченням і використанням даних, стрімким поширенням цифрових інструментів (як у приватній, так і публічній сферах життя), переміщенні значної частини суб'єктів права в режим онлайн. І паралельно з цими процесами вбачається зростання бізнес-структур, які суттєво впливають на життя людини й можуть визнаватися адресатами відповідних зобов'язань (Razmietaieva, 2020).

Серед негативних наслідків відсутності морально-етичної компоненти в сучасних формах комунікації є загроза формування людини як односкладового соціального атомарного організму в контексті «відсутності етичної компоненти в комунікації, яка призводить до небажання вибудовувати логіку оповіді (наприклад, у соціальних мережах) і відсутності цілісності думки. Формується комунікація для себе й не сприяє створенню середовища, сприятливого для збереження та розвитку людяності» (Vanh, 2023, p. 18).

Спільною рисою цифрового гуманізму, інформаційної етики й цифрового громадянства є те, що вони передбачають свідоме дотримання сукупності правил поведінки (норм) особою в інформаційному просторі на засадах особисто сформованих принципів поведінки. Поведінка особи в координатах інформаційного суспільства подвійно ідентична: «офлайнова» (фізична ідентичність) та «онлайнова» (віртуальна) (Wu et al., 2022), що є ознакою віртуального суб'єкта. Поведінка віртуального суб'єкта може відрізнятися від поведінки фізичного суб'єкта, хоча це буде одна й та сама людина.

Висновки

Поведінка особи в цифровому світі повинна бути відповідальною й такою, що має за основу усвідомлені моральні принципи, однак нерідко маємо справу з недотриманням певних правил поведінки в мережі. У таких випадках має спрацювати правове регулювання. З огляду на стрімкий розвиток інформаційних технологій і

зміщення особистого й соціального життя у віртуальний світ, можна дійти висновку про закономірний процес формування цифрового права як самостійного напрямку правового регулювання. Формування цього напрямку є об'єктивним процесом, оскільки в умовах технологічно-

цифрового детермінізму традиційні правові доктрини, які працюють у фізичному світі, не можна застосовувати до віртуальної або доповненої реальності, цифрової взаємодії учасників у цифровому просторі.

References

- [1] Andriichenko, Zh., Blyzniuk, T., & Maistrenko, O. (2021). DIGITAL etiquette and communications: trends and requirements of the present. *Economy and Society*, 34. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-34-24
- [2] Dubov, D.V. (2014). *Cyberspace as a new dimension of geopolitical rivalry*. Kyiv: NISD.
- [3] Floridi, L. (2013). *The Ethics of Information*. Oxford: Oxford University Press.
- [4] Jenkins, H., Shresthova, S., & Gamber-Thompson, L. (et al.). *By Any Media Necessary: The New Youth Activism*. New-York: New York University Press.
- [5] Koliada, I.H. (2023). "Robinsons" of the digital world. *Cultural almanac*, 1, 121-126. DOI: 10.31392/cult.alm.2023.1.16
- [6] Kushakova-Kostytska, N.V., & Serdiuk, I.V. (2016). Information society: essence and main conceptual approaches. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(11), 139-153. Retrieved from <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/389>
- [7] Marshall, T.H. (1950). Citizenship and Social Class. *Citizenship and Social Class and Other Essays* (pp. 1-85). Cambridge: University of Cambridge Press.
- [8] Myliubenko, H. (2011). The place and role of communities in Internet communication. *Gileya*, 45(3), 311-318.
- [9] Negroponte, N. (2015). *Being digital*. New York: Vintage.
- [10] Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon MCB University Press*, 9(5). Retrieved from <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- [11] Protsenko, O., Chubina, T., & Dmytrenko, D. (2022). Ethics and information ethics in the communicative space of modern society. *Visnyk of Lviv University. Series "Philosophical and political studies"*, 44, 98-104. DOI: 10.30970/PPS.2022.44.11
- [12] Razmietaieva, Yu. (2020). Digital human rights and problems of extraterritoriality in their protection. *Law and public administration*, 4, 18-23. DOI: 10.32840/pdu.2020.4.2
- [13] Shmit, K., & Koen, D. (2019). *The new digital world. How technologies change the state, business and our life*. Lviv: Litopys.
- [14] Trebin, M.P. (2024). Digital society: general characteristics. *Ukrainian society: socio-humanitarian analysis of the present and forecast of the future: materials of the XXVI All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 24-35). Kharkiv: Pravo.
- [15] Vanh, D. (2023). Digital culture: features and its main characteristics. *Current problems of philosophy and sociology*, 41, 15-21. DOI: 10.32782/apfs.v041.2023.3
- [16] Voronkova, V., Kyvliuk, O., & Andriukaitene, A. (2023). Evolution from active responsible citizenship to digital in the context of critical thinking: the experience of EU countries. *Humanities Studies*, 14(91), 23-34. DOI: 10.32782/hst-2023-14-91-03
- [17] Voronkova, V.H., & Nikitenko, V.O. (2020). Culture and civilization: interaction and relationship in the context of social and philosophical analysis. *Humanities Studies*, 3(80), 49-60. DOI: 10.26661/hst-2019-3-80-04
- [18] Voronkova, V.H., & Nikitenko, V.O. (2022). *Philosophy of the digital person and digital society: theory and practice*. Lviv-Toruń: Liha-Press.
- [19] Vovk, V.M. (2022). Quasi-subjects of law: problems of theory and practice. *Moderní aspekty vědy: XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie* (pp. 324-352). Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
- [20] Vovk, V.M. (2025). Information ethics and security in the information space. *International humanitarian law and the foundations of security in times of armed conflicts: materials of the International Scientific and Practical Conference. conference* (pp. 529). Kyiv: Kyiv. In-t Nats. hvardii Ukrainy.
- [21] Wu, Z.Y., Zhou, G.H., Liu, X.D., & Du, J.F. (2022). Media Perspective Analysis of Alienation in Interpersonal Communication in the New Media Era. *Chinese Newspaper Industry*, 4, 22-23.

Список використаних джерел

- [1] Андрійченко Ж., Близнюк Т., Майстренко О. DIGITAL етикет та комунікації: тенденції та вимоги сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-34-24
 - [2] Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія. Київ : НІСД, 2014. 328 с.
 - [3] Floridi L. The Ethics of Information. Oxford : Oxford University Press, 2013. 357 p.
 - [4] By Any Media Necessary: The New Youth Activism / [H. Jenkins, S. Shresthova, L. Gamber-Thompson et al.]. New-York : New York University Press, 2016. 352 p.
 - [5] Коляда І. Г. «Робінзони» цифрового світу. *Культурологічний альманах*. 2023. № 1. С. 121–126. DOI: 10.31392/cult.alm.2023.1.16
 - [6] Кушакова-Костицька Н. В., Сердюк І. В. Інформаційне суспільство: сутність та основні концептуальні підходи. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 139–153. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/389>
 - [7] Marshall T. H. Citizenship and Social Class. *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge : University of Cambridge Press, 1950. P. 1–85.
 - [8] Милюбенко Г. Місце та роль спільнот в Інтернет комунікації. *Гілея*. 2011. Вип. 45 (3). С. 311–318.
 - [9] Negroponte N. Being digital. New York : Vintage, 2015.
 - [10] Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon MCB University Press*. 2001. Vol. 9. No. 5. URL: <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
 - [11] Проценко О., Чубіна Т., Дмитренко Д. Етика та інформаційна етика у комунікативному просторі сучасного суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2022. Вип. 44. С. 98–104. DOI: 10.30970/PPS.2022.44.11
 - [12] Разметаєва Ю. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18–23. DOI: 10.32840/pdu.2020.4.2
 - [13] Шміт К., Коен Д. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя. Львів : Літопис, 2019. 368 с.
 - [14] Требін М. П. Цифрове суспільство: загальна характеристика. *Український соціум: соціально-гуманітарний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : матеріали XXVI Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 29 серп. 2024 р.). Харків : Право, 2024. С. 24–35.
 - [15] Ванг Д. Цифрова культура: особливості та її основні характеристики. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 41. С. 15–21. DOI: 10.32782/apfs.v041.2023.3
 - [16] Воронкова В., Кивлюк О., Андрюкайтене А. Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового в контексті критичного мислення: досвід країн ЄС. *Humanities Studies*. 2023. Вип. 14 (91). С. 23–34. DOI: 10.32782/hst-2023-14-91-03
 - [17] Voronkova V. H., Nikitenko V. O. Culture and civilization: interaction and relationship in the context of social and philosophical analysis. *Humanities Studies*. 2020. No. 3 (80). P. 49–60. DOI: 10.26661/hst-2019-3-80-04
 - [18] Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.
 - [19] Вовк В. М. Квазі-суб'єкти права: проблеми теорії та практики. *Moderní aspekty vědy: XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. С. 324–352.
 - [20] Вовк В. М. Інформаційна етика і безпека в інформаційному просторі. *Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. наук.практ. конф. (Київ, 6 лют. 2025 р.). Київ : Київ. ін-т Нац. гвардії України, 2025. 529 с.
 - [21] Wu Z. Y., Zhou G. H., Liu X. D., Du J. F. Media Perspective Analysis of Alienation in Interpersonal Communication in the New Media Era. *Chinese Newspaper Industry*. 2022. No. 4. P. 22–23.
-

VOVK Viktoriia

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Khmelnytsky University of Management and Law Named after Leonid Yuzkov Khmelnytskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>;

BLIKHAR Viacheslav

Doctor of Philosophy, Professor, Director of the Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7545-9009>

Legal Regulation in the Information Space in the Context of Digital Humanism as Compensation for Non-Compliance with the Norms of Information Ethics and Digital Citizenship

Abstract. The article is devoted to the issues of regulating behavior in the information space. It is shown that the information space is a specific space created by man. It is the youngest of the five spaces in which a social person is realized, but at the same time it permeates all the other four. One of the functional purposes of the information space is that it makes possible and simplifies interpersonal communication, and is also a medium for the dissemination of information. From a cultural point of view, the emergence, formation and functioning of the information space is a natural process of responding to cardinal modern social changes, as was the case with the invention of writing, printing, radio and television, which had visible landscape consequences for the entire culture. The development of technologies today changes the way of life and everyday behavioral algorithms, and also forms a new type of person - a digital person and new modes of a person. All this affects the modification of established social phenomena, such as citizenship, humanism, ethics. Therefore, today it is quite correct to talk about "digital citizenship", "digital ethics" and "digital humanism", which in turn indicates ontological changes in social life, the modification of the principles and rules of behavior of individuals, the formation and functioning of new individual and social ones, which occurs as a result of the destruction or upgrade of traditional cultural traditions, moral norms, etc. What is common to digital citizenship, information ethics and digital humanism is that they assume responsible behavior of a person in the digital world. Such behavior should be built on conscious moral principles. In the absence of such conscious behavior and failure to comply with the desired rules of behavior, legal regulation.

Keywords: information space; digital person; user; person; information ethics; digital humanism; digital citizenship; digital cosmopolitanism; information security; digital law; legal regulation; law; communication.

DOI: 10.33270/02252901.4
УДК 342

КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Наталія*

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Вплив цифровізації на конституціоналізм: концептуальні підходи щодо перспектив державного регулювання інформаційного простору

Анотація. Процес цифровізації, який охопив віртуальне інформаційне середовище, нині впливає на всі сфери соціальних відносин: інформаційні, політичні, правові, економічні, фінансові тощо. Цифровізація конституційного процесу має два основні аспекти: конституціоналізація цифрових прав і цифровізація правотворчих процесів. У зв'язку з цим, особливого значення набуває регламентація нової групи людських прав – цифрових, зокрема, захист персональних даних, право на доступ до інформації, право на забуття та інші права, які донедавна ідентифікували як інформаційні права людини. Мета статті – розглянути основні теоретичні моделі цифрового конституціоналізму та проілюструвати переваги ухвалення соціально-правового підходу щодо його аналізу в контексті державного регулювання. Через малодослідженість вітчизняними вченими зазначеної тематики було використано доктринальний метод, завдяки якому проведено аналіз правових доктрин та їх практичного застосування зарубіжними вченими. У роботі було також застосовано компаративістський і прогностичний методи, які дають змогу проаналізувати сучасні наукові підходи щодо питання правового регулювання цифрового простору. У публікації вперше досліджено використання конституційних наративів в управлінні платформами соціальних мереж і правові можливості регламентації цифрових прав, спираючись на концепції цифрового конституціоналізму. Вивчено, як цифровий конституціоналізм впливає на державне управління щодо застосування конституційних цінностей у регулюванні приватного сектору мережі Інтернет і як державне управління цифровими/інформаційними правами людини залежить від ліберального та нормативного підходів до цифрового конституціоналізму. Сформовано висновок, що цифровий конституціоналізм є проектом, що орієнтується на досягнення інституційної рівноваги між державним регулюванням цифрового середовища й регулюванням з боку приватних корпорацій для запобігання встановленню непропорційної дискурсивної влади в галузі права та технологій як головного фактору, що може сприяти «конституційній кризі» у сфері цифрової трансформації системи державного управління.

Ключові слова: цифровий конституціоналізм; цифровізація; цифрові права; влада; цифрове суспільство; правове регулювання мережі Інтернет.

Історія статті:

Отримано: 24.01.2025
Переглянуто: 20.02.2025
Прийнято: 28.04.2025

Рекомендоване посилання:

Кушакова-Костицька Н. Вплив цифровізації на конституціоналізм: концептуальні підходи щодо перспектив державного регулювання інформаційного простору. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 29–37. DOI: 10.33270/02252901.4

*Відповідальний автор

Вступ

Цифровізація, яка прийшла на зміну інформатизації, стала квінтесенцією сучасної техногенної цивілізації. Сучасні цифрові технології охопили всі сфери соціальних відносин: інформаційні, політичні, правові, економічні, фінансові тощо. Цифровізація вплинула й на конституційний процес, зокрема, з одного боку, можна зазначити про конституціоналізацію цифрових прав, з іншого, – про цифровізацію (або електронізацію) правотворчих процесів. Посилену увагу вчені зосереджують на новій групі людських прав – цифрових, до яких можна віднести захист персональних даних, право на доступ до інформації, право на забуття та інші права, які до того ідентифікували як інформаційні права людини.

Процес цифровізації має глобальний характер, однак постає питання, чи наявні в ньому національні особливості, які сприяють або гальмують його. Зазначимо, що такі особливості мають місце й пов'язані з рівнем комп'ютерної/цифрової грамотності населення, його менталітетом, інтелектуальним потенціалом, можливостями доступу до мережі Інтернет, а коли йдеться про цифровізацію правотворчості – з рівнем правосвідомості та правової культури безпосередньо правознавців і представників громадянського суспільства загалом.

В Україні нині вбачаємо високий рівень розвитку цифровізації суспільного життя, готовність населення (переважно молоді) активно брати участь у цьому процесі, його підтримку й з боку держави, і з боку бізнесу як запорука подальшого зростання загального добробуту. Однак є й негативні аспекти окресленого процесу, які недостатньо досліджено вченими як на міждисциплінарному рівні, так і галузевому, зокрема у сфері конституційного права та процесу.

Матеріали та методи

Концепція «цифрового конституціоналізму» як предмет наукових досліджень українських учених з'явилася нещодавно на відміну від доробку зарубіжних учених, переважно європейських, а отже, дослідження його основних теоретичних моделей постає актуальним завданням під час дослідження методологічних проблем вітчизняного правознавства. Можна стверджувати, що конституційні питання, з якими стикається цифрове суспільство, потребують виходу за межі формальної природи нормативних джерел, охоплюючи правові інструменти, які традиційно не є частиною конституційного права. Цілісний аналіз конституційних протидій викликам цифрової революції ілюструє багаторівневий процес конституціоналізація, де численні суб'єкти та нормативні інструменти взаємодіють, доповнюючи

та стимулюючи один одного, використовуючи соціально-правовий підхід (Celeste, 2024).

Учені, які працюють над цифровим конституціоналізмом, рідко пропонують цілісні теорії цієї концепції. Перше покоління цифрових конституціоналістів досягнуло найбільш оригінальне та інноваційне значення окресленого поняття. Вони поєднали поняття конституціоналізму зі сферою інтересів представників приватного сектору, проєктуючи цю концепцію за межі її традиційної прив'язаності до державного регулювання. Цифровий конституціоналізм передбачав насамперед процеси впровадження конституційних цінностей і принципів у правила приватних ІТ-корпорацій, зосереджуючи посилену увагу на цифрових платформах. Н. Сузор (2018), професор юридичної школи Квінслендського технологічного університету, був одним з піонерів цифрового конституціоналізму, який відстоював ідею про те, що приватне право має бути основним засобом передачі конституційних цінностей із виміру конституційного права *stricto sensu* до внутрішніх норм цифрових платформ. Конституційне тлумачення цього складного явища могло б дати змогу майбутнім дослідникам пояснити причини, що лежать в основі цих взаємопов'язаних процесів, оцінити стан їх прогресу, а також передбачити курс їхнього майбутнього розвитку.

Професор В. Караваз (2002), директор Інституту міждисциплінарних правових досліджень Люцернського університету, у своїх дослідженнях конституціоналізації кіберпростору проаналізував роль, яку відіграли німецькі судді у встановленні стандартів, які будуть використовувати інтернет-провайтери під час розроблення умов обслуговування приватних технологічних компаній.

На відміну від ідеї покладатися на юридично обов'язкові інструменти, такі як приватне право чи судові рішення, інші вчені стверджували, що двигун цифрового конституціоналізму міститиметься в позаправових нормативних джерелах, зокрема, в етичних кодексах поведінки в інтернеті. Л. Гілл, Д. Редкер, У. Гассер (2015) та А. Петтрачін (2018) досліджували роль «Інтернет-білл про права», декларацій цифрових прав і принципів, які пропагують представники громадянського суспільства. Мауро Сантаньєлло та інші (2018) проаналізували внесок парламентських ініціатив щодо прийняття подібних юридично необов'язкових хартії.

Останні роботи акцентують на розширенні використання цифрового конституціоналізму, зосереджуючи увагу на традиційніших правових джерелах. Поллічіно (2021) та Де Грегоріо (2022) запропонували всебічне дослідження внеску Суду ЄС та законодавства ЄС загалом у розвиток захисту цифрових прав на рівні ЄС. Інші вчені, навпаки, заглибилися в спеціалізовані галузі, досліджуючи конкретні технології, такі, наприклад,

як вплив квантових обчислень з погляду цифрового конституціоналізму (Wimmer, & Moraes, 2022).

Українські правники зосередили увагу на загальних тенденціях розвитку конституціоналізму під час дослідження правових проблем регулювання цифрового простору (Krusian, 2023), аналізі можливих викликів і загроз, перспектив для парламентів і парламентської діяльності в умовах поширення сучасних цифрових технологій (Zaiets, 2024), розвитку концепції цифрового суверенітету в політичному дискурсі (Novikov, 2024), застосовуючи насамперед порівняльний підхід для перенесення концепцій із фізичного світу в динамічне цифрове середовище. Їх бачення цифрового конституціоналізму пов'язане з ідеєю справедливого та демократичного цифрового суспільства, заснованого на повазі до прав людини, верховенстві права та демократії. Запропонована ними методологія дослідження конституціоналізації цифрового суспільства ґрунтується на припущенні, що кожен може реалізувати свій потенціал у будь-якій точці світу за умови рівних можливостей і на підставі рівних прав, адже кожна людина – «громадянин світу».

Загалом слід зазначити, що тема впливу цифровізації на конституціоналізм є малодослідженою в Україні, через те найдоцільнішим для вивчення цього питання вбачаємо доктринальний метод, завдяки якому проведено аналіз правових доктрин та їх практичного застосування зарубіжними вченими. У роботі було також застосовано компаративістський і прогностичний методи, які дають змогу проаналізувати різницю в наявних наукових підходах щодо питання правового регулювання сучасного цифрового простору та спрогнозувати подальші шляхи розвитку його законодавчої та доктринальної бази.

Результати й обговорення

Виклики правам і свободам людини в епоху цифрових технологій зумовлюють серед учених дискусію про роль конституціоналізму, який з різних поглядів можна назвати цифровим конституціоналізмом. Отже, постає питання щодо аналізу перспектив цифрового конституціоналізму – глобального, суспільного та ліберального та вироблення потенційного нормативного шляху його подальшого розвитку, що є результатом взаємодії цих трьох рівнів. Глобальна, суспільна та ліберальна складові як три стовпи цифрового конституціоналізму звертаються до нормативного ядра конституціоналізму та пропонують структуру для переформатування захисту основних прав та обмежень людини в цифрову епоху. Ключ до розуміння цифрового конституціоналізму полягає у зв'язку між цими поглядами та становить нормативне розуміння наративу, яке забезпечує реалізацію цифрових прав та інформаційних

потреб людини, дотримання принципу верховенства права та належного правового регулювання цих відносин, а також засоби правового захисту.

У цьому контексті постає питання використання конституційних наративів в управлінні платформами соціальних мереж, ґрунтуючись на концепції цифрового конституціоналізму. Існує низка концепцій, спрямованих на те, щоб з'ясувати, як цифровий конституціоналізм виявляють на зазначених платформах та які є можливості для демократизації цих середовищ управління. На думку деяких дослідників (Da Conceição, 2024), цифровий конституціоналізм містить три цілі щодо управління цифровими платформами: 1) аналогічне застосування конституційних цінностей у приватному секторі; 2) ідеологічна структура, що становить множинні рівні нормативності; 3) політичні міркування, що встановлюють симетрію регулювальних зусиль із фундаментальними конституційними цінностями. Окреслені аспекти залежать від нормативного та ліберального підходів до конституціоналізму, не пов'язаних із політичними та соціальними міркуваннями, що лежать в основі конституційної демократії. Можна стверджувати, що це призводить до певних проблем легітимності під час розгляду транснаціонального характеру платформ соціальних мереж і локальних проблем їхніх користувачів. Суспільна перспектива цифрового конституціоналізму має орієнтуватися на мету та процедури, що сприятимуть легітимності та контролю. Цей соціетальний підхід виявляє проблеми надійності встановленої системи самореферентності. Він також дає змогу провести аналіз гібридизації традиційних конституційних принципів у формуванні соціетальної конституції, розробленої ІТ-корпорацією.

Громадський підхід до конституціоналізації управління цифровою платформою можна розглядати як примирення ліберального та суверенного підходу до управління інтернетом у конкретному контексті модератії контенту. Він підтримує неможливість однієї суспільної раціональності, заснованої на регіональному та локальному соціальному середовищі, що домінує над транснаціональним характером інтернету. З іншого боку, такий підхід визнає, що управління, яке здійснюється цифровими платформами, має стати чутливішим до кожного з політичних просторів, до яких їх вміщено, крім того розширення внутрішнього інакомислення системи є одним з механізмів, здатних забезпечити такий структурний зв'язок.

Конституціоналізм, що виводить цінності з поняття держави, розробив безліч принципів і концептів, які сформували розуміння щодо того, як слід обмежувати відповідні державні повноваження та які інституції призначені для досягнення важливих спільних цілей та цінностей. Теоретичні міркування, притаманні розробникам цифрового конституціоналізму, можуть свідчити про те, які

політичні рішення можуть бути розроблено для подальшого розширення легітимності та ефективності управління в приватних соціальних мережах. Наприклад, таку динаміку було висвітлено конкретною угодою, розробленою Радою з нагляду соціальної мережі Meta, що виключає структурні та процедурні елементи з конституційної системи США щодо спроби підвищити легітимність повноважень, які здійснює Meta під час модерації контенту (Wong & Floridi, 2023).

Ми поділяємо міркування професора Н. Сузора (2018), що цифрові платформи керують користувачами, і те, як вони керують, має значення для оцінювання легітимності управління користувачами платформами на основі цінностей верховенства права. Зокрема, на його погляд, державі необхідно контролювати, наскільки приватне управління є консенсусним, прозорим, однаково застосовуваним, відносно стабільним і справедливо дотримуваним. Ці основні цінності належного управління можуть не збігатися з постулатами договірної права, які лежать в основі відносин між цифровими платформами та їх користувачами. Завдяки аналізу договірних умов обслуговування основних платформ соціальних медіа можна стверджувати, що, зокрема, цінності верховенства права є мовою для визначення та вирішення таких спірних проблем, що виникають між власниками цифрових платформ та їх користувачами. Адже ключовим завданням цифрового конституціоналізму є пошук способу застосування цих цінностей для формулювання набору бажаних обмежень щодо здійснення державного контролю в епоху цифрових технологій.

Аналіз технічної специфіки інтернет-середовища свідчить, що найперспективнішим убачається підхід, орієнтований не на його жорсткий нормативний контроль з боку держави, а на його саморегуляцію через створення етичних кодексів і хартій цифрових/інформаційних прав. Ідея «Білль про права в Інтернеті» не є новою, серйозні спроби розробити такий документ можна простежити принаймні ще в середині 1990-х років (Yilma, 2022). Попри те, що форма, функції та масштаби таких ініціатив змінювалися, концепція мала надзвичайну силу, і нині можна констатувати, що принципи, які колись були радикально бажаними, почали кристалізуватися в правові нормативи. До того ж слід визначити коло нагальних питань і взаємозв'язки між ними, насамперед зв'язок між правами в мережі Інтернет і ширшим дискурсом прав людини, який ще недостатньо досліджено. Крім того, постає питання, як розмістити цифрові права та принципи (наприклад, мережевий нейтралітет) або ці права з особливими цифровими наслідками (наприклад, право бути забутим) у ширших межах, установлених Всезагальною декларацією прав людини або договорами та конвенціями. Відкритим є

питання, які права та принципи є найфундаментальнішими для цифрового середовища (включаючи право доступу до мережі Інтернет), а які можуть знаходитися на периферії (Franklin et al., 2022; Hamelink, 2002).

Слід зазначити, що важливо виявити й історичні тенденції в цифровому конституціоналізмі, траєкторію від неформальних та необов'язкових ініціатив до конкретніших, складніших пропозицій, деякі з яких зрештою прийняли форму обов'язкового законодавства чи державних декларацій. За результатами досліджень в Італії, Бразилії, на Філіппінах нещодавні спроби закріпити цифрові права та принципи у сфері формальної політики на державному рівні можуть створити новий рубіж для цифрового конституціоналізму. Вивчення таких практичних впливів, як формальне законодавство, зокрема «Marco Civil da Internet» у Бразилії, та необов'язкових декларацій, зокрема «Dichiarazione dei diritti in internet» в Італії, також допоможе висвітлити всі можливості та обмеження цих зусиль (Gill, Redeker, & Gasser, 2015).

Дослідження О. Поллічіно (2021) дає змогу проаналізувати зазначену юриспруденційну ситуацію, що склалася в прецедентній і континентальній правових системах крізь призму фундаментальних прав, на які найбільше впливає мережа Інтернет. Ідеться насамперед про свободу слова, конфіденційність і захист даних. Зосереджуючись на прецедентному праві США, ЄС і Ради Європи, науковець порушує та розглядає питання, які пов'язані з правовим регулюванням інтернету та основними правами: які відмінності в розумінні «основних цифрових прав» у різних юрисдикціях? Якою була роль судів у захисті основних юридичних прав у мережі Інтернет? (Gentile, 2022). О. Поллічіно (2021) підкреслює необхідність плюралізму фундаментальних прав у цифрову епоху інтернету без кордонів, зважаючи на те, що суди дедалі більше наділені правовими питаннями щодо захисту основних прав у цифровому середовищі. На його погляд, ці нові питання потребують, щоб судові органи перевірили межі фундаментальних прав і закону, які спочатку було створено для застосування у фізичній реальності, а тепер поширено на світ бітів.

Посилену увагу в цифровому контексті зосереджено на авторському праві, яке відкриває кілька конституційних вимірів, що стають значно ширшими. Передусім це стосується подвійного зв'язку між авторським правом, свободою вираження думок і свободою науки й мистецтва. Цей фундаментальний правовий вимір пов'язаний з основними законодавчими нормами про авторське право, тобто з невіддільним балансом між виключними правами та дозволом авторським правом щодо використання контенту. У зв'язку з цим, набувають також особливого значення встановлення нормативів щодо

юридичної відповідальності за наклеп і захист даних, вивчення та застосування відповідної судової практики (Geiger & Jütte, 2023).

Окремим концептуальним питанням постає термінологічне питання. Деякі поняття, що походять з інструментів конституційної теорії, такі як конституціоналізм та інституціоналізація, виявилися особливо придатними для опису та пояснення поточного «конституційного моменту», породженого останніми розробками цифрових технологій. Як акцентує Е. Селесто (2019), цифровий конституціоналізм визначає ідеологію, яка адаптує цінності сучасного конституціоналізму до особливостей цифрового суспільства, виступає за захист основних прав і збереження балансу влади в цифровому суспільстві.

Цифровий конституціоналізм підкреслює необхідність «перекласти» основні принципи сучасного конституціоналізму таким чином, щоб вони були зрозумілими та прийнятними для всіх членів сучасного віртуального соціуму. У цьому сенсі цифровий конституціоналізм не руйнує принципи традиційного конституційного права, навпаки, він спрямований на закріплення своїх основоположних цінностей. Тобто йдеться про розвиток сучасного конституціоналізму, а не про його революційні зміни. Для цього недостатньо традиційних процесів та інструментів інституціоналізації, принаймні окремо взятих. Цифрова революція виходить за національні кордони, а конституційні питання цифрового суспільства охоплюють багато різних юрисдикцій. Отже, виникає необхідність розроблення комплексного рішення, яке б сприяло багаторівневому процесу конституціоналізації з метою поступового впровадження ключових цінностей і принципів сучасного конституціоналізму в цифрове середовище.

Конституційна відповідь на виклики цифрової революції не є унітарною, а внутрішньо множинною та фрагментованою. Цифровий конституціоналізм передбачає не лише застосування традиційних конституційних інструментів, таких як національні конституції, закони, що мають конституційну цінність, судові рішення на національному та наднаціональному рівнях. Насамперед як конституційна протидія виступає законодавчо обов'язковий Білл про права в Інтернеті, створений суб'єктами громадянського суспільства, рішення квазіюрисдикційних приватних судових органів та умови надання послуг приватними технологічними компаніями.

Застосовуючи цілісний, соціально-правовий підхід, можна стверджувати, що всі ці інструменти виконують функцію з конституційного погляду: вони сприяють формуванню конституційних норм для цифрового суспільства. Цей процес полягає не лише в нормативній трансплантації конституційних принципів, а в поступовій адаптації основних принципів сучасного конституціоналізму, коли враховуються всі нормативні дані, незалежно від їх правового значення.

Водночас цифровий конституціоналізм спрямовано не лише на обмеження влади державних чи приватних суб'єктів, а йдеться про те, що в цифровому середовищі приватні технологічні компанії та національні держави виступають як нові домінуючі суб'єкти, потенційні гаранті та порушники основних прав. Тобто така особливість потребує розширення обсягу усталеної концепції конституціоналізму для правової регламентації владних повноважень приватних суб'єктів.

Крім того, було з'ясовано, що поняття цифрового конституціоналізму не слід використовувати для позначення конкретних нормативних інструментів, як це роблять деякі вчені (Celeste, 2024). Цифровий конституціоналізм – це передусім набір цінностей та ідеалів, які спрямовують цю серію інструментів на регламентацію правовідносин у цифровому просторі. Зокрема, було стверджено, що цифровий конституціоналізм нав'язує появу низки нормативних протидій змінам конституційної рівноваги, спричиненим цифровими технологіями (адже концепція інституціоналізації цифрового середовища була прийнята саме для позначення поточного процесу виникнення цих протидій). Такий процес, на відміну від того, що стверджують деякі вчені, не передбачає виключно формальної інституалізації чи кодифікації норм в обов'язкових правових текстах. Це ширший процес, який починається з фази обговорення та розроблення нових конституційних принципів на рівні суспільства.

Отже, можна стверджувати, що конституційні відповіді на зміни, спричинені цифровими трансформаціями, не лише виникають у вимірах, які можна визначити як «класичні» в конституційній теорії, зокрема, на міжнародному, національному та регіональному рівнях, і де державні інституції відіграють ще домінуючу роль, а й у нових контекстах, де, навпаки, домінують приватні компанії. Ця ситуація свідчить про те, що майбутні дослідження повинні передбачати аналіз і порівняння різних форм, за допомогою яких відбувається процес інституціоналізації цифрового простору, передусім з метою кращого усвідомлення причин, чому конституційні відповіді матеріалізуються в нетрадиційних контекстах поза державоцентричним виміром (Peters, 2006).

Висновки

В умовах глобальної цифрової трансформації всіх сфер суспільного життя розвиток концепції цифрового конституціоналізму набуває дедалі більшого значення. Стає очевидною проблема, яку він намагається вирішити. Як і багато інших концептів «конституціоналізму», цифровий інституціоналізм є проектом, який орієнтовано на інституційне досягнення рівноваги влади між державним і приватним сектором щодо контролю

над цифровим середовищем. Однак у пошуках цієї рівноваги в цифровій сфері вчені роблять важливі припущення, а серйозні питання ігнорують або занадто спрощують (Malu, 2024).

По-перше, цифровий конституціоналізм ігнорує матеріальну реальність цифрових технологій та їхню технологічну логіку, таким чином плутаючи «об'єкти» правового регулювання з «суб'єктами». По-друге, цифровий конституціоналізм хибно припускає відсутність закону, а не його присутність, чи навіть неактуальність, як головний фактор, що сприяє «конституційній кризі». З цього приводу він прагне відповісти на «цифрову революцію» «правовою революцією». У результаті ціною цифрового конституціоналізму може стати застосування непропорційної дискурсивної влади з боку держави або корпорацій щодо регулювання цифрового середовища. Тому виникає необхідність залучення вчених-юристів критично поставитися до тривалої еволюції правового регулювання, яка уможливила появу корпоративної форми та консолідацію економічної та політичної влади щодо контролю всіх процесів на сучасному етапі цифрової трансформації.

Насамперед не слід недооцінювати появу етичних кодексів поведінки користувачів мережі Інтернет, біллів і хартій про права в мережі Інтернет, юридично необов'язкових декларацій про цифрові права та принципи. З соціально-правового погляду, ці документи виконують конституційну функцію, щоб отримати доступ до нормативної дискусії про те, які права та принципи необхідно закріпити, щоб протистояти викликам цифрової революції. Вони можуть стосуватися конкретних питань або висвітлювати різні погляди. І попри відсутність юридичної сили, ці документи є сигналом тривоги для сталої конституційної системи, посилюючи в певних моментах «конституційну кризу». Утім, оскільки вони не є

результатом інституціоналізованих процесів, ці документи відкриті для інновацій. Отже, вони висвітлюють сфери конституційного права, які потребують втручання, і пропонують адаптованіші правові принципи та норми.

Прийняття цілісного, соціально-правового підходу щодо аналізу концепції цифрового конституціоналізму дає змогу аналізувати ці нормативні джерела в поєднанні з традиційнішими. Це означає дослідження конституційних питань цифрового суспільства функціональним способом, виходячи за межі формальної природи норм і вбачаючи те, чого вони можуть досягти на практиці. Адже майбутні дослідження цифрового конституціоналізму полягають не лише в тому, як адаптувати «класичний» конституціоналізм, щоб він міг ефективно протистояти викликам цифрової революції, а й у розумінні того, яка комбінація нормативних інструментів може успішно досягти цієї мети.

Попри те, що форма, функції та масштаби таких ініціатив перманентно змінюються, концепція цифрового конституціоналізму має надзвичайне значення, а принципи, які колись були радикально бажаними, почали кристалізуватися в правові нормативи. Нині головне завдання полягає в тому, щоб визначити майбутні напрями досліджень правового регулювання мережі Інтернет, адже під час цифрової трансформації слід чітко знати, як його цінності та основні права, що застосовують офлайн, повинні застосовувати в цифровому середовищі. Як зазначає Європейська декларація про цифрові права та принципи, цифрова трансформація не повинна призвести до регресу людських прав (European Declaration..., 2023).

References

- [1] Celeste, E. (2019). Digital constitutionalism: a new systematic theorisation. *International Review of Law, Computers & Technology*, 33(1), 76-99. DOI: 10.1080/13600869.2019.1562604
- [2] Celeste, E. (2024). Digital Constitutionalism: A Socio-Legal Approach. *European Data Protection Law Review*, 2, 146-149. DOI: 10.21552/edpl/2024/2/5
- [3] Da Conceição, L.H.M. (2024). A Constitutional Reflector? Assessing Societal and Digital Constitutionalism in Meta's Oversight Board. *Global Constitutionalism*, 13(3), 557-590. DOI: 10.1017/S2045381723000394
- [4] European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade (2023/C 23/01). (2023). *Official Journal of the European Union*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOC_2023_023_R
- [5] Franklin, M., Bodle, R., Hawtin, D., & Moreira, M. (Ed.). (2022). *Charter on Human Rights and Principles on the Internet*. Internet Rights and Principles Dynamic Coalition. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1Hgsgl1-lrxe_3angb8GJoldlK9nScaEi/view
- [6] Geiger, Ch., & Jütte, B.J. (2023). The Right to Research as Guarantor for Sustainability, Innovation and Justice in EU Copyright Law. *Rethinking the Role of Intellectual Property Rights in the Post Pandemic World: An Integrated Framework of Sustainability, Innovation and Global Justice* (pp. 138-169). Cheltenham; Northampton: Edward Elgar.

- [7] Gentile, G. (2022). Judicial Protection of Fundamental Rights on the Internet: A Road Towards Digital Constitutionalism? by Oreste Pollicino. *International Journal of Law and Information Technology*, 30(4), 507-511. DOI: 10.1093/IJLIT/EAAD002
- [8] Gill, L., Redeker, D., & Gasser, U., (2015). Towards Digital Constitutionalism? Mapping Attempts to Craft an Internet Bill of Rights. *Berkman Center Research Publication*, 2015-15. DOI: 10.2139/ssrn.2687120
- [9] Gregorio, de G. (2022) *Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781009071215
- [10] Hamelink, C. (2002). The People's Communication Charter. *Development in Practice*, 8(1), 161-187. DOI: 10.1080/09614529854007
- [11] Karavas, V. (2002). Some Remarks on the Constitutionalisation of Cyberspace. *German Law Journal*, 3(12), 1-8. DOI: 10.1017/S2071832200015650
- [12] Krusian, A.R. (2023). Trends in Modern Ukrainian Constitutionalism in the Context of Globalisation. *Almanakh prava*, 14, 127-133. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-127-133
- [13] Malu, P.J.L. (2024). The Emergence of Digital Constitutionalism within the Historical Trajectory of Constitutionalism. *Beijing Law Review*, 15(4), 1861-1881. DOI: 10.4236/blr.2024.154105
- [14] Novikov, Ye. (2024). Digital sovereignty: conceptual challenges and constitutional implications. *Constitutional and Legal Academic Studies*, 1, 61-69. DOI: 10.24144/2663-5399.2024.1.08
- [15] Peters, A. (2006). Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures. *Leiden Journal of International Law*, 19(3), 579-610. DOI: 10.1017/S0922156506003487
- [16] Pettrachin, A. (2018). Towards a universal declaration on internet rights and freedoms? *International Communication Gazette*, 80(3), 337-353. DOI: 10.1177/1748048518757139
- [17] Pollicino, O. (2021). *Judicial Protection of Fundamental Rights on the Internet: A Road towards Digital Constitutionalism?* London: Bloomsbury Publ.
- [18] Santaniello, M., Palladino, N., Catone, M.C., & Paolo, D. (2018). The language of digital constitutionalism and the role of national parliaments. *International Communication Gazette*, 80(4), 320-336. DOI: 10.1177/1748048518757138
- [19] Suzor, N. (2018). Digital Constitutionalism: Using the Rule of Law to Evaluate the Legitimacy of Governance by Platforms. *Social Media+Society*, 4(3), 1-11. DOI: 10.1177/2056305118787812
- [20] Wimmer, M., & Moraes, Th. (2022). Quantum Computing, Digital Constitutionalism, and the Right to Encryption: Perspectives from Brazil. *Digital Society*, 1(2), 1-22. DOI: 10.1007/s44206-022-00012-4
- [21] Wong, D., & Floridi, L. (2023). Meta's Oversight Board: A Review and Critical Assessment. *Sessment. Minds and Machines*, 33(3), 261-284. DOI: 10.1007/s11023-022-09613-x
- [22] Yilma, K.M. (2022). Bill of rights for the 21st century: some lessons from the Internet Bill of Rights movement. *The International Journal of Human Rights*, 26(4), 701-716. DOI: 10.1080/13642987.2021.1961752
- [23] Zaiets, Ye. (2024). Prospects and challenges for parliamentarism in the conditions of the development of digital constitutionalism. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, 84(1), 144-150. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.1.21

Список використаних джерел

- [1] Celeste E. Digital constitutionalism: a new systematic theorisation. *International Review of Law, Computers & Technology*. 2019. Vol. 33, Issue 1. P. 76–99. DOI: 10.1080/13600869.2019.1562604
- [2] Celeste E. Digital Constitutionalism: A Socio-Legal Approach. *European Data Protection Law Review*. 2024. No. 2. P. 146–149. DOI: 10.21552/edpl/2024/2/5
- [3] Da Conceição L. H. M. A Constitutional Reflector? Assessing Societal and Digital Constitutionalism in Meta's Oversight Board. *Global Constitutionalism*. 2024. Vol. 13, Issue 3. P. 557–590. DOI: 10.1017/S2045381723000394
- [4] European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade (2023/C 23/01). Official Journal of the European Union. 23.01.2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOC_2023_023_R
- [5] Charter on Human Rights and Principles on the Internet / edited by M. Franklin, R. Bodle, D. Hawtin, M. Moreira. Internet Rights and Principles Dynamic Coalition, 2022. 30 p. URL: https://drive.google.com/file/d/1Hgsgl1-lrxe_3angb8GJoldIK9nScaEi/view
- [6] Geiger Ch., Jütte B. J. The Right to Research as Guarantor for Sustainability, Innovation and Justice in EU Copyright Law. *Rethinking the Role of Intellectual Property Rights in the Post Pandemic World:*

- An Integrated Framework of Sustainability, Innovation and Global Justice*. Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar, 2023. P. 138–169.
- [7] Gentile G. Judicial Protection of Fundamental Rights on the Internet: A Road Towards Digital Constitutionalism? by Oreste Pollicino. *International Journal of Law and Information Technology*. 2022. Vol. 30, Issue 4. P. 507–511. DOI: 10.1093/IJLIT/EAAD002
- [8] Gill L., Redeker D., Gasser U. Towards Digital Constitutionalism? Mapping Attempts to Craft an Internet Bill of Rights. *Berkman Center Research Publication*. 2015. No. 2015-15. 26 p. DOI: 10.2139/ssrn.2687120
- [9] Gregorio de G. Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 384 p. DOI: 10.1017/9781009071215
- [10] Hamelink C. The People's Communication Charter. *Development in Practice*. 2002. Vol. 8, Issue 1. P. 161–187. DOI: 10.1080/09614529854007
- [11] Karavas, V. Some Remarks on the Constitutionalisation of Cyberspace. *German Law Journal*. 2002. Vol. 3, Issue 12. P. 1–8. DOI: 10.1017/S2071832200015650
- [12] Крусан А. Р. Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 127–133. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-127-133
- [13] Malu P. J. L. The Emergence of Digital Constitutionalism within the Historical Trajectory of Constitutionalism. *Beijing Law Review*. 2024. Vol. 15, No. 4. P. 1861–1881. DOI: 10.4236/blr.2024.154105
- [14] Novikov Ye. Digital sovereignty: conceptual challenges and constitutional implications. *Конституційно-правові академічні студії*. 2024. № 1. С. 61–69. DOI: 10.24144/2663-5399.2024.1.08
- [15] Peters A. Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures. *Leiden Journal of International Law*. 2006. Vol. 19, Issue 3. P. 579–610. DOI: 10.1017/S0922156506003487
- [16] Pettrachin A. Towards a universal declaration on internet rights and freedoms? *International Communication Gazette*. 2018. Vol. 80, Issue 3. P. 337–353. DOI: 10.1177/1748048518757139
- [17] Pollicino O. Judicial Protection of Fundamental Rights on the Internet: A Road towards Digital Constitutionalism? London : Bloomsbury Publ., 2021. 320 p.
- [18] Santaniello M., Palladino N., Catone M. C., Paolo D. The language of digital constitutionalism and the role of national parliaments. *International Communication Gazette*. 2018. Vol. 80, Issue 4. P. 320–336. DOI: 10.1177/1748048518757138
- [19] Suzor N. Digital Constitutionalism: Using the Rule of Law to Evaluate the Legitimacy of Governance by Platforms. *Social Media+Society*. 2018. Vol. 4, Issue 3. P. 1–11. DOI: 10.1177/2056305118787812
- [20] Wimmer M., Moraes Th. Quantum Computing, Digital Constitutionalism, and the Right to Encryption: Perspectives from Brazil. *Digital Society*. 2022. Vol. 1, Issue 2. P. 1–22. DOI: 10.1007/s44206-022-00012-4
- [21] Wong D., Floridi L. Meta's Oversight Board: A Review and Critical Assessment. *Minds and Machines*. 2023. Vol. 33, Issue 3. P. 261–284. DOI: 10.1007/s11023-022-09613-x
- [22] Yilma K. M. Bill of rights for the 21st century: some lessons from the Internet Bill of Rights movement. *The International Journal of Human Rights*. 2022. Vol. 26, Issue 4. P. 701–716. DOI: 10.1080/13642987.2021.1961752
- [23] Заєць Є. Г. Перспективи і виклики для парламентаризму в умовах розвитку цифрового конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84, ч. 1. С. 144–150. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.1.21
-

KUSHAKOVA-KOSTYTSKA Nataliia

Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

The Impact of Digitalization on Constitutionalism: Ukrainian Realities in the Context of European Integration

Abstract. The process of digitalization, which has encompassed the virtual information environment, today affects all spheres of social relations: informational, political, legal, economic, financial, etc. The digitalization of the constitutional process has two main aspects: the constitutionalization of digital rights and the digitalization of law-making processes. In this regard, the regulation of a new group of human rights – digital, in particular, the protection of personal data, the right to access information, the right to be forgotten and other rights that were previously identified as human information rights – acquires special importance. The purpose of this article is to consider the main theoretical models of digital constitutionalism and illustrate the advantages of adopting a socio-legal approach to its analysis in the context of state regulation. Due to the lack of research by domestic scientists on this topic, the doctrinal method was used, thanks to which the analysis of legal doctrines and their practical application by foreign scientists has been carried out recently. The work also uses comparative and predictive methods that allow analyzing modern scientific approaches to the issue of legal regulation of the digital space. The publication analyzes for the first time the use of constitutional narratives in the management of social media platforms and the legal possibilities of regulating digital rights, based on the concepts of digital constitutionalism. It analyzes how digital constitutionalism influences public administration in applying constitutional values in regulating the private sector of the Internet, and how, in turn, public administration of digital/information human rights depends on a liberal and normative approach to digital constitutionalism. It is concluded that digital institutionalism is a project that focuses on achieving institutional balance between public regulation of the digital environment and regulation by private corporations in order to prevent the establishment of disproportionate discursive power in the field of law and technology as the main factor that can contribute to a "constitutional crisis" in the field of digital transformation of the public administration system.

Keywords: cultural and natural heritage; international protection; UNESCO; international documents; human rights.

DOI: 10.33270/02252901.5
УДК 340.11

МЕЛЬНИК Ярослав*

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-6772>

Правовий моніторинг глобальних правових систем

Анотація. Статтю присвячено аналізу нормативно-правових передумов проведення правового моніторингу глобальних правових систем. Під час дослідження автором проаналізовано вітчизняну нормативно-правову базу та доктринальні розробки стосовно правових систем, правового моніторингу, глобалізації. Зосереджено увагу на спроможності вітчизняних нормативно-правових актів забезпечувати проведення правового моніторингу глобальних правових систем. За результатами дослідження з'ясовано, що в Україні інструменти здійснення правового моніторингу зорієнтовано переважно на моніторинг національної правової системи, а не на правовий моніторинг системи іноземного правопорядку. До того ж питання забезпечення правового моніторингу саме «глобальних правових систем» може бути проведене за національним правопорядком, однак до тієї межі, до якої дозволяють нормативно-правові документи. Це, на думку автора, може означати неспроможність повноцінно відобразити правову моніторингову карту глобальних правових систем, що закладатиме ризики для повноцінної оцінки дієвості будь-якої правової системи. Автором дослідження окреслено ключові напрями здійснення правового моніторингу глобальних правових систем та визначено їх класифікацію. Аналізуючи проблему глобального правового простору, на якому засновано правові системи, запропоновано класифікувати системи на такі, які належать до глобальних правових систем (глобалізованих, унаслідок впливу внутрішніх факторів, що містяться в правовій системі), і такі, які глобалізовані внаслідок впливу зовнішніх факторів. Перші, на думку автора, притаманні сильним державам і державно-політичним утворенням. Натомість ми вважаємо, що за таких обставин можна виокремити Китайську Народну Республіку, Європейський Союз, Сполучені Штати Америки тощо, тобто ті правові системи, яким притаманні інституції, здатні поглинати інші правові системи, коригувати їх, поширюючи на них свій соціальний, політичний, військовий вплив та створюючи формули правотворчих процесів для глобалізованих правових систем.

Ключові слова: правовий моніторинг; правова система; глобалізація; глобальні правові системи.

Історія статті:

Отримано: 20.03.2025
Переглянуто: 14.04.2025
Прийнято: 01.05.2025

Рекомендоване посилання:

Мельник Я. Правовий моніторинг глобальних правових систем. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 38–45. DOI: 10.33270/02252901.5

*Відповідальний автор

Вступ

Процеси глобалізації відіграють особливу правотворчу роль для кожної правової системи, впливаючи на зміну кон'юнктури будь-якої моделі права в державі.

Убачаємо, що на цьому тлі правовий моніторинг повинен відображати наслідки динаміки розвитку, ефективності елементів правової системи чи їхнього занепаду. Адже глобалізація як тенденція до зближення, об'єднання правових систем, ще не означає ефективний і позитивний результат від її проведення, проте саме моніторинг зможе показати «дебют» факторів розвитку чи занепаду, визначити їх горизонт.

Отже, для національної правової системи є необхідним проведення правового моніторингу (моніторингу системи права), який не завжди має належні інструменти для оцінки стану процесів глобалізації й тих процесів, що стосуються саме правових систем на міжнародному рівні.

З погляду правового моніторингу, дослідження проблеми формування та розвитку правових систем на глобальному рівні євроінтеграційного шляху України є актуальним, а тому потребує належної наукової уваги.

Матеріали та методи

Проблемам правового моніторингу та правотворчості як загальному феномену права присвячено чимало наукових досліджень. Серед них, за релевантним пошуком, можливо виокремити такі наукові праці: «Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання» (Kot, Hryniak, & Milovska, 2022), «Правотворчість як вид юридичної діяльності: праксеологічний аспект» (Ryndiuk, 2019), «Поняття та сутність правотворчості в Україні» (Husarov, 2015) тощо. «Правові системи» було також детально досліджено такими вченими, як Т. Р. Короткий (2007) «Співвідношення понять «правова система» та «система права» щодо міжнародного права», Д. Лук'янов (2015) «Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем» та ін.

На проблемах вітчизняної правової системи зосереджували увагу й експерти-правники, зокрема, В. Сущенко (2025) в науково-публіцистичній статті «Правова система держави: (не) ефективність функціонування».

З огляду на наукові доробки та вітчизняну нормативно-правову базу, на жаль, виокремити належні інструменти здійснення правового моніторингу саме «глобальних правових систем» на національному рівні неможливо через їх відсутність.

Попри це, зазначена проблематика потребує проведення наукового дослідження в окресленому напрямі.

Метою статті є аналіз інструментів права для забезпечення проведення правового моніторингу глобальних правових систем. Досягнення цієї

мети дасть змогу в доктринальному та практичному сенсі виокремити класифікацію глобальних правових систем у класифікації правових систем і безпосередньо виявити проблеми правового моніторингу глобальних правових систем.

Результати й обговорення

У ч. 1 ст. 67 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX правовий моніторинг визначено як «... систематична комплексна контрольна діяльність, спрямована на відстеження, аналіз та оцінку реалізації прийнятих нормативно-правових актів щодо: уведення їх у дію в повному обсязі (набрання нормативно-правовими актами чинності, реалізації норм права, викладених у їх перехідних положеннях, прийняття (видання) підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію нормативно-правових актів, щодо яких проводиться правовий моніторинг); досягнення запланованих цілей нормативно-правового регулювання, їх впливу на суспільство та (або) на окремі соціальні групи, сектори чи галузі, а також визначення соціальних, правових, політичних, економічних, екологічних, адміністративних та (або) інших можливих запланованих наслідків чи виявлення незапланованих наслідків...»¹.

Отже, зміст законодавчого поняття «правовий моніторинг» свідчить, що питання «нормативно-правових актів» правових систем міжнародних правопорядків у ньому не передбачено, з чого вбачається, що питання моніторингу «заборонено». Однак ми вважаємо інакше. Зокрема, на національному рівні прийнято, але не введено в дію Порядок здійснення правового моніторингу щодо підзаконних нормативно-правових актів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 року № 574 (далі – Порядок), відповідно до якого «... предметом правового моніторингу актів є оцінка досягнення запланованих цілей нормативно-правового регулювання, їх впливу на суспільство та (або) на окремі соціальні групи, сектори чи галузі, визначення соціальних, правових, політичних, економічних, екологічних, адміністративних та (або) інших можливих запланованих наслідків чи виявлення незапланованих наслідків; введення в дію в повному обсязі (набрання чинності); прийняття (видання) інших актів, спрямованих на реалізацію актів, щодо яких здійснюється правовий моніторинг...»². Згідно з п. 12 Порядку в процесі

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

² Порядок здійснення правового моніторингу щодо підзаконних нормативно-правових актів : постанова Кабінету Міністрів України від 17 трав. 2024 р. № 574. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-2024-%D0%B0#Text>

правового моніторингу суб'єкт правового моніторингу: збирає інформацію та дані, необхідні для здійснення правового моніторингу, щодо кожного з визначених у переліку актів; аналізує зібрану інформацію та дані. Водночас у п. 13 Порядку зазначено, що «... суб'єкт правового моніторингу як джерело інформації та даних під час оцінки актів може використовувати: звіти державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб; результати парламентських і комітетських слухань; розукрупнені статистичні дані; судову практику; наукові дослідження; звіти та іншу інформацію, опубліковану міжнародними організаціями, громадськими об'єднаннями та політичними партіями; звіти, підготовлені за результатами проведених публічних консультацій щодо актів; звернення громадян; інші джерела, у тому числі відкриті, що містять необхідну для здійснення правового моніторингу інформацію...».

З огляду на зазначене, предмет і суб'єкти правового моніторингу свідчать про можливість його здійснення стосовно елементів будь-якої правової системи, оцінюючи її вплив та взаємозв'язки з іншими правовими системами.

Отже, аналізуючи термін «правовий моніторинг», зазначимо, що він стосується широкого спектра правотворчих питань, адже має правову регулятивну мету та пов'язаний із глобалізаційними наслідками для правових систем тощо.

За енциклопедичним визначенням, «правова система» розуміється як сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певної суспільної свідомості всіх її правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами (Tatsii et al., 2017, p. 497). У межах ознак правової системи виокремлюють такі з них, які, на нашу думку, пов'язані із впливом на правову систему глобалізаційних процесів, унаслідок чого вважають, що право є позаприродним явищем. Оскільки система перебуває у стані постійної зміни, вона повинна прагнути до збереження своєї ідентичності щодо оточення. Такі процеси спрямовані на збереження системи та відображають її здатність адаптуватися до оточення, оновлення своїх функцій, підтримання певного стану, встановлення оптимального між стабільністю і динамізмом. Вважаємо, що правова система співіснує і з іншими системами, відмінними за змістом, сутністю, характером зв'язків між елементами та ступенем інтегрованості елементів і структур. Деякі елементи правової системи є динамічними (друга ознака). Слід також зауважити, що елементи правової системи мають не випадковий характер, що забезпечує утворення певної структури з відповідним підпорядкуванням, однак не виключає певного ступеня ентропії (невизначеності, невпорядкованості) (Tatsii et al., 2017, p. 498) тощо.

Л. Г. Удовика (2014) доводить, що в умовах глобалізації фундаментальною властивістю сучасних правових систем стає їхня відкритість,

трансформаційність як здатність змінюватися під впливом зовнішніх чинників без втрати власної правової своєрідності.

Учена Г. І. Воєводіна (2024) зазначила, що Європейська система наднаціональних і державних органів, які регулюють обіг віртуальних активів, відображає динамічний та еволюційний підхід до складнішого фінансового ландшафту. Регулювання MiCA ЄС, водночас із наглядом з боку ESMA та EBA, створює основу для гармонізованої регуляторної бази. Однак участь національних органів є важливою для адаптації цих регуляцій до місцевих умов і забезпечення дотримання вимог. Дослідниця також вважає, що співпраця між наднаціональними та державними органами є надзвичайно важливою для досягнення збалансованого та ефективного регуляторного середовища, яке сприяє відповідальному та безпечному використанню віртуальних активів у межах Європейського Союзу (Voievodina, 2024, p. 251).

Запорукою оптимізації розвитку вітчизняної правової системи в умовах глобалізації є обґрунтування й прийняття Концепції правової політики в умовах глобалізації, яка передбачає модернізацію правової системи України, істотне оновлення сутнісних, змістовних складників, інтегративно-комунікативних зв'язків, встановлення їхнього оптимального балансу й співвідношення, що уможливають перехід вітчизняної правової системи на новий рівень функціонування й розвитку, від фрагментарно глобалізованої до глобалізованої правової системи, яка гармонізує світові, європейські та національні правові принципи, норми, стандарти, інститути, форматує інтегративно-комунікативні зв'язки з міжнародною, регіональними (РЄ, ЄС) та національними правовими системами, захищає національні інтереси, володіє потужним потенціалом стійкості, дієвості, ефективності, протистоїть глобальним викликам і загрозам (Khaustova, 2019, p. 32-33).

З погляду архітекτονіки суспільного виробництва, у соціальній філософії зазначено, що об'єднання зусиль рушійних сил – це насамперед умова (можливо навіть і передумова) суспільного виробництва. Адже лише спільними зусиллями людство змогло побороти стихію природи й створити цивілізацію, де розподіл праці став могутнім поштовхом у розвитку виробництва й суспільного життя. Саме обмін зусиллями (у межах розподільної єдності) дав змогу певним індивідам і соціальним спільнотам зосередитися на тих сферах діяльності, що постають як особливі складові єдиного суспільного виробництва, що стало, на думку філософів, імпульсом до розвитку продуктивної праці й потужним чинником суспільно-історичного прогресу (Andrushchenko, Huberskyi, & Mykhailenko, 2016, p. 328).

Відкритий характер правової системи в умовах глобалізації й інтеграції водночас із зазначеними процесами (адаптації, гармонізації, правової стандартизації тощо) перетворюється на джерело постійних змін, трансформацій, у деяких випадках – джерело напруги. Глобалізація як потужний і впливовий дихотомічний процес суспільного розвитку призводить до трансформації або навіть руйнації національних правових, політичних, економічних, соціокультурних структур, пошуку та впровадження нових критеріїв і засобів стабілізації суспільного розвитку. Глобалізаційні трансформації в усіх сферах суспільства стирають кордони між внутрішньою та зовнішньою політикою держави, формують зв'язки між підсистемами й елементами вітчизняної правової системи, модифікують її взаємодію і взаємозв'язки з іншими правовими системами (національними, міждержавними, міжнародними (Udovuka, 2014, р. 29). На думку Л. Г. Удовики (2014), правова глобалізація є складником загального процесу глобалізації та має спільні з ним риси, зокрема: дихотомічність, суперечливість, пульсівний характер, нерівномірність тощо. Також учена стверджує, що сучасний розвиток правових систем водночас із глобалізацією визначають інші різновекторні й дихотомічні процеси – регіоналізація, глокалізація та локалізація, які різною мірою і в різних проявах утілюються в національних правових системах. Перманентна взаємодія процесів глобалізації, глокалізації, регіоналізації, локалізації детермінує багатоманіття сучасних правових систем, їхню інтеграцію та диференціацію, взаємодію і протистояння. Відповідно до зазначених процесів, існують такі види трансформацій, як: глобалізаційні, глокалізаційні, локалізаційні (Udovuka, 2014, р. 26).

Аналізуючи окреслену проблему так би мовити процесів міжнародної глобалізації правових систем, постає питання й стосовно належної (власне повноти) класифікації досліджуваної проблематики щодо правових систем. Слід зосередити увагу на тих проблемах, які стосуються не лише процесу, а й мети (цілі), до якої глобалізують правові системи. Тобто, очевидно, що буде йтися про ті системи, які утворюють глобальний правовий простір, керують глобальним правовим простором, лідирують у глобальному правовому просторі або поглинають певний правовий простір інших правових систем. До того ж таке поглинання чи тяжіння може бути засноване, викликане, зумовлене економічними, соціальними, військово-силовими, деспотичними чи правовими факторами.

Дослідниця І. В. Самокиш (2018) стосовно класифікації правових систем стверджує, що така класифікація виступає як функція порівняльного правознавства, яка дає змогу різнобічно окреслити правові системи й виробити практичні

рекомендації щодо їх часткового вдосконалення або повного реформування, сприяє обміну досвідом між різними правовими системами для кращої їх побудови та функціонування, створює передумови для можливого запозичення ефективних норм, принципів і інститутів правових систем.

Автором в одному з підручників («Вступ до теорії глобальної соціальної держави», 2023) на підставі аналізу тенденцій глобалізації було використано термін «глобальна держава» у такому розумінні, як «... політико-міжтериторіальна організація суспільства, яке опинилося на стику розвитку інформаційних технологій та біоінженерії, що покликане забезпечити охорону та захист людського капіталу шляхом створення дієвої моделі соціальної та інформаційної безпеки будь-якої особи чи іншого громадянського суспільства рівно тією мірою, аби впровадити повноцінний контроль у державній владі на територіях того чи іншого правопорядку шляхом збереження соціального капіталу через сталість розвитку серед інформаційних технологій...» (Melnyk, 2023, р. 497-498). Водночас автором було класифіковано *глобальну соціальну державу як таку, що є квазіінституцією та складається з держав-розпорядників і суспільств-утворювачів* (Melnyk, 2023, р. 497). Вважаємо, що ці питання стосуються потреби проведення правового моніторингу, оскільки охоплені ними.

Правова глобалізація й інтеграція детермінують трансформації вітчизняної системи права й законодавства, які іманентно пов'язані з формуванням світового правопорядку й транснаціональної правової системи; відбуваються на основі утвердження ліберальної правової ідеології та є закономірним процесом правового розвитку, пов'язаного з пошуком універсальних, загальних, істинних ідеалів, цінностей, принципів справедливості, свободи, рівності, а також є складниками процесу трансформації національної правової системи. В узагальненому вигляді вплив глобалізації на вітчизняну систему права виявляється в: інтенсивному розвитку вже сформованих інститутів і галузей таких, як права людини, екологічне право, інформаційне право, медичне право тощо; формуванні й розвитку нових комплексних галузей та інститутів таких, як право миру, право безпеки, право стійкого розвитку, міграційне право тощо, нормативна база яких перебуває на стадії систематизації; початковому етапі концептуалізації й формування нових інститутів, нормативної бази й комплексних галузей – економічного права, соціального права (соціальне страхування, соціальні послуги, соціальне забезпечення); активному розвитку прав людини на основі визнання й упровадження світових і європейських правових стандартів; обмеження заборон у приватній сфері життя людини, наділенні особис-

тості автономністю у доборі рішень; активному впливі публічного (насамперед адміністративного) права на сферу приватного права, що виявляється у зміні договірної права, сутності цивільно-правового договору тощо. Спільною рисою для нових, інтегрованих, комплексних галузей є їхня інтенсивна конституціоналізація, що відображає загальносвітову тенденцію зростання ролі конституцій як інструмента впливу на внутрішньодержавні й загальносвітові процеси з метою формування й захисту стабільного, справедливого та демократичного світового порядку (Udovuka, 2014, p. 29).

Отже, з огляду на зазначене й те, що автор не стикався з такою класифікацією, як «глобальна правова система», однак визнає, що цей розподіл є цілком доречним, бодай тому, що наявні певні підстави вважати, що виокремлені правові системи або дотримуються відповідних тенденцій і залучені до глобалізаційного процесу, або навпаки відмежовуються або ж не залучені до цього процесу. Тому, в дослідженні доцільно акцентувати на ті процеси правотворчості, які дотичні до глобальних правових систем, та оперувати терміном «глобальні правові системи», розуміючи його як процес, який слугує зближенню, уніфікації, поєднанню різних правових систем за різними ознаками (економічними, соціальними, правовими, технічними, освітянськими, науковими, культурними тощо).

На думку Л. Г. Удовики (2020), українська правова система зіткнулася з новими проблемами, які спричинені зовнішніми факторами, серед яких учена виокремлює такі, як: утвердження й закріплення європейських зовнішньополітичних пріоритетів; пошук ефективних правових засобів протидії загрозам незалежності, національного суверенітету, територіальної цілісності України, військовим, енергетичним загрозам; захист прав громадян, які було порушено внаслідок анексії Криму, окупації на Сході України. За таких умов, учена вважає, що вирішення зазначених та інших проблем можливе лише завдяки комплексному, системному осмисленню. Окреслений підхід дає змогу відстежити внутрішні проблеми, із якими стикається правова система України, що спричинені недосконалістю правової системи України. У цьому аспекті присутній елемент правового моніторингу, адже авторка дослідження (Udovuka, 2020, p. 30), спираючись на використані наукові праці (Hrytsenko et al., 2018, 336 p.), доходить висновку про ефективність і неефективність правової системи України внаслідок євроінтеграційних процесів.

Водночас Н. М. Оніщенко (2024), досліджуючи проблеми правової політики як складової євроінтеграційної політики України в контексті викликів, загроз і перспектив, зосереджує увагу на певних нормопроектувальних системах, які діють

у Європі. Зокрема «...у Бельгії в Інституті соціального права на вимогу уряду розробляють нормопроектувальну систему SOLON для визначення якості законодавства, яка поєднує матеріальний (зміст нормативно-правових актів) та формальний критерії (структура, спосіб оформлення тощо). До того ж така ідея не є ноу-хау, адже подібні системи вже застосовують у Нідерландах (LEPA, OBW) та в Італії (Lexidit, Lexeditior IRI_AI, Arianna, Norma). Існує навіть наука *legimatics*, яка досліджує можливості комп'ютерної техніки у сфері нормопроекування. Учені бельгійського Інституту соціального права виокремлюють такі основні переваги системи SOLON: (1) допомагає суб'єктам нормопроекування уникнути помилок; (2) дає змогу швидше та продуктивніше розробляти законопроекти; (3) керівні принципи нормопроекування, які застосовує система, не дають змоги проектувальникам норм права змінювати послідовність дій; (4) система відіграє важливу роль, оскільки галузеві експерти часто не мають юридичної освіти...» (Onishchenko, 2024, p. 58).

Такі обставини мають цілком виправдані очікування й для України. Адже інші дослідники, аналізуючи проблеми правової класифікації доходять висновку, що на сучасному етапі вітчизняна правова система відчуває вплив глобалізаційних процесів і потребує оптимізації. Основними тенденціями її розвитку є визнання принципу верховенства права та пріоритетності прав людини, забезпечення провідної ролі нормативно-правового акта в системі джерел права, кодифікація законодавства, виникнення нових галузей права, зближення публічного й приватного права, впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу та правозастосовну практику. Активне реформування правової системи України сприятиме якісному її вдосконаленню, дотриманню євроінтеграційного курсу, відповідності загальноновизаним міжнародним нормам і принципам (Bocharova, & Mahda, 2021, p. 30).

Висновки

Глобальні правові системи відображають особливості закономірностей розвитку та буття права в конкретному правопорядку, а також особливості його функціонування.

Водночас ключову роль в оцінюванні права як системи, ефективності та придатності його інститутів і насамперед колаборацій правових систем відіграє саме інститут правового моніторингу, оскільки він надає/утворює можливість оцінювати вплив та взаємозв'язки одних правових систем з іншими/на інших через такі моніторингові інструменти, як:

– збір інформації та даних щодо переліку нормативно-правових актів, які охоплюються

конкретною глобалізаційною правовою системою глобалізаційних правових систем;

– аналіз зібраної іншої інформації та даних, які стосуються інших джерел права/рішень суду – на кшталт суд ЄС, ЄСПЛ, МКС та охоплюються конкретною глобалізаційною правовою системою глобалізаційних правових систем;

– звіти державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, які стосуються конкретної глобалізаційної правової системи, а також глобалізаційних правових систем;

– результати парламентських і комітетських слухань, які вбачаються із глобалізувальних правових систем, а також глобалізаційних правових систем;

– розукрупнені статистичні дані «глобалізації», які стосуються глобалізувальних правових систем, а також глобалізаційних правових систем;

– наукові дослідження, які стосуються глобалізувальних правових систем, а також глобалізаційних правових систем;

– звіти та іншу інформацію, опубліковану міжнародними організаціями, громадськими об'єднаннями та політичними партіями, які

стосуються глобалізувальних правових систем, а також глобалізаційних правових систем;

– інші джерела, зокрема й відкриті, що містять необхідну для здійснення правового моніторингу інформацію, яка стосується глобалізувальних правових систем, а також глобалізаційних правових систем.

За результатами дослідження, можна дійти висновку й у тому, що в Україні інструменти здійснення правового моніторингу зорієнтовані переважно на моніторинг національної правової системи, а не правовий моніторинг системи іноземного правопорядку. До того ж питання забезпечення правового моніторингу саме «глобальних правових систем» може бути проведене за національним правопорядком, але до тієї межі, до якої дозволяють нормативно-правові документи. Зрештою можемо констатувати, що зазначене означає неспроможність повноцінно відобразити правову моніторингову карту глобальних правових систем, що становитиме ризики для повноцінної оцінки дієвості будь-якої правової системи.

References

- [1] Andrushchenko, V.P., Huberskyi, L.V., & Mykhailenko, M.I. (2016). *Social Philosophy. History, Theory, Methodology*. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [2] Bocharova, L.L., & Mahda, Ye.V. (2021). The Legal System of Ukraine: Current State and Development Trends. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 28-30. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-4/4
- [3] Hrytsenko, V.H., Sobol, Ye.Yu., & Riabovol, L.T. (et al.). (2018). *Integration of the legal system of Ukraine into the European space: state and development paths*. V.H. Hrytsenko (Eds.). Kropyvnytskyi: POLIMED-Service.
- [4] Husarov, S.M. (2015). The concept and essence of lawmaking in Ukraine. *South Ukrainian Legal Journal*, 2, 55-59. Retrieved from <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/2/17.pdf>
- [5] Khaustova, M.H. (2019). Theoretical and practical foundations of the transformation of the legal system of Ukraine in the context of globalization. *Comparative and analytical law*, 1, 29-33. Retrieved from <https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1.pdf>
- [6] Korotkyi, T.R. (2007). The correlation of the concepts of "legal system" and "system of law" in relation to international law. *Current problems of state and law*, 36, 479-487. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a7e4ffb7-098f-4e17-874c-752b82d77681/content>
- [7] Kot, O.O., Hryniak, A.B., & Milovska, N.V. (Eds.). (2022). *Lawmaking in Ukraine: prospects for legislative regulation*. Odesa: Helvetyka. Retrieved from https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRTS-Pravotvorchist-v-Ukrayini_print.pdf
- [8] Lukianov, D. (2015). The legal system as a subject of comparative legal research: characteristics according to the theory of systems. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2(81), 27-35. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2015_2_5
- [9] Melnyk, Ya.Ya. (2023). *Introduction to the theory of the global social state*. Kyiv: Yurydika.
- [10] Onishchenko, N.M. (2024). Legal policy as a component of Ukraine's European integration policy: challenges, threats, prospects. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 51-61. DOI: 10.15407/visn2024.07.051
- [11] Ryndiuk, V.I. (2019). Lawmaking as a type of legal activity: praxeological aspect. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series "Political Science. Sociology. Law"*, 4(44), 137-142. DOI: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199747
- [12] Samokysh, I.V. (2018). Legal systems of modernity: discursive positions. *Legal Bulletin*, 6, 30-36. Retrieved from http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/6_2018/7.pdf
- [13] Sushchenko, V. (2025). The legal system of the state: (in)efficiency of functioning. *Site "LB.ua"*. Retrieved from https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/666252_pravova_sistema_derzhavi.html

- [14] Tatsii, V.Ya. (et al.). (2017). *Great Ukrainian Encyclopedia* (Vol. 3). Kharkiv: Pravo.
- [15] Udovyyka, L.H. (2014). *Theoretical and legal principles of transformations of the legal system of Ukraine in the context of globalization* (Abstract dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [16] Udovyyka, L.H. (2020). Formation of the theory of the legal system in legal science (Part 2). *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 26-33. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.03
- [17] Voievodina, H.I. (2024). European System of Supranational and State Bodies Regulating the Circulation of Virtual Assets. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 84(4), 246-251. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.34

Список використаних джерел

- [1] Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михайленко М. І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 552 с.
- [2] Бочарова Л. Л., Магда Є. В. Правова система України: сучасний стан та тенденції розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С.28–30. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-4/4
- [3] Інтеграція правової системи України в Європейський простір: стан та шляхи розвитку : монографія / [В. Г. Гриценко, Є. Ю. Соболю, Л. Т. Рябовол та ін.]; за ред. В. Г. Гриценка, Є. Ю. Соболя. Кропивницький : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2018. 336 с.
- [4] Гусаров С. М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 55–59. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/2/17.pdf>
- [5] Хаустова М. Г. Теоретичні та практичні основи трансформації правової системи України в умовах глобалізації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 29–33. URL: <https://par-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1.pdf>
- [6] Короткий Т. Р. Співвідношення понять «правова система» та «система права» щодо міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 36. С. 479–487. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a7e4ffb7-098f-4e17-874c-752b82d77681/content>
- [7] Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Одеса : Гельветика, 2022. 226 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRTS-Pravotvorchist-v-Ukrayini_print.pdf
- [8] Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2015_2_5
- [9] Мельник Я. Я. Вступ до теорії глобальної соціальної держави : підручник. Київ : Юридика, 2023. 506 с.
- [10] Оніщенко Н. М. Правова політика як складова євроінтеграційної політики України: виклики, загрози, перспективи. *Вісник НАН України*. 2024. № 7. С. 51–61. DOI: 10.15407/vsn2024.07.051
- [11] Риндюк В. І. Правотворчість як вид юридичної діяльності: праксеологічний аспект. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»*. 2019. Вип. 4 (44). С. 137–142. DOI: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199747
- [12] Самокиш І. В. Правові системи сучасності: дискусійні положення. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 6. С. 30–36. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/6_2018/7.pdf
- [13] Сущенко В. Правова система держави: (не)ефективність функціонування. *LB.ua* : [сайт]. 2025. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/666252_pravova_sistema_derzhavi.html
- [14] Велика українська енциклопедія : у 20 т. / [редкол.: В. Я. Тацій та ін.]. Харків : Право, 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. 952 с.
- [15] Удовика Л. Г. Теоретико-правові засади трансформацій правової системи України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 10.00.01. Київ, 2014. 42 с.
- [16] Удовика Л. Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (Частина 2). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 26–33. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.03
- [17] Воеводіна Г. І. Європейська система наднаціональних і державних органів, що регулюють обіг віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 246–251. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.34

MELNYK Yaroslav

Doctor of Law, Senior Research Fellow of the Department of Research on Law-Making Problems and Adaptation of Ukrainian Legislation to EU Law of the Institute of Law-Making and Scientific and Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1937-6772>

Legal Monitoring of Global Legal Systems

Abstract. The article is devoted to the analysis of the regulatory and legal prerequisites for conducting legal monitoring of global legal systems. In the course of the study, the author analyzes the domestic regulatory and legal framework and doctrinal developments regarding legal systems, legal monitoring, and globalization. Attention is paid to the ability of domestic regulatory and legal acts to ensure the legal monitoring of global legal systems. According to the results of the study, the author found out that in Ukraine, the instruments for implementing legal monitoring are oriented more towards monitoring the national legal system than the legal monitoring of the system of foreign legal order. Moreover, the issue of ensuring legal monitoring of "global legal systems" can be carried out under the national legal order, but to the extent permitted by regulatory and legal documents. This, in the author's opinion, may mean the inability to fully reflect the legal monitoring map of global legal systems, which will pose risks for a full assessment of the effectiveness of a particular legal system. The author of the study identified the main areas of legal monitoring of global legal systems and classified the latter. Analyzing the raised problem of the global legal space on which legal systems are based, the author proposes to classify systems into those that belong to global legal systems ("globalizing", as a result of the influence of internal factors contained in the legal system), and those that are globalized as a result of the influence of external factors. The first, in the author's opinion, are inherent in strong states and state-political formations. Instead, the author believes that under such circumstances, the People's Republic of China, the European Union, the United States of America, etc. can be distinguished. That is, those legal systems that are characterized by institutions capable of absorbing other legal systems, correcting them, while extending their social, political, military influence on other legal systems, in fact, which is especially relevant, creating formulas for law-making processes for globalized legal systems.

Keywords: legal monitoring; legal system; globalization; global legal systems.

DOI: 10.33270/02252901.6
УДК 340.12+343.97

ТИМОШЕНКО Віра*

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2947-5627>

Сутність злочину і покарання в класичній німецькій філософії

Анотація. У статті розглянуто ідеї І. Канта, І. Г. Фіхте, Ф. В. Й. Шеллінга та Г. В. Ф. Геґеля щодо філософського розуміння злочину і покарання, розмежовано сфери моралі та права, що надає можливість розглядати ці категорії в правовому просторі держави. Філософському підходу притаманні раціональність, рефлексивність, цілісність і критичність, що сприяє усвідомленню сутності людини, поясненню причин її поведінки, зокрема злочинної. Зауважено, що німецькі філософи як ідеалісти одночасно вбачали в ідеалізмі загрозу особистості та покладали надії на державу, яка забезпечить право кожного, передусім право на особисту безпеку, захистить людину від загрози, що йде від іншої людини. Цим зумовлені важливість й актуальність досліджуваної проблеми. Мета статті – започаткувати наукову дискусію щодо можливостей застосування ідей класиків німецького ідеалізму в заходах щодо запобігання злочинам, попередження злочинності та підвищення ефективності виховного впливу покарання. Методологічна основа дослідження: діалектичний підхід, філософські категорії причини і наслідку; феноменологічний підхід; формально-логічний метод і системний аналіз. Сформульовано висновок, що в класичній німецькій філософії кожен з її засновників відіграв важливу роль у створенні особливої концептуальної моделі злочину та покарання. Класики німецької філософії сформували відносну (релятивну) й утилітарну (цільову) теорії, сутність яких полягала в соціально корисних результатах, зокрема запобіганні злочинам. У німецькому філософському ідеалізмі розуміння злочину та злочинця наближено до того, яке пов'язує його виключно з правовою сферою та порушенням правових законів, встановлених у сфері громадянського суспільства й правової держави. Мета покарання полягає не в ньому безпосередньо, а в тих результатах, яких має бути досягнуто завдяки покаранню. Основні твердження цієї філософії в межах осмислення теми покарання можна сформулювати так: покарання має невідворотно наставати за злочином і водночас бути незалежним від будь-яких міркувань, як то користь, яку суспільство могло б отримати з експлуатації засудженого правопорушника. Практична значущість дослідження сутності злочину й покарання в класичній німецькій філософії полягає в тому, що способи та методи впливу на поведінку людей, запропоновані її представниками, можуть бути використані як для запобігання злочинам, так і попередження злочинності й підвищення ефективності правового виховання за допомогою покарання за вчинене правопорушення.

Ключові слова: свобода; особистість; держава; право; пізнання; справедливість; ідеалізм.

Історія статті:

Отримано: 27.01.2025
Переглянуто: 24.02.2025
Прийнято: 31.03.2025

Рекомендоване посилання:

Тимошенко В. Сутність злочину і покарання в класичній німецькій філософії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 46–55. DOI: 10.33270/02252901.6.

*Відповідальний автор

Вступ

Злочин, злочинність і покарання є складовою еволюції людства. Ці феномени існували завжди. Залежно від явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві, економічного та соціального розвитку останнього змінювалися лише способи й засоби вчинення злочинів. Очевидно, що схильність до злочину притаманна природі людини й суспільства. Водночас слід зауважити, що властивості особистості злочинця притаманні не всім тим, хто вчинив злочин. Категорія «особистість злочинця» передбачає наявність у людини стійкої анти-соціальної установки на протиправну поведінку. Чому ж людина без специфічних навичок, звичок, зв'язків і становища в кримінальному світі все-таки вчиняє злочин? Це питання складне, і відповідь на нього не можна знайти лише за допомогою кримінологічних, криміналістичних, антропологічних, соціологічних, правових досліджень, які самі собою не спроможні висвітлити сутність феномену злочину, потрібне загальніше – філософське осмислення. Специфіка філософського підходу полягає саме в тому, що він ґрунтується на мисленні, якому властиві раціональність, рефлексивність, цілісність і критичність. Лише філософський підхід здатен досягнути сутності людини та пояснити причини її поведінки.

Найважливішим етапом розвитку європейської філософії стала німецька класична філософія, яку розглядають як зразок, вона є універсальною та систематичною. У класичній філософії завжди був наявний дискурс про злочинність, злочин, причини його вчинення, особу злочинця. Однак у політико-правовій літературі зазначені терміни найчастіше пов'язували з етичними уявленнями певних мислителів, які формулювали свою думку щодо злочину, злочинності, особи злочинця. Саме в Новий час сформувалися філософські передумови для розмежування релігії та моралі (як об'єктивного суспільного явища), права й моральності (як явища суб'єктивного, що є відображенням зовнішньої моралі). Ці проблеми знаходилися в центрі уваги класиків німецької філософії кінця XVIII – першої половини XIX ст. Передусім це стосується праць чотирьох філософів – І. Канта, І. Г. Фіхте, Ф. В. Й. Шеллінґа та Г. В. Ф. Геґеля (Panafidina, 2019).

Німецькі філософи були ідеалістами. Необхідність суспільних перетворень вони тлумачили як організацію суспільного життя на основі розуму і свободи, що є сутністю духу. Німецька класична філософія вперше порушує питання: що є людина? Водночас обґрунтовується ідеал моральної особистості та йдеться про її цінність. Однак німецькі філософи кінця XIX – початку XX ст. бачили не вільну особистість, а певну надіндивідуальну силу. В індивідуалізмі вбачали загрозу особистості та покладали надії на державу, яка забезпечить право кожного, зокрема й право на особисту безпеку, захистить людину від загрози, що йде від іншої людини. Отже, завдання дослідження поглядів

класиків німецької філософії щодо сутності злочину є важливим й актуальним.

Напрацювання представників німецької класичної філософії активно досліджували сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, ідеї Г. В. Ф. Геґеля, І. Канта та Л. Фейєрбаха були предметом наукового інтересу фахівців Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, що відображено в численних публікаціях у журналі «Філософська думка» (Terletskyi, 2021). Дослідження суперечності між необхідністю та філософським розумінням свободи в ідеалістичній філософії здійснено в статті О. Яценко (2021). Зв'язок між каральною та превентивною функціями покарання в межах юридичної теорії І. Канта проаналізовано в статті І. Beade (2023). Філософську систему І. Канта, яка здатна подолати недоліки ретрибутивної, превентивної та відновної концепцій кримінального правосуддя, проаналізовано в статті S. Mitas (2020). Місце покарання у філософській системі Г. В. Ф. Геґеля аналізує Т. Brooks (2018). Однак дослідники зосереджують увагу переважно на рушійних силах історичного процесу, фундаментальних умовах існування людини як вільного суб'єкта, наділеного волею та мисленням, на моральній автономії особистості та свободі тощо. Зазвичай поза увагою залишаються проблеми сутності злочину в доробку видатних представників німецької класичної філософії. Ці проблеми не вдається розглянути в межах однієї статті, однак кожен автор має зробити свій внесок у їх вивчення. Тож завдання цієї статті – висвітлити ідеальний зміст сутності злочину, характерного для німецької класичної філософії та розвинутого в конкретних філософських ученнях.

Мета статті – здійснити системне соціально-філософське дослідження феноменів злочину і покарання в працях представників німецької класичної філософії; започаткувати наукову дискусію щодо можливостей результативного використання ідей класиків німецького ідеалізму в заходах щодо запобігання злочинам, попередження злочинності та підвищення ефективності виховного впливу покарання.

Наукова новизна полягає у виявленні практичної користі обґрунтованих філософами методів і способів, можливості за допомогою них брати участь у формуванні світогляду сучасної людини, її цінностей та ідеалів, етичних принципів, правосвідомості та впливати на поведінку людей, водночас припиняти їхні протиправні девіації.

Матеріали та методи

Під час проведення дослідження використано методологію, що ґрунтується на принципах діалектичного пізнання та охоплює наукові методи й підходи, які використовують у філософії та юриспруденції. Насамперед було використано

діалектичний підхід і філософські категорії причини й наслідку – парні категорії діалектики, що спільно виражають один з моментів загальної взаємодії генетичного зв'язку явищ. У політико-правовій дійсності взаємодія причини й наслідку постає як причина зміни явищ і процесів. У статті розглянуто перехід свободи в правопорушення і навпаки.

Феноменологічний підхід надає можливість досягти інтуїтивного, аналітичного встановлення відмінностей феноменів суспільного життя та пізнання їх сутності. У статті завдяки цьому підходу досліджено сутність правопорушення через сприйняття людиною або спільнотою сутності свободи, справедливості, зла, місця людини в соціумі.

Формально-логічний метод застосовано в процесі аналізу термінології. Він виявився корисним для висвітлення сутності свободи, права, злочину й покарання.

Використано також **системний аналіз**, за якого суспільство розглянуто як відкриту динамічну систему, де поряд з лінійними системами наявні нелінійні, яким властиві біфуркаційні трансформації. Це надало можливість визначати так звані точки біфуркації, починаючи з яких можна визначити розвиток сценарію подій до певного моменту. Зокрема, було встановлено, що злочин, який є результатом свободи вибору, неминуче має призвести до покарання. Загалом системне дослідження злочину в межах німецької класичної філософії дало змогу виокремити соціоструктурні та світоглядні фактори, що детермінують як злочин, так і покарання.

У процесі дослідження **критично оцінено ідеалістичний підхід** (притаманний класикам німецької ідеалістичної філософії), який передбачає, що первинними в розвитку суспільства є суб'єктивні чинники – розум, світова ідея, дух.

Результати й обговорення

У XVIII ст. в західноєвропейській філософії назріла криза, що вимагала перегляду основ її метафізики. Принципово новий підхід до розв'язання цієї проблеми запропонувала трансцендентальна філософія видатного німецького філософа І. Канта (1724–1804). Його філософська система охоплює низку оригінальних концепцій з побудови Всесвіту, етики й естетики, логіки пізнання та права. Ототожнюючи метафізику та філософію, німецький мислитель шукав спосіб перетворення метафізики на справжню науку. Зразком наукового знання він вважав природознавство, ньютонівську механіку й математику. Якщо догматична філософія намагалася з'ясувати, що таке предмет пізнання, то І. Канта цікавив процес пізнання предмета. У розмежуванні цих понять криється перехід від колишньої догматичної метафізики до нової трансцендентальної метафізики, завдання якої полягає в пізнанні не

власне речей, а видів пізнання. Критичний метод І. Канта передбачав дослідження апіорних умов і визначення можливостей досвіду. Догматичний спосіб пізнання він заперечував, натомість пропонував метод критичного філософствування, який дасть можливість досліджувати розум і визначати межі, яких людина здатна досягти за допомогою розуму.

На думку І. Канта, моральне почуття мають усі люди. Це відображається в категоричному імперативі. Моральне почуття не завжди сприяє тому, щоб людина діяла на власну користь. Моральна поведінка ґрунтується на певній мотивації, «яка лежить поза цим світом. Усе це потребує існування безсмертя, вищого суду і Бога» (Kant, 1922). Природу людини мислитель розглядав як двоїсту: людина як розумна істота, що здатна до пізнання, належить до царства свободи; людина як істота, яка здатна відчувати, долучена до сфери дії законів необхідності, схильна до слабкостей, зіпсованості тощо. У феноменальному світі існує «вічне зло», яке може бути подолане лише вихованням, культурою, релігією та мораллю. Наслідкування категоричного імперативу й означає перемогу моральної волі над злом.

І. Кант обґрунтовував думку, що сутність певного явища не можна пізнати, не дослідивши безпосередньої єдності протилежностей, їх «збігу» в точці переходу одного в інше, взаємного перетворення. Аналіз можливості переходу правомірної поведінки в протиправну й навпаки дає змогу розглянути сутність феномена злочинності. Поведінка індивіда або відповідає правовим нормам і визнається правомірною, або суперечить чинному законодавству. Однак чому одне й те саме діяння, існуючи в межах єдиного правового простору, в один історичний період отримує схвалення з боку суспільства та держави, а в інший – стає предметом правової заборони? Очевидно, що відповідь на це запитання слід шукати не тільки в наявній системі цінностей та духовних орієнтирів суспільства, а насамперед у відповідності правових приписів моральним засадам буття.

У поглядах І. Канта можна помітити вплив стародавнього синкретизму ототожнення права та моралі, права й релігії в теоретичному осмисленні злочинності, що походить з античної філософії. У «Критиці практичного розуму» він висловив думку, що злочинцем людина стає тоді, коли порушує практичний закон. Розглядаючи злочин і покарання, учений стверджував, що в ідеї нашого практичного розуму є ще щось, що супроводжує порушення морального закону, а саме караність за це порушення. З поняттям про покарання ніяк не пов'язується причетність до щастя. Покарання мислитель вважав наслідком діяння, схожим на фізичне зло, яке слід усунути (Kant, 2000).

I. Кант розглядав злочин як явище, що бере свій початок від спотвореного панування пристрастей та апетитів над розумом. Також писав про злочин як про пароксизм, від якого розсудлива частина людства перебуває в жаху. Сутність злочину виводив з категоричного імперативу: «Дій так, щоб ти завжди ставився до людства... як до мети і ніколи не ставився б до нього лише як до засобу» (Kant, 1947). Категоричний імператив – це постулат, що не потребує дослідного підтвердження, або ж моральний закон як вищий принцип права. Його існування не потребує підтвердження, оскільки він укорінений у свідомості людини та має своїм джерелом розум, є такою самою константою буття індивідуума, як простір і час. Цей принцип діє стосовно людини як вимога «ти мусиш». Він є абсолютним обов'язком. Згідно з імперативом, особистий вибір кожного повинен гармоніювати, а не резонувати із законом загальної свободи, тобто діяти так, щоб використання свободи одним не могло обмежувати свободу будь-кого іншого. До того часу, коли свобода вибору одного й іншого будуть сумісні одна з одною, відповідно до універсального закону, їх вважатимуть правильними й справедливими. Тут можна помітити появу категорії «свобода», що є основною під час визначення поведінки людини, а також констатувати той факт, що I. Кант мав на увазі саме кримінально-правову заборону певного вчинку, незалежно від його наслідків.

I. Кант дає своєрідну класифікацію злочинів, визначаючи їх як «порушення закону» й акцентуючи на небезпечності публічних злочинів: «Те порушення публічних законів, яке позбавляє порушника можливості бути громадянином, називається просто злочином (crimen) або ж публічним злочином (crimen publicum)... Зловживання довірою, тобто розтрата грошей або товарів, довірених для торгівлі, обман під час купівлі або продажу при свідках – усе це окремі злочини. Навпаки, підробка грошей або векселів, крадіжка або розбій тощо – це публічні злочини, тому що вони наражають на небезпеку не окрему особу, а суспільство. Зазначені злочини можна поділити на злочини нікчемного характеру і злочини насильницького характеру» (Kant, 1977). Далі він зазначає і про можливість страти за певні види злочинів, і про «каральну справедливість» – цілком у дусі свого часу, забуваючи про «свободу» людини як головної ліберальної цінності.

Цікавими є його роздуми про «вроджених» злочинців і вплив на злочинність суспільства, «середовища»: «Бувають випадки, коли люди з дитинства, навіть за виховання, яке на інших мало благодійний вплив, рано виявляють злостивість, що посилюється в зрілі роки до такого ступеня, що їх можна вважати вроджуваними лиходіями і, якщо справа стосується їх способу мислення, абсолютно невинними;

але їх судять за проступки і їм ставлять у провину злочин; більше того, вони (діти) самі знаходять ці звинувачення цілком справедливими так, як начебто вони, попри властиві їм невинні природні якості душі, залишилися настільки ж відповідальними за свої вчинки, як і будь-яка інша людина. Цього не могло б бути, якби ми не припускали, що все, що виникає на основі довільного вибору (як, безсумнівно, кожне навмисно вчинене діяння), має в основі вільну причинність, яка з раннього дитинства відображає характер людини в явищах (вчинках); а ці явища через одноманітності поведінки показують природний зв'язок, який, однак, не робить необхідними погані властивості волі, а становить... наслідок добровільно прийнятих злих і незмінних основоположень, чому людина стає ще більш гідною осуду й покарання» (Kant, 2000).

Вірність принципу справедливості у філософії I. Канта поширюється й на його вчення про покарання. «У кожному покаранні як такому передусім повинна бути справедливість, саме вона становить сутність цього поняття» (Kant, 2000). Справедливість вимагає відплати кожному за його діяння. Отже, покарання є необхідною відповіддю на злочин. Під час призначення покарання держава не має керуватися утилітарними міркуваннями. Людина є самоціллю, вона не може бути використана як засіб здійснення будь-якої практичної мети.

Для I. Канта каральний закон є категоричним імперативом, тому принципи його реалізації набувають у практичній філософії абсолютного характеру. Справедливість є єдиною підставою покарання, що не допускає винятків. Це необхідний наслідок злочину. Саме в цьому сенсі I. Кант (1977) говорить про покарання як про відплату, що дало привід до зближення його вчення про покарання з найдавнішими уявленнями про право помсти й принципом таліона як підставою міри покарання. Однак в I. Канта йдеться, звісно, не про помсту, а про непорушність принципу справедливості, що конститує суспільство, адже якщо зникне справедливість, життя людей на землі вже не буде мати жодної цінності. У питанні про мету покарання мислитель так само категоричний. Відповідно до його вчення, покарання є лише відповіддю суспільства на вчинений злочин. Будь-яка інша мета, яку вкладають у покарання, є, на переконання I. Канта, порушенням категоричного імперативу, а це неприпустимо, оскільки руйнує всю суспільну систему. Учений вважав, що покарання за вироком суду ніколи не може бути для злочинця або для громадянського суспільства загалом лише засобом сприяння якомусь іншому благу: до покарання лише тому має бути притягнуто злочинця, що він вчинив злочин. Він повинен бути визнаний таким, що підлягає покаранню до того, як виникне думка про те, що з цього покарання

можна отримати користь для нього самого або його співгромадян (Kant, 1977).

Справедливість карального закону набуває абсолютного характеру, а покарання І. Кант ставить вище за принцип суспільної доцільності, набуваючи мало не божественного характеру. Питання полягає в тому, як розуміти справедливість. І. Кант ще поділяє класичну метафізичну традицію, що йде від Платона й Арістотеля, розуміє справедливість як абстрактний принцип загального блага, що розподіляє учасників суспільних відносин відповідно до їх гідності. Водночас зберігається уявлення про покарання як про необхідне зло, що заподіює суспільству порушник правопорядку.

У вченні про покарання важливою проблемою є питання про міру покарання: що становить міру покарання і визначає його в допустимих межах? Здебільшого відповідь така: справедливість надає покаранню як правовому акту його істотної особливості; у ній будь-яке покарання є запереченням злочину й відновленням справедливості. І. Кант як найпослідовніший і найкатегоричніший прихильник принципу справедливості в покаранні стверджує, що єдиний принцип – це принцип рівності (у положенні стрілки на терезах справедливості), згідно з яким суд схиляється на користь однієї сторони не більше, ніж на користь іншої. Лише право відплати, якщо тільки розуміти його як таке, що здійснюється в межах правосуддя, може точно визначити якість і міру покарання. І. Кант застерігає, що принцип відплати «око за око» в низці випадків не може бути застосований буквально й вимагає від правосуддя певної гнучкості. В одному лише випадку він наполягає на дотриманні абсолютної рівності: злочинець, який вчинив убивство, повинен померти (Kant, 1977).

Один із засновників німецької класичної філософії, представник німецького ідеалізму І. Г. Фіхте (1762–1814) посилив суб'єктивно-ідеалістичні тенденції вчення І. Канта, обґрунтувавши ідею активності пізнання. Головне завдання пізнання вбачав у здобутті людиною свободи від помилок та ілюзій, а також забобонів і сліпої віри. Держава має забезпечити кожній людині її спокійне існування. Однак цього не можна досягти, поки на життя громадян має вплив така особистість, яка не підпорядкована законам, тобто правопорушник (Fichte, 1845/1846).

І. Г. Фіхте розглядав злочин як порушення суспільного договору, що покладено в основу держави. Той, хто порушує цей договір, ставить себе поза законом і підлягає виключенню із суспільства. Це може бути замінено спокутою провини. Злочинець має право вимагати цього, а держава зобов'язана задовольнити його вимогу. Цікава також позиція І. Г. Фіхте (1846/1847) про те, що людина має самостійно та добровільно усвідомлювати необхідність дотримання встановлених державою правил поведінки, а не робити

це з примусу. І. Г. Фіхте вносить корективи в кантівський імператив: діяти згідно зі своїм призначенням – обов'язок заради обов'язку. Мислитель заперечує індивідуалізм і вбачає в ньому зло, порятунок можна знайти лише в самовдосконаленні особистості.

У теорії покарання І. Г. Фіхте (1846/1847) можна виявити дві мети: технічну, що стосується застосування відповідних засобів покарання злочинця для забезпечення громадської безпеки, і мету, яка передбачає повагу до людяності злочинця, а саме виправлення. Між ними наявне напруження, оскільки право держави карати передбачає втрату злочинцем людяності, яка визначається в термінах свободи. Фіхте стверджує, що злочинцеві слід, якщо це можливо, надати змогу виправити себе. Однак зрештою гуманність злочинця тією мірою, якою вона має якийсь юридичний статус, залишається у владі держави, що може надати йому таку можливість, або відмовити залежно від того, чи вважає вона, що технічної мети покарання може бути досягнуто (James, 2020). Спокута виявляється в покаранні, яке слід застосовувати за принципом таліону. Оскільки абсолютною метою держави є забезпечення суспільної безпеки, необхідний орган, безпосереднім завданням якого є розкриття та попередження злочинів. Таким органом має бути поліція, що повинна запобігати вчиненню злочинів.

Узгодити існування зла і буття Бога намагався німецький філософ Ф. В. Й. Шеллінґ (1775–1854). На його думку, це можливо лише за визнання свободи, яка пов'язана з Богом. Зло, як і добро, є наслідком свободи, водночас зло не є первинним принципом, що існує поруч із Богом, воно виникає через відокремлення кінцевого «Я» від Абсолюту. У людській природі зло полягає в утвердженні своєї відокремленості, прагненні віддалитися від Абсолюту. Зло є силою, що ворожа Богові, однак воно необхідне для одкровення Бога. Бог може виявитися лише в подоланні своєї протилежності, тобто зла, оскільки всяка сутність виявляється лише у своїй протилежності (Schelling, 2016). Для перемоги над злом, за Ф. В. Й. Шеллінґом, необхідно насамперед подолати темне начало стихійної природи. Перебуваючи в кульмінаційній точці природи, людина прагне знову ринутися в прірву, подібно до того, як охоплює запаморочення того, хто піднявся на вершину гори, що загрожує йому падінням. Але головна слабкість людини – у страху перед добром, оскільки добро вимагає самозречення та умиртвіння свого себелюбства. Людина за своєю природою здатна подолати цей страх і прагнення до зла (Schelling, 1858). У цій здатності, доходить висновку мислитель, і полягає свобода. На відміну від І. Канта, Ф. В. Й. Шеллінґ визнає свободу волі й водночас її заперечує: людина діє вільно, але вибір за неї вже зроблено. Якщо ж свобода одного порушує свободу іншого, має втрутитися держава. Саме держава реалізує начало зла в суспільстві.

Наступний крок у розвитку філософії злочину та покарання здійснив видатний німецький філософ, основоположник філософського діалектичного методу мислення Г. В. Ф. Геґель (1770–1831). Мислитель створив універсальну методологію, що ґрунтується на ідеї саморозвитку права в єдності з його інституційно-предметними та духовними виявами. Він об'єднав в одному контексті право і свободу, де пріоритет належав спільному – індивідуальну долю людини Г. В. Ф. Геґель приніс у жертву спільному. Мислитель дійшов висновку про перевагу держави над особистістю як загального і цілого над приватним й одиничним.

Діалектичний розвиток, на його думку, відбувається у формі тріади: теза, її заперечення – антитеза, заперечення цього заперечення – синтез. Антитеза означає заперечення попереднього розвитку. Синтез є як запереченням антитези, так і відновленням усього цінного, що є в попередньому розвитку. Стосовно злочину й покарання ця ідея має такий вигляд: теза є існуванням абстрактного права, що виражає загальну волю; індивідуальна воля, що в злочині, є запереченням абстрактного права, тобто антитезою; покарання є синтезом – запереченням злочину й відновленням порушеного ним права. Право держави на покарання мислитель виводить не з певного покарання (залякування, виправлення тощо), а з логічної справедливості та неминучості покарання, необхідного для відновлення права.

Г. В. Ф. Геґель чітко розрізняє «право» і «неправо», визначаючи злочин як «неправо»: справжнє неправо є злочином, у якому не поважають ні право в собі, ні право, яким воно здається, у якому, отже, порушені обидві сторони – об'єктивна й суб'єктивна. Філософ, у якого вже зовсім виразно розрізнені поняття свободи та свавілля, а свобода у власному розумінні завжди розумна, розглядає злочин як насильство не тільки зовнішнє, а й внутрішнє, оскільки в злочині злочинець зазіхає і на розумність власної людської природи.

Злочин завжди є порушенням права, причому таким, яке, попри зовнішню видимість особливого діяння, є тотальним запереченням права. Посягаючи на свободу волі іншої особи, виражену у власності або в тілесно-духовних рисах особистості, злочинець демонструє невизнання всієї системи права, оскільки основне «веління права говорить: будь особою і поважай інших як осіб» (Hegel, 1979). Однак, не поважаючи інших як осіб, заперечуючи свободу особистості й не визнаючи всю систему загального взаємозв'язку (заперечуючи справедливість як необхідну форму вияву особистої свободи), злочинець сам є особою, отже, вважає свою суб'єктивну свободу (свавілля) підставою свого буття. Тим самим він, не підозрюючи про це, потрапляє в пастку суперечностей, вирішення

яких є можливим лише через зняття злочину і відновлення права. Справді, вчинення злочинного діяння є волевиявленням злочинця, тобто є свободою. Але суб'єктивна свобода може отримати об'єктивне існування саме як свобода, охоплюючи наявне вільне буття або вважаючи таке буття свободою. Злочин заперечує буття свободи як об'єктивне буття і тим самим перетворює злочинну свободу лише на вдаваність, яка не має підстав для реального існування. Заперечення права – злочин – знімається його запереченням – покаранням, яке як заперечення заперечення є утвердженням права.

Злочин, за Геґелем, є необхідним негативним моментом розвитку права як в історичному, так і в логічному аспектах, оскільки розвиток загалом можливий лише через заперечення; настільки ж необхідним є й утвердження права через зняття цього власного негативу в покаранні. У цьому ракурсі покарання вже не є якоюсь особливою правовою дією, що спрямована на суб'єктивну особистість злочинця, проте вписано як необхідний момент – заперечення заперечення – у тотальність правового процесу, має в цій іпостасі зберігати право в його існуванні, що постійно поновлюється (Hegel, 1979).

Небезпеку злочину визначають тим, наскільки реально свавілля злочинної волі загрожує наявному буттю загальнолюдської свободи, наскільки руйнівна така воля в наявному правовому полі. Мірою покарання тут є свобода, вона ж як абсолютна сутність права є його межею. У контексті справедливості слід зазначити, що прийнятного в усі часи правила, що встановлює ідеальне співвідношення злочину і покарання, немає і бути не може з двох причин: по-перше, покарання в його особливій формі визначається законом, але закон як форма права недосконалий завжди і може лише наближатися до абсолютної сутності права, ніколи з нею не збігаючись (це суперечність рухає розвитком законодавчої сфери права); по-друге, тяжкість злочину (його суспільна небезпечність) таїться не в злочині як такому, а в наявному праві й визначається ступенем його розвиненості, а отже, відносною стає і міра покарання. Свобода пропорційна покаранню, вона визначає його міру. Межею покарання є буття вільної волі як такої. Це означає, що у сфері людського існування немає таких підстав, які зробили б правомірним знищення абсолютного в людині – її волі, або її розумної волі, нехай навіть у собі суціль (Hegel, 1979). У законодавчій сфері ця межа пов'язана з правовою проблемою застосування смертної кари як виду кримінального покарання. Навіть Г. В. Ф. Геґель визнає вбивство правовою підставою страти злочинця.

Учений заперечував необхідність кримінальної відповідальності лише за результат діяння, незалежно від вини особи, яка його заподіяла. Він дійшов прогресивного для свого часу висновку про неосудність як обставину, яка охоплює

кримінальну відповідальність. Г. В. Ф. Геґель (1979) обстоював гуманне поводження з душевно-хворими, а стосовно осіб, визнаних неосудними, категорично заперечував застосування кримінального покарання, наполягаючи на заміні його лікуванням. Обґрунтував низку ідей щодо крайньої необхідності як обставини, яка виключає кримінальну відповідальність. Був прихильником кодифікованого кримінального законодавства, вважав його розвиненішою формою права, ніж зібрання норм звичаєвого права або судових рішень на кшталт англійської системи правосуддя. Також підтримував ідеї обмеження законом меж суддівського розсуду, запровадження суду присяжних тощо.

На думку Г. В. Ф. Геґеля (1979), право є здійсненням загальної волі, а злочин як виявлення індивідуальної волі є порушенням права. Покарання є запереченням злочину, водночас воно є засобом відновлення порушеного права. Право карати мислитель виводив зі сформульованого ним діалектичного закону «заперечення заперечення», за яким ідея, розвиваючись діалектично, проходить три етапи. Спочатку вона отримує певний зміст (теза), потім заперечує цю визначеність (антитеза), нарешті об'єднує, примиряє обидва попередні етапи в третій – синтез. Тезою в Г. В. Ф. Геґеля (1979) є право. Злочин розглянуто як антитезу. Заперечення права шляхом покарання є синтезом. Згідно з теорією «діалектичної відплати», покарання неминуче. Злочинець повинен бути покараний не для якоїсь корисної для нього та суспільства мети, а виключно для торжества абсолютної ідеї. Покарання як насильство у відповідь є зняттям злочину: примус знімається примусом; тому він не тільки зумовлений правом, а й необхідний саме як другий примус, який є зняттям першого примусу. Покарання є запереченням нікчемного в собі злочину – воно є запереченням волі, що заперечує право, отже, покарання є утвердженням права. Рівність покарання зі злочином має бути не зовнішньою, а внутрішньою.

Отже, теорія Г. В. Ф. Геґеля (1979) заперечує практичні або утилітарні завдання покарання, якими є залякування та виправлення. На його думку, головними є помста та відновлення порушеного права. Якщо людина як свідомо істота вчинила злочин і порушила право, необхідно призначити покарання, щоб відновити порушене право. Геґель порушив питання про відповідність злочину та покарання, це означає, що покарання має бути пропорційним, залежно від тяжкості злочину.

Удосконалення методологічних засад кримінологічної науки передбачає розширення її міждисциплінарних зв'язків, зокрема з філософією, що здатна пояснити природу людини та причини її поведінки. Злочин і злочинність є вираженням основних властивостей природи людини та суспільства, на жаль, властивостей

непоборних. Однак це не означає фатальної неминучості перемоги злочинності та пасивного смирення перед неминучим злом. В історії в певних регіонах були періоди істотного зниження рівня злочинності. Водночас боротьба з нею свідчить про безперспективність спроб її подолання за допомогою репресій або моралі. Остаточна ліквідація злочинності неможлива. Таке завдання можна розглядати лише як абсолютну мету, до досягнення якої можна лише прагнути.

Висновки

У класичній німецькій філософії кожному з її засновників належить певна роль у створенні особливої концептуальної моделі злочину та покарання.

І. Кант розуміння сутності злочину та злочинця виводив з категоричного імперативу як практичного морального закону – вищого принципу права. Особиста свобода кожного має бути реалізована так, щоб не шкодити свободі іншої людини. Покарання ж є необхідною відповіддю на злочин. Єдиною підставою покарання є справедливість. Покарання лише тому має покладатися на злочинця, що він учинив злочин.

І. Г. Фіхте пов'язував виникнення права з розвитком і становленням самосвідомості. Якщо злочин є порушенням суспільного договору, то покарання – його відновленням.

Ф. В. Й. Шеллінг убачав свободу в здатності людини подолати страх і прагнення до зла. Тобто злочинець не є вільним, а допомогти йому досягти свободи може покарання.

Г. В. Ф. Геґель розглядає злочин як порушення права. Злочин є насильством як стосовно інших людей, так і стосовно самого себе. Злочин заперечує свободу. Якщо І. Кант та І. Г. Фіхте бачать основу покарання в суб'єктивній волі, то Г. В. Ф. Геґель – в об'єктивній. Державу й право він пов'язує з легітимним, законним насильством стосовно того, хто порушив закон.

Класична німецька філософія сформувала відносну (релятивну) й утилітарну (цільову) теорії, основна сутність яких полягала в соціально корисних результатах і запобіганні злочину. Мета покарання тут уже не в ньому самому, а в тих результатах, яких має бути досягнуто завдяки покаранню (залякування, виправлення тощо). У німецькій класичній філософії здійснено спробу переосмислення мети покарання. Піддається сумніву така мета покарання, як залякування. Покарання дедалі частіше сприймають як превентивний захід, що сприяє запобіганню новим злочинам. Знову звучить ідея справедливого суду, який призначає покарання.

Переосмислення теми покарання безпосередньо пов'язано з новим трактуванням поняття «злочин». У філософії була чітко сформульована ідея, що до покарання слід притягувати за вчинені

злодіяння, а не за злий намір. Знову переважає правовий інститут покарання, який осмислюють у межах філософії права. У філософії цього періоду утверджується думка, що лише держава може призначати справедливе покарання. Ідея формальної рівності всіх людей перед законом стає визначальною.

У німецькій класичній філософії покарання тлумачать не лише як знаряддя відновлення порушеного права, а й як право злочинця. Через покарання відбувається примирення злочинця із суспільством і з самим собою. Основні твердження цієї філософії в межах осмислення теми покарання можна сформулювати так: покарання має невідворотно наставати за злочином і водночас бути незалежним від будь-яких міркувань, як то користь, яку суспільство могло б отримати з експлуатації засудженого правопорушника.

Представники класичної німецької філософії метою покарання найчастіше називають загальну і спеціальну превенцію. Тут формується розуміння злочину і злочинця, яке його пов'язує виключно з правовою сферою та порушенням

правових законів, встановлених у сфері громадянського суспільства й правової держави. Попри те, що в текстах німецького класичного ідеалізму переважають гносеологічний та логічний аспекти розуміння злочинця як носія і володільця правової та моральної свідомості й самосвідомості, відчутним уже є вихід у соціальну сферу, постановку проблеми злочинця і злочинності в парадигмі «індивід – суспільство».

У німецькому філософському ідеалізмі розуміння злочину та злочинця пов'язано виключно з правовою сферою та порушенням правових законів, встановлених у сфері громадянського суспільства і правової держави.

Звертаючись до історії філософії з метою пошуку шляхів реалізації сучасних завдань, доходимо висновку, що лише людина здатна усвідомити важливість свободи вибору й діяти на власний розсуд, пов'язуючи способи розв'язання проблем з питаннями добра і зла, свободи і відповідальності.

References

- [1] Beade, I. (2023). Criminal law in kant's juridical theory. On the articulation between the retributive and the preventive functions of punishment. *Signos Filosoficos*, 25(49), 38-63. DOI: 10.24275/sfilo.v25n49.02
- [2] Brooks, T. (2018). Hegel on Crime and Punishment. *Hegel's Political Philosophy: On the Normative Significance of Method and System* (pp. 202-221). Oxford: Oxford University Press. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3186131
- [3] Fichte, J.G. (1847/1846). Der geschlossene Handelsstaat. *Johann Gottlieb Fichtes sämtliche Werke* (Band 3). Berlin. Retrieved from <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Fichte,+Johann+Gottlieb/Der+geschlossene+Handelsstaat>
- [4] Hegel, G.W.F. (1979). Grundlinien der Philosophie des Rechts. *Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Werke* (Band 7). Frankfurt am Main. Retrieved from <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/Grundlinien+der+Philosophie+des+Rechts>
- [5] James, D. (2020). Crime, contract and humanity: Fichte's theory of punishment. *British Journal for the History of Philosophy*, 30(4), 1-17. DOI: 10.1080/09608788.2020.1828030
- [6] Kant, I. (1922). *Kritik der Urteilskraft*. Leipzig F. Meiner. Retrieved from <https://archive.org/details/kritikderurteils00kantuoft/page/n5/mode/2up>
- [7] Kant, I. (1947). *Grundlagen der Metaphysik der Sitten*. Leipzig F. Meiner. Retrieved from https://www.bard.edu/library/pdfs/archives/Kant-Grundlegung_zur_Metaphysik_der_Sitten.pdf
- [8] Kant, I. (1977). Die Metaphysik der Sitten. *Werke in zwölf Bänden* (Band 8). Frankfurt am Main. Retrieved from <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/Die+Metaphysik+der+Sitten>
- [9] Kant, I. (2000). *Critique of Practical Reason* (I. Burkovsky, Trans). Kyiv: Univers. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Kant_Immanuel/Krytyka_praktychnoho_rozumu.pdf
- [10] Mitas, S. (2020). Crimen publicum, poena forensis: Reassessing Kant's Theory of Criminal Law, in Line with Contemporary Philosophy of Punishment Debates. *Archiv fur Rechts- und Sozialphilosophie*, 106(4), 554-562. DOI: 10.25162/arsp-2020-0027
- [11] Panafidina, O. (2019). What is so classic about philosophy? Come to the understanding of the classics and the problem of their relevance. *Philosophical thought*, 1, 74-86. Retrieved from <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001006005>
- [12] Schelling, F.W.J. (1858). *Philosophie der Offenbarung*. Stuttgart und Augsburg. Retrieved from https://www.odysseetheater.org/ftp/bibliothek/Philosophie/Schelling/Schelling_Die_Philosophie_der%20Offenbarung.pdf
- [13] Schelling, F.W.J. (2016). *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände*. Berlin. Retrieved from <https://books.google.ba/books?id=BPf4BgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

- [14] Terletsy, V. (2021). Research on German classical philosophy at the Institute of Philosophy. *Philosophical thought*, 4, 38-54. DOI: 10.15407/FD2021.04.038
- [15] Yatsenko, O. (2021). The Problem of Sociality in Classical German Philosophy: Between Freedom and Necessity. *Innovative Solutions in Modern Science*, 2(46). DOI: 10.26886/2414-634X.2(46)2021.5

Список використаних джерел

- [1] Beade I. Criminal law in Kant's juridical theory. On the articulation between the retributive and the preventive functions of punishment. *Signos Filosoficos*. 2023. Vol. 25. Issue 49. P. 38–63. DOI: 10.24275/sfilo.v25n49.02
 - [2] Brooks T. Hegel on Crime and Punishment. *Hegel's Political Philosophy: On the Normative Significance of Method and System*. Oxford : Oxford University Press, 2018. P. 202–221. URL.: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3186131
 - [3] Fichte J. G. Der geschlossene Handelsstaat. *Johann Gottlieb Fichtes sämtliche Werke*. Band 3. Berlin, 1845/1846. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Fichte,+Johann+Gottlieb/Der+geschlossene+Handelsstaat>
 - [4] Hegel G. W. F. Grundlinien der Philosophie des Rechts. *Georg Wilhelm Friedrich Hegel: Werke*. Band 7. Frankfurt am Main, 1979. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/Grundlinien+der+Philosophie+des+Rechts>
 - [5] James D. Crime, contract and humanity: Fichte's theory of punishment. *British Journal for the History of Philosophy*. 2020. Vol. 30. Issue 4. P. 1–17. DOI: 10.1080/09608788.2020.1828030
 - [6] Kant I. Grundlagen der Metaphysik der Sitten. Leipzig F. Meiner, 1947. URL: https://www.bard.edu/library/pdfs/archives/Kant-Grundlegung_zur_Metaphysik_der_Sitten.pdf
 - [7] Kant I. Die Metaphysik der Sitten. *Werke in zwölf Bänden*. Frankfurt am Main, 1977. Band 8. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/Die+Metaphysik+der+Sitten>
 - [8] Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kant_Immanuel/Krytyka_praktychnoho_rozumu.pdf
 - [9] Kant I. Kritik der Urteilskraft. Leipzig F. Meiner, 1922. URL: <https://archive.org/details/kritikderurteils00kantuoft/page/n5/mode/2up>
 - [10] Mitas S. Crimen publicum, poena forensis: Reassessing Kant's Theory of Criminal Law, in Line with Contemporary Philosophy of Punishment Debates. *Archiv fur Rechts- und Sozialphilosophie*. 2020. Vol. 106 (4). P. 554–562. DOI: 10.25162/arsp-2020-0027
 - [11] Панафідіна О. Що таке класична філософія? Підходи до розуміння класики і проблема їх релевантності. *Філософська думка*. 2019. № 1. С. 74–86. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001006005>
 - [12] Schelling F. W. J. Philosophie der Offenbarung. Stuttgart und Augsburg, 1858. URL.: https://www.odysseetheater.org/ftp/bibliothek/Philosophie/Schelling/Schelling_Die_Philosophie_der%20Offenbarung.pdf
 - [13] Schelling F. W. J. Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände. Berlin, 2016. URL.: <https://books.google.ba/books?id=BPf4BgAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
 - [14] Терлецький В. Дослідження німецької класичної філософії в Інституті філософії. *Філософська думка*. 2021. № 4. С. 38–54. DOI: 10.15407/FD2021.04.038
 - [15] Yatsenko O. The Problem of Sociality in Classical German Philosophy: Between Freedom and Necessity. *Innovative Solutions in Modern Science*. 2021. No. 2 (46). DOI: 10.26886/2414-634X.2(46)2021.5
-

TYMOSHENKO Vira

Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Research Laboratory on Forensic Support and Forensic Expertise of the Educational and Scientific Forensic Expertise Institute of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2947-5627>

The Essence of Crime and Punishment in Classical German Philosophy

Abstract. The article examines the ideas of I. Kant, I. G. Fichte, F. V. J. Schelling and G. V. F. Hegel regarding the philosophical understanding of crime and punishment, while distinguishing the spheres of morality and law, which makes it possible to consider the specified categories in the legal space of the state. The author's appeal to this topic was facilitated by the fact that the philosophical approach is characterized by rationality, reflexivity, integrity and criticality, which contributes to understanding the essence of man, explaining the reasons for his behavior, including criminal. It is emphasized that, being idealists, German philosophers at the same time saw idealism as a threat to the individual and pinned their hopes on the state, which would ensure everyone's rights, including the right to personal security, and protect a person from the threat coming from another person. This determines the importance and relevance of the problem under study. The purpose of the article: to initiate a scientific discussion on the possibilities of applying the ideas of the classics of German idealism in measures to prevent crimes, deter crime and increase the effectiveness of the educational impact of punishment. Methodological basis: dialectical approach and philosophical categories of cause and effect; phenomenological approach; formal-logical method and system analysis. The author concludes that in classical German philosophy, each of its founders has his own, special role in creating a special conceptual model of crime and punishment. The classics of German philosophy formed a relative (relative) and utilitarian (target) theory, the main essence of which was socially useful results, including the prevention of crimes. In German philosophical idealism, we are approaching an understanding of crime and the criminal that connects it exclusively with the legal sphere and the violation of legal laws established in the sphere of civil society and the rule of law. The purpose of punishment here is no longer in itself, but in the results that should be achieved through punishment. The main statements of this philosophy when understanding the topic of punishment can be formulated as follows: punishment should inevitably follow the crime and at the same time be independent of any considerations, such as the benefit that society could receive from the exploitation of the convicted offender. The practical significance of studying the essence of crime and punishment in classical German philosophy lies in the fact that the methods and methods of influencing people's behavior proposed by its representatives can be used both to prevent crimes and to prevent criminality and increase the effectiveness of legal education through punishment for a committed offense.

Keywords: freedom; personality; state; law; knowledge; justice; idealism.

DOI: 10.33270/02252901.7
УДК 340.12

ВАНДЖУРАК Роман*

доктор філософії в галузі права, докторант Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Інтелектуальна основа розсуду суб'єктів правозастосування (питання ролі когнітивних здібностей під час ухвалення дискреційних рішень)

Анотація. Дослідження присвячено інтелектуальній основі розсуду в психологічному аспекті та аналізу ролі когнітивних здібностей суб'єктів правозастосування під час здійснення ними дискреційних повноважень (ухвалення процесуальних рішень). Це зумовлено передусім тим, що в процесі вивчення доступних за темою напрацювань, хоч і було встановлено значний діапазон наукових робіт на предмет ролі когнітивних навичок у пізнавальних процедурах, однак досліджень на тему інтелектуальних основ розсуду суб'єктів правозастосування не виявлено взагалі. Водночас зазначене питання є актуальним, позаяк, з одного боку, – наразі немає однастайності щодо необхідності такого інструменту правозастосування, як дискреційні повноваження в призмі ризику перетворення розсуду на процесуальне свавілля, з іншого, – ще не повністю визначено, що є основою таких розсудових процедур. За допомогою системного підходу та структурно-функціонального методу встановлено, що головними засадами під час здійснення дискреційних повноважень мають бути когнітивні здібності суб'єкта правозастосування, оскільки рішення на основі розсуду мають бути передусім розумними та виваженими. У результаті проведеного дослідження сформовано висновок, що інтелектуальна складова розсуду суб'єктів правозастосування зумовлює насамперед ефективне застосування методології вироблення процесуальних рішень, заснованих на результатах ретельного аналізу фактичних матеріалів розглядуваної справи, тобто на основі інтелектуальної роботи над справою. Посилену увагу спрямовано на дослідження специфіки юридичної аргументації та значущості логічних основ її побудови в процесі здійснення дискреційних процедур. У статті також наведено низку когнітивних ілюзій, які можуть перешкодити ухваленню об'єктивного дискреційного рішення, пропонуючи водночас способи унеможливлення негативних проявів цих ілюзій. Окреслене дослідження є доволі оригінальним, оскільки розсуд суб'єктів правозастосування донині в такий спосіб не було вивчено. Стаття має й вагому практичну значущість, адже неможливо усвідомити будь-який предмет або явище без його пізнання на рівні психологічних основ мислення суб'єктів прийняття зазначених рішень.

Ключові слова: розсуд; дискреція; суб'єкти правозастосування; інтелектуальна сфера розсуду; когнітивні чинники.

Історія статті:

Отримано: 27.01.2025
Переглянуто: 25.02.2025
Прийнято: 11.03.2025

Рекомендоване посилання:

Ванджурак Р. Інтелектуальна основа розсуду суб'єктів правозастосування (питання ролі когнітивних здібностей під час ухвалення дискреційних рішень). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 56–66. DOI: 10.33270/02252901.7

*Відповідальний автор

Вступ

Особливість будь-якого пізнання передусім полягає в тому, що той, хто пізнає, не завжди має змогу споглядати предмет свого пізнання, й часто пізнаване явище не збігається з дійсністю, а іноді й суперечить їй. Тому пізнання потребує неабиякої розумової діяльності, яка б дала змогу за викривленими явищами збагнути їх справжню сутність. Насамперед це вбачається, коли йдеться про юриспруденцію, надто в її правозастосовному значенні, якщо суб'єктам правозастосування¹ необхідно встановлювати будь-який факт чи подію, не будучи її безпосереднім учасником чи очевидцем.

Водночас розсуд (потенція суб'єктів правозастосування вибирати між двома й більше рішеннями в ситуації, коли закон частково регулює обставини, що виникли) потребує неабияких когнітивних здібностей. Утім, попри розмаїте наукове надбання на предмет когнітивних засад психологічного пізнання й палкі дискусії філософів і теоретиків права навколо розсуду як форми правозастосування (здебільшого на предмет доцільності такого інструментарію правозастосовної діяльності), досліджень на тему інтелектуальних основ розсуду суб'єктів правозастосування сучасний науковий простір не містить.

Це становить значну прогалину в науковій літературі, адже будь-які міркування, зокрема й розсудові, мають ґрунтуватися передусім на інтелектуальних підвалинах, а вже потім керуватися досвідом, світоглядом, емоціями й іншими впливами на прийняття певних рішень. Сповідуючи ідею заповнити цю прогалину в науковому доробку за темою, метою цього дослідження є висвітлити інтелектуальну складову розсуду суб'єктів правозастосування під час здійснення ними своїх повноважень.

Огляд літератури

Навіть побічний огляд публікацій у фаховій юридичній літературі нашо́вхує на думку, що останнім часом дедалі частіше з'являються роботи, присвячені аналітичним розвідкам прикладних аспектів психології в різних галузях процесуального права. М. Ясинок (2017), приміром, пояснює це тим, що дотепер питання психології на рівні процесуальних дисциплін здебільшого вивчали й коментували з погляду кримінології, криміналістики, загальної психології, юридичної психології, і лише сьогодні приходить розуміння того, що психологічна складова є

характерною для всіх галузей процесуального права у сфері прикладного їх застосування. Саме тому, на думку вченого, є необхідність дослідження основ судової психології на юридичних факультетах закладів вищої освіти.

Тож убачається не випадковим, що автор видав у світ науково-практичний посібник «Психологія судового процесу: психолого-правовий аспект» (2017), де здійснив спробу формулювання та систематизованого аналізу проблемних питань теоретичного й практичного характеру в досліджуваній сфері. Матеріали цієї роботи спрямовано не лише на наукову, а й на практичну підготовку суддів, прокурорів і адвокатів. У роботі серед іншого досліджено питання становлення судової психології як науки, психологічної ролі судді як організатора та керівника судового процесу, особливостей мови, жестикуляції, міміки учасників судового процесу. Проаналізовано психологічні особливості й механізми дії суддів під час вирішення конфліктних ситуацій, психологічну специфіку комунікативних дій суддів і сторін судового процесу, осіб з обмеженими можливостями та осіб похилого віку, неповнолітніх, свідків і представників. Окрім того, предметом поглибленого вивчення став психологічний процес сприйняття та оцінювання судом доказових матеріалів, аргументаційних стратегій, а також судових дебатів і процедур ухвалення судових рішень (Yasynok, 2017).

Практична значущість таких досліджень зумовлена ще й тією обставиною, що пізнавальна діяльність суду спрямована на вивчення не лише доказових фактів, а й джерел їх походження. Більшість цих фактів сприймається судом через свідчення обвинувачених, свідків, потерпілих та інших осіб, що викликає необхідність поглиблено вивчати зазначених осіб, позаяк безпосереднє вивчення особистості в суді має деякі особливості. Для прикладу, обвинувачений, а нерідко й потерпілий, і свідок докладають багато зусиль, щоб приховати свої дійсні психічні властивості, якості, прикрасити мотиви поведінки тощо (Petiak, Rudenok, & Ovod, 2021).

Водночас, як зазначено вище, у наукових розвідках на тему психологічних властивостей будь-яких правових категорій наявний певний дефіцит. Якщо йдеться про аналіз інтелектуальних основ розсуду суб'єктів правозастосування, то можна стверджувати про відсутність взагалі досліджень на цю тему.

Матеріали та методи

Дослідження психологічної складової розсуду суб'єктів правозастосування автором здійснено на основі системного підходу та структурно-функціонального методу. До того ж зазначена складова розглядалася, з одного боку, як компонент цілісної структури дискреційної діяльності (поряд з матеріальними, процедур-

¹ Оскільки коло осіб, наділених дискреційними повноваженнями, в Україні доволі широке, суб'єктами прийняття процесуальних рішень (суб'єктами правозастосування) слід вважати посадових осіб у судових і правоохоронних органах.

ними, етичними, соціально-політичними та іншими її аспектами), а з іншого, – як внутрішньо організована підсистема, яку становлять такі виокремлені в ній ієрархізовані сфери, як інтелектуальна, емоційна та вольова.

Зокрема, під час аналізу інтелектуальної складової дискреційної діяльності автором зосереджено увагу не лише на належному рівні фахових знань суб'єктів правозастосування, а й передусім на їх культурі логічно-коректного формулювання питань судовому експерту, оцінці висновків експертів, виявленні в них недоліків та вирішенні питань щодо можливості їх усунення (Yushkevych, 2016). Посилену увагу під час дослідження аналізу інтелектуальної складової розсуду суб'єктів правозастосування було спрямовано на вивчення специфіки юридичної аргументації та значущості логічних основ її побудови в процесі здійснення дискреційних процедур.

Результати й обговорення

Надані суб'єктам прийняття процесуальних рішень дискреційні повноваження обирати між двома або більше напрямками діяльності (кожний із яких вважається дозволим у системі норм чинного законодавства) передбачають, що, наприклад, суддя діятиме не механічно, а буде зважувати, обмірковувати, отримувати враження, перевіряти та вивчати (Barak, 2022). Тому розсуд є насамперед різновидом інтелектуальної діяльності, яку спрямовують на аналітичне оцінювання та співвіднесення потенційних законних варіантів рішення, що стосуються питань із трьох основних сфер, де перша – це сфера фактів (коли розсуд добирає з сукупності фактів ті, які вважає необхідними для вирішення конфлікту) (Barak, 2022); другий – це спосіб застосування норми, під дію якої підпадає розглядувана ситуація (коли розсуд добирає з різних методів застосування, передбачених нормою, один, який є відповідним (Barak, 2022), тобто найадекватнішим, на думку суб'єкта правозастосування, стосовно проаналізованих ним обставин справи); третій – це дискреційне встановлення самої норми, на підставі якої вирішуватиметься справа (коли під час процесуального розсуду суб'єкт правозастосування добирає з нормативних можливостей варіант, який убачає найприйнятнішим) (Barak, 2022).

З огляду на складність і багатовекторність завдань, з якими доводиться повсякчас стикатися зокрема в процесі розсудових міркувань, інтелектуальна складова особистості суб'єкта правозастосування відіграє важливу роль на всіх етапах відправлення правосуддя, починаючи від внесенні відомостей до реєстру досудових розслідувань й закінчуючи ухваленням судового рішення. На кожному етапі провадження суб'єктам правозастосування доводиться приймати розумні та зважені рішення. Безумовно, без високого рівня

інтелектуальних здібностей цього домогтися неможливо. Тобто висування вимог щодо достатнього інтелектуального рівня, наприклад, кандидата на посаду судді, є об'єктивно зумовленою необхідністю (Shpenov, 2017).

Отже, ми маємо рацію й убачаємо це правильним ще й тому, що, для прикладу, під час розробки Концепції національних стандартів суддівської освіти в Україні передусім було визначено ключові інтелектуальні якості, якими повинен володіти суддя. Зокрема, до них віднесено: 1) високий рівень кваліфікації у сфері права, розуміння його фундаментальних принципів; 2) уміння швидко сприймати та аналізувати інформацію; 3) здатність аналізувати та синтезувати правові ситуації; 4) логічність і структурованість мислення, мисленнєва самостійність¹.

Окреслені якості виявляють свою значущість уже на етапі оцінювання наданих сторонами доказових матеріалів на предмет того, чи зібрана ця інформація з дотриманням вимог процесуального закону; чи стосується вона предмета доказування; чи можуть слугувати зібрані в справі докази підставою для прийняття процесуальних рішень (повідомлення про підозру, затримання, обшук тощо); чи достатньо доказів для достовірних висновків про обставини, які становлять предмет доказування, і зрештою, чи надають вони достовірну й повну інформацію про досліджувану подію загалом і окремі її елементи (Voloshyna, 2013).

Цілком зрозуміло, що таке оцінювання доказів потребує доволі високого рівня фахової майстерності, що охоплює широкий діапазон когнітивних навичок. До того ж з метою зменшення ризиків переростання реалізації дискреційних повноважень в особистий свавільний розсуд, доктринально та нормативно встановлено, що внутрішнє переконання будь-якого суб'єкта правозастосування повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному аналізі всіх обставин провадження в їх сукупності, керуючись законом.

Водночас не слід ігнорувати той факт, що, наприклад, визначення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження обставин конкретного провадження покладене на того самого суддю, який визначає, які з наданих сторонами доказів стосуються конкретної справи, а які ні, які з доказів мають значення, а які потрібно залишити без уваги. За таких умов оцінка доказів зводиться до логічно-когнітивної операції й тому виходить за межі процесуальних дій з доказування (Skoreiko, 2023). Тобто інтелектуальна діяльність підпорядковується насамперед законам

¹ Концепція національних стандартів суддівської освіти. Додаток 5 до Регламенту НШСУ : наказ НШСУ від 24 черв. 2016 р. № 34. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>

мислення, а не права. Тож оцінка доказів не може бути виключно об'єктом правового регулювання (Skoreiko, 2023), у площині якого здебільшого не враховують логіко-психологічні механізми організації пізнавальної діяльності суб'єкта правозастосування.

Водночас раціональність будь-якої аргументації визначають відповідністю низці логічних принципів і правил, а отже, – юридичні умови прийнятності доказових і дискреційних процедур мають бути узгодженими з останніми. Відомий аргентинський дослідник у сфері логіки права К. Алчуррон констатує, що роль логіки в праві іноді переоцінюють, а подекуди недооцінюють. Серед ключових причин цього є спрямованість логіки на виявлення законів мислення, застосовуваних до різних аргументаційних ситуацій. У цьому контексті функція логіки в праві мала б полягати в окресленні чітких схем як для обґрунтування правових позицій, так і покращання зазначених аргументацій. Це було б чудовим завданням, однак, на жаль, логіка не в змозі його виконати. Логіка не може вказати нам, як покращити наші здібності до аргументації. Вона може лише окреслити, чи достатньо обґрунтовано наші висновки наявними підставами, чи ні (Alchourron, 2012).

Водночас слід зважати на таку безсумнівну обставину, що «інструментальні засоби логіки» звичайно ж не можуть містити які-небудь алгоритми їх оптимального використання. Так само й ефективне застосування будь-якого інструмента не може залежати виключно від останнього та бути безвідносним до майстерності оперування ним. І це, напевно, не є ознакою недоцільності його використання. Отже, логічні основи аргументації становлять лише загальні умови раціональності будь-яких обґрунтувань (зокрема і юридичних). Тому в кожному конкретному випадку ефективне застосування таких умов матиме свою «технологічну специфікацію», що значно залежить від фахової майстерності (Hvozdk, 2023).

Однак слід зауважити, що інтелектуальна складова розсуду має також свій «зворотний бік», що виявляється у вигляді негативного ефекту від так званих когнітивних ілюзій – відхилень у судженнях, які супроводжуються можливою нелогічністю у висновках про інших людей чи ситуацію (Kozytska, & Kovalko, 2021) у процесі прийняття дискреційних рішень. Зокрема, до таких відхилень належать: «якірний ефект» (anchoring), «упередження межами» (framing), «упереджене зміщення» (hindsight bias), «евристика репрезентативності» (the representativeness heuristic) та «егоцентрична упередженість» (egocentric biases). До того ж інтелектуальний аспект розсуду передбачає також вироблення певного когнітивного імунітету до таких відхилень.

Зміст «якірного ефекту» полягає у психологічному впливі початкової інформації на

остаточне рішення. Надто це стосується ситуацій із числовими характеристиками. Наприклад, подібно до того, як пропозиції 50 % знижки на втричі завищену реальну вартість товару схильють покупців до його придбання, з розширенням меж дискреційного рішення щодо призначення терміну позбавлення чи обмеження волі, виправних робіт, суми відшкодування збитків за цивільним позовом тощо зростає схильність до завищення санкційних мір. Такий ефект містить приховану небезпеку для суддівських рішень, які мають залишатися неупередженими та справедливими (Kozytska, & Kovalko, 2021).

До прикладу, в одному з вітчизняних досліджень суддів просили задовольнити цивільний позов у розмірі 30 тис. грн у справі про ДТП. Результати були такі: судді жіночої статі задовольняли позов у середньому на 6250 грн (20,8 % суми позову), судді-чоловіки – 5000 грн (16 % суми позову). У другому варіанті розмір цивільного позову становив 60 тис. грн, де судді-жінки задовольнили його в середньому на суму 16 700 грн (27,8 %), а судді-чоловіки – 26 700 грн (44,5 %). Тобто «якір» у формі початково окресленої межі позовних вимог здатен спричинити відчутний вплив на рішення суддів, що може призвести до упереджених процесуальних висновків. Крім цього найефективнішим фактором інтелектуальної протидії впливові подібних «якірних» упереджень під час винесення суддівських рішень є знання та розуміння їх психологічного механізму й контроль інформації щодо суми відшкодування або вироку, яка надходить від сторін судового процесу, їх адвокатів і прокурорів. Знизити вплив якірного ефекту можуть критичне ставлення до суттєво завищених/занижених вимог щодо покарання чи відшкодування збитків та орієнтація на нейтральне джерело якорів, наприклад, офіційний документ про суму, яка необхідна для відшкодування збитків позивача (Kozytska, & Kovalko, 2021).

Що стосується ефекту «упередження межами» (або ж фреймінг-ефекту), то він полягає у впливі контекстуальної специфіки подачі інформації на її сприйняття, оцінювання та використання для аргументації під час формулювання та ухвалення рішень. В основі механізму такої когнітивної ілюзії лежить порушення логічного принципу екстенсionalità (об'ємності), згідно з яким вирази, що описують один і той самий стан речей, мають бути логічно еквівалентними, а, отже, взаємозамінними. Стосовно ухвалення рішень це означає, що на ухвалення рішення щодо проблеми не повинно впливати те, як проблема описана. Для виконання принципу екстенсionalità різні описи однієї проблеми не повинні мати наслідком різні її рішення (Bourgeois-Gironde, & Giraud, 2009).

У сфері судової практики цей ефект нерідко вбачається в тих випадках, коли учасники процесу стикаються з необхідністю ухвалювати

ризиковані рішення. Для прикладу, у цивільних справах, де «фреймування» має найбільший вплив, учасники акцентують варіанти своїх суджень, як на потенційні прибутки чи збитки, й надалі це впливає на оцінку можливих варіантів і готовність нести ризики. Небезпекою цього ефекту є й те, що розгляд варіантів рішень у контексті обмежених меж суттєво зменшує можливість ухвалювати об'єктивні рішення. Тому для зменшення негативних ефектів, пов'язаних з фреймуванням, слід ґрунтовно підійти до аналізу фактичних даних, що надаються під час розгляду справи, статистично оцінити їх, проаналізувавши з різних боків і можливостей. Надто уважним слід бути, коли йдеться про оцінку ризиків, виграшів і втрат, негативних чи позитивних наслідків певної дії/бездіяльності. Важливо також зважати на форму подачі відповідної інформації та її контекст (Kozytska, & Kovalko, 2021). Для цього у сфері юридичної психології розробляють спеціальні герменевтичні методи контекстуального аналізу інформації (Druckman, 2001).

Типовим когнітивним відхиленням у дискреційних міркуваннях є й ефект «упередженого зміщення» (хайндсайту). Він також відомий під назвою «знання заднім числом», що полягає в необґрунтованому висновку про необхідний характер зв'язку встановлених фактів з попередніми подіями. Йдеться про те, що вже відомі обставини справи розглядають у процесі ретроспективного аналізу досліджуваної ситуації як детерміновані наслідки таких подій, ігноруючи інші альтернативні можливості їхнього розвитку. Тим самим випадковий збіг обставин може набути помилкового тлумачення як усвідомлюваного та передбачуваного фігурантами (з відповідними обтяженими процесуальними рішеннями). Отже, цей ефект здатен призвести до суттєвих методологічних проблем на етапах аналізу та інтерпретації результатів криміналістичних досліджень. Зокрема, він може мати небезпечний вплив на висновки експертів під час проведення судової експертизи.

Як зазначає професор Портсмутського університету Х. Бланк (2008), феномен хайндсайту може проявлятися у вигляді трьох ефектів (а також їх комбінацій): «ефекту неминучості», «ефекту передбачуваності» та «ефекту спотворень пам'яті».

«Ефект неминучості» пов'язаний з ретроспективним збільшенням суб'єктивної ймовірності (або навіть сприйняттям неодмінності) будь-якого результату. Тобто, коли людина дізнається про те, чим закінчилася розглядувана ситуація, цей результат починає здаватися їй імовірнішим чи неминучим, аніж до того, як вона отримала таке знання. В основі цього ефекту, на думку професора Х. Бланка, лежать процеси «каузальної атрибуції», а саме процеси створення й модифікації причинно-наслідкових моделей події. Під час судження «заднім числом» люди

зазвичай вибудовують та додають нові причиново-наслідкові зв'язки в такий спосіб, щоб уже відомий результат поставав як заздалегідь передвизначений.

Щодо «ефекту передбачуваності», то він виявляється в тому, що люди схильні вірити в те, що вони про все знали ще з початку або були здатні спрогнозувати, чим, врешті-решт, закінчиться певна подія. Цей ефект пов'язаний з так званими метакогнітивними процесами, зокрема, з уявленнями людини про те, якою мірою вона була здатна передбачити певний результат. Наприклад, нетверезі водії можуть «заднім числом» визнавати, що після шести склянок віскі ймовірність потрапляння в автомобільну аварію є досить високою, однак водночас вони будуть упевнені в тому, що, перебуваючи в стані сп'яніння, були не в змозі передбачити таку можливість (Blank, & Nestler et al., 2008).

«Ефект спотворень пам'яті» полягає в тому, що після отримання відповіді на певне питання або ж інформації про результат якої-небудь події наявні в пам'яті знання спотворюються, підлаштовуючись під отриману інформацію. Цей феномен пов'язаний з психологічними механізмами «підгонки» спогадів до реального стану речей і переструктурування початкових припущень.

Як зауважують І. Козицька та Н. Ковалко (2021), головною небезпекою наслідків хайндсайту є те, що вони здатні призводити до спотворення процесів пам'яті та мислення, зокрема процесів відновлення й відтворення минулого досвіду, призводячи до помилкових теоретичних висновків. А оскільки суди зазвичай оцінюють обставини й події після факту їх настання, вони найвразливіші до цієї когнітивної ілюзії. Крім того, коли судді оцінюють ситуацію та прогнозують ймовірність певних подій і наслідків, що вже відбулися, їм відомо переважно всі можливі факти, які впливали або могли вплинути на розвиток відповідної ситуації. За таких умов суддям може здаватися, що наслідки відповідної ситуації для її безпосередніх учасників були передбачуваними, і на підставі цього може бути зроблено упереджений висновок, що протиправна діяльність/бездіяльність учасників була усвідомленою та умисною, за що відповідальність та покарання мають бути суттєвішими. Дослідження свідчать, що повністю подолати ефект хайндсайту неможливо, щоправда, існують способи його ослаблення, одним з яких є розгляд можливих альтернативних пояснень події й відкритість до різних поглядів (Kozytska, & Kovalko, 2021).

До вельми поширеного різновиду когнітивних ілюзій належить і ефект «евристики репрезентативності». Загалом під поняттям «евристика» розуміють методико-технологічні прийоми розв'язання проблемних питань і прийняття рішень у ситуаціях невизначеності. Деякі з них ґрунтуються на емпіричному досвіді щодо репре-

зентативних якостей досліджуваних об'єктів, тобто властивостей, за наявності яких ці об'єкти відносять до відповідного класу (типу). Наприклад, маючи певний досвід спілкування з представниками криміналітету, суб'єкти процесуальної діяльності схильні на підставі іноді лише зовнішніх ознак і поведінки людини «типизувати» її шляхом ідентифікації саме з цією категорією осіб.

Здебільшого такий досвід є доволі корисним, однак він не може з необхідністю гарантувати правильність висновків, отриманих на його підставі. Це добре ілюструється на прикладі так званого «парадоксу гравця», де, з одного боку, як переконує здоровий глузд і практичний досвід, випадання «червоного» та «чорного» результатів у грі на рулетці є рівноймовірними, зі збільшенням кількості випадання першого поспіль пропорційно зростатиме суб'єктивна впевненість у зростанні ймовірності того, що наступним буде протилежний результат (котрий має започаткувати «врівноважувальну» серію результатів), з іншого боку, – у будь-якій грі ймовірність випадання «червоного» та «чорного» залишається однаковою.

У царині судової практики розглядуваний різновид когнітивних ілюзій може мати своє виявлення, зокрема під час аналізу та зіставлення доказів у справі з репрезентативними (типовими) або схожими доказами у відповідній категорії справ загалом. Проте через зазначені вище обставини, така «екстраполяція» не завжди є надійною та логічно виправданою.

Загалом, характеризуючи евристику репрезентативності як один із засобів пришвидшення та спрощення процедур прийняття рішень, слід завжди усвідомлювати ризики, пов'язані з покладанням на миттєві припущення, що ґрунтуються виключно на узагальненнях власного практичного досвіду (уже хоча б через його цілком закономірну обмеженість). Такі припущення мають бути верифіковані додатковими перевіреними даними (фактичного та статистичного характеру).

Аналізуючи інтелектуальну складову розсуду суб'єктів правозастосування, не можна оминати увагою й таку її особливість, як залежність ухвалюваних рішень від ефекту «егоцентричної упередженості» – різновиду когнітивних ілюзій, пов'язаного з дефіцитом критичного ставлення до власних думок, поглядів, версій тощо.

Очевидно, що для кожного суб'єкта правозастосування, як власне й для кожної людини, її особиста позиція є найближчою, найзрозумілішою та найпрозорішою. До того ж, її відстоювання (безвідносно до ступеня її аргументованості) мотивоване цілком природним людським прагненням до особистісного самоствердження в будь-якому контексті суспільних відносин. А тому альтернативні погляди інших учасників комунікації зазвичай недооцінюють (або ігнорують взагалі).

Цей різновид когнітивних відхилень притаманний діяльності судової системи, оскільки судді здебільшого виявляють схильність до корисливої або егоцентричної інтерпретації фактичних даних, що зумовлює відповідні складнощі в усвідомленні власних суддівських помилок і неправосудних рішень. Зокрема, це може проявлятися в оцінці суддею ймовірності перегляду вищими інстанціями прийнятого ним рішення тощо. Зменшити вплив егоцентричних упереджень у діяльності судді можна завдяки вмінню визнавати власні помилки з подальшим їх аналізом для врахування на майбутнє, адже вагомий вплив на процес прийняття суддею рішень має його вміння приймати протилежну думку (Kozytska, & Kovalko, 2021).

Нормативне забезпечення протидії зазначеним вище відхиленням у дискреційних міркуваннях передбачено в усіх галузях процесуального законодавства. Згідно з імперативними вимогами ст. 242 КАС України¹, рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим; обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно й усебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які було досліджено в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи. Аналогічні положення вміщено в ГПК України² (ст. 236) та ЦПК України³ (ст. 263). Тобто вимога обґрунтованості ухваленого судом рішення зазначеними об'єктивними підставами спрямована на звуження меж потенційного суб'єктивізму в процесі здійснення суддівського розсуду.

Стосовно кримінального процесуального законодавства, то тут до вимог законності та обґрунтованості судового рішення додається ще й вимога його вмотивованості. Зокрема, відповідно до ст. 370 КПК України⁴, судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 цього Кодексу. Вмотивованим є рішення, в якому наведено належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

² Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листоп. 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Як коментує суддя Верховного Суду Я. Берназюк (2019), згідно з наявним науковим підходом, обґрунтованим є судові рішення, якщо воно ухвалене судом на підставі обставин у судовій справі, які повно й усебічно з'ясовано на основі доказів, досліджених судом. Умотивованим є судові рішення, в якому належним чином зазначено підстави, на яких воно ґрунтується. Під умотивованістю розуміється повне й усебічне відображення в рішенні суду мотивів, якими він керувався під час ухвалення свого рішення, оцінювання доказів для встановлення наявності або відсутності обставин, на які сторони посилалися як на підґрунтя своїх вимог і заперечень, із зазначенням, чому певні докази було взято до уваги або відхилено, й віддзеркалення мотивів щодо позиції суду під час застосування норм матеріального та процесуального права (Bernaziuk, 2019). Адже на підставі однакових доказових матеріалів і законодавчих норм можуть ухвалюватися істотно відмінні судові рішення (Vandzhurak, 2023).

Отже, цілком очевидно, що в інтелектуальній площині розсуду суб'єктів правозастосування однакова ситуація може мати доволі різноманітні сценарії її осмислення та вирішення. Повертаючись до зазначеного вище твердження А. Барака (2022) про те, що дискреція охоплює три основні кола питань: 1) тлумачення й оцінка фактів; 2) визначення норм, на підставі яких належить вирішувати справу; 3) вибір способу застосування цих норм, зауважимо, що самі факти та норми нічого не доводять і не вирішують. Вони становлять лише базові аргументи, на основі яких суб'єкти правозастосування здійснюють доказові процедури та вибудовують певні процесуальні висновки. До того ж від особливостей організації їхнього менталітету та спрямувань їхніх когнітивних здібностей залежатимуть і результати дискреційної діяльності.

Зокрема, наявні у справі доказові факти досить рідко, на жаль, можуть мати суто однозначну інтерпретацію та оцінку. Стосовно цього доречною вбачається аналогія з діагностикою та призначенням терапії в медицині: однакові симптоми можуть мати зовсім різні етіологічні причини виникнення, тож призначення курсу лікування потребує додаткових діагностичних обстежень щодо виключення всіх можливих альтернатив таких чинників, окрім однієї. Подібним чином однаковий фактичний доказ може сприйматися як свідчення про різні обставини справи. До прикладу, факт знайдення під час обшуку помешкання підозрюваного знаряддя розслідуваного вбивства можна тлумачити, з одного боку, як доказ його причетності до цього злочину, а з іншого, – як свідчення про чиєсь намагання заплутати слідство шляхом відведення підозри від справжнього виконавця (адже останній зазвичай позбавляється такого знаряддя після вчинення злочину) (Vandzhurak, 2023). Інший

приклад, виявлення слідів крові потерпілого на одязі підозрюваного можна розглядати як доказ, що підтверджує його вину, а також як факт спроби надання потерпілому першої допомоги під час очікування «швидкої» (особливо, якщо це поєднується з фактом її виклику самим підозрюваним) тощо (Hvozdk, & Starenkyi, 2022).

Тому судова оцінка доказів на предмет їхньої належності, допустимості, достовірності й достатності є доволі складною аналітичною процедурою, результати якої визначаються не лише змістом доказових матеріалів, а й частково залежать насамперед від форм і методологічних засобів реалізації інтелектуальних компонентів розсуду. Така реалізація також не є суто механічним процесом, а вирізняється досить високим рівнем її детермінованості численними психологічними чинниками, здатними відчутно впливати на зміст і характер ухвалюваних процесуальних рішень.

Проблемними є й питання кваліфікації справи, яку розглядає суд, оскільки однакові події можуть отримувати різну нормативну оцінку. Тому під час судової дискреції нерідко доводиться стикатися зі складнощами щодо визначення тих норм, на підставі яких має вирішуватися справа.

Зокрема, у сфері кримінального процесу на стадії судового розгляду й ухвалення судового рішення за його результатами здійснюється не лише перевірка правильності кваліфікації, визначеної органами досудового слідства та прокурором, а й самостійна оцінка судом обставин справи. Результатом такого розгляду має стати або ухвалення вироку, або постановлення ухвали про закриття кримінального провадження. Крім цього суд не обмежений межами кваліфікації, здійснюваної на попередніх стадіях кримінального провадження, він також має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, однак лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення (злочину), якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Прокурор також наділений правом змінювати обвинувачення за умови встановлення під час судового розгляду нових фактичних обставин злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа, і може навіть відмовитися від підтримання державного обвинувачення, що тягне за собою скасування й попередньої кваліфікації вчиненого діяння. Тож реалізація дискреційних повноважень суду нерідко стає вирішальним чинником у кваліфікаційному аспекті правозастосування.

Стосовно цього суттєвого інтелектуального навантаження додають проблеми, пов'язані з конкуренцією норм права, тобто наявністю двох або більше законів (статей), які рівною мірою передбачають різні юридичні наслідки стосовно розглядуваної ситуації. Зазначимо, що в разі конкуренції кримінально-правових норм один

(одиничний) злочин одночасно фактично підпадає під ознаки кількох норм кримінального закону. До прикладу, через те, що корисливі посягання на власність із застосуванням насильства (передбачені ч. 2 ст. 186, ст. 187, 189 КК України¹) є двооб'єктними, то в певних випадках також мають місце різновиди конкуренції кримінально-правових норм (Hvozdk, & Starenkyi, 2022). Така конкуренція зумовлює потребу у «вирішенні питання про перевагу однієї з конкурентних норм». Складність полягає в тому, що натеper ні наукою, ні судовою практикою не розроблено загальних правил подолання різних видів конкуренції. У постановках ВСУ містяться рекомендації, які іноді суперечать як одна одній, так і загальній теорії кваліфікації злочинів, що розроблені кримінально-правовою наукою (Sobko, 2019).

Попри те, що в кримінальному праві не міститься нормативне визначення поняття «конкуренція кримінально-правових норм» та не регламентовано правила кваліфікації злочину в разі такої конкуренції, у правозастосуванні існує низка практично напрацьованих процесуальних стандартів і рекомендацій щодо здійснення кваліфікації в зазначених умовах. Ці рекомендації беруться за методологічну основу дискреційно-аналітичних процедур, спрямованих на подолання браку регулятивної визначеності закону.

Якщо, наприклад, під час кваліфікації злочину суб'єкти правозастосування стикаються з конкуруванням спеціальних кримінально-правових норм (коли вчинене діяння містить ознаки елементів складів злочинів, що передбачені двома чи більше спеціальними кримінально-правовими нормами, виокремлені з однієї загальної норми, що не суперечать і не знаходяться в підпорядкуванні ані за обсягом, ані за змістом, але мають спільні ознаки, кожна з яких претендує на застосування під час кваліфікації вчиненого суб'єктом злочину), то в цьому випадку рекомендовано дотримуватися таких правил:

а) якщо вчинений суб'єктом злочин містить кілька кваліфікуючих ознак, що передбачені різними пунктами однієї статті (частини статті) Особливої частини КК України, за загальним правилом кваліфікація здійснюється за всіма пунктами такої статті (частини статті) Особливої частини КК України, що передбачають відповідні кваліфікуючі ознаки складу вчиненого злочину (винятком з цього правила може бути конкуренція мотивів і мети злочину). Приміром, згідно з абзацом 1 п. 5 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 2 лютого 2003 року

№ 2² умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації немає значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим під час позбавлення життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються й за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України;

б) якщо вчинений суб'єктом злочин містить кілька кваліфікуючих ознак, що передбачені різними частинами статті Особливої частини КК України, за загальним правилом кваліфікація здійснюється за частиною статті, що передбачає тяжчу кваліфікуючу ознаку, тобто тяжчий злочин, а саме за частиною статті Особливої частини КК України із більшим порядковим номером. Водночас у мотивувальній частині процесуальних документів зазначають (описують) та доводять усі кваліфікуючі ознаки, що притаманні вчиненому суб'єктом злочину;

в) у разі конкуренції спеціальних кримінально-правових норм, які передбачають склади злочинів із кваліфікуючими ознаками, кваліфікація здійснюється за нормою, що передбачає більш кваліфікований склад злочину. Відповідно до п. 20 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5³, дії особи, яка одержала один хабар за наявності ознак, передбачених і ч. 2, і ч. 3 ст. 368 КК України, мають кваліфікуватися лише за ч. 3 цієї статті. До того ж у мотивувальній частині вироку необхідно зазначати всі кваліфікуючі ознаки злочину. Згідно з п. 23 постанови ПВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12 червня 2009 року № 7⁴ слід зосередити увагу судів, що у випадках, коли в процесі вчинення злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України, одночасно настали наслідки, передбачені різними частинами цих статей, усі ці наслідки має бути зазначено у вироку, а дії особи належить кваліфікувати лише за тією частиною статті КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкі наслідки (Us, 2019).

Як убачаємо, до інтелектуально-аналітичної площини розсудової діяльності суб'єктів право-

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Верховного Суду України від 7 лют. 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

³ Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>

⁴ Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : постанова Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>

застосування потрапляє коло питань, пов'язаних з вибором способу застосування правових норм, встановлених під час кваліфікації розглядуваних діянь (у кримінальному процесі) або ж призначених для врегулювання суспільних відносин, що виникають між судом та іншими учасниками процесу з приводу розгляду та вирішення цивільної, адміністративної чи господарської справи. Бо так само, як однакові факти можуть підпадати під регулятивну дію різних норм, однакові норми можуть по-різному застосовувати в подібних випадках, з огляду на специфіку обставин розглядуваної справи. Отже, попри зазначену подібність справ, рішення, ухвалені в підсумку суддівської дискреції, можуть бути дещо відмінними одне від одного (як у якісних, так і кількісних аспектах).

Подібна ситуація й у сфері застосування кримінального права, адже нормативно передбачено, що у своїх розсудових міркуваннях суддя має враховувати та зважувати обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. 66, 67 КК України), й правом призначення м'якшого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України) й призначати покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) тощо.

Висновки

Інтелектуальна складова розсуду суб'єктів правозастосування передбачає насамперед ефективне застосування методології вироблення процесуальних рішень, заснованих на результатах ретельного аналізу фактичних матеріалів розглядуваної справи та спрямованих на реалізацію як доктринально визначених деонтологічних цінностей права, так і матеріалізованої в законі правової політики держави. Однак таке застосування не є суто механічним процесом, будучи істотно залежним від багатьох психологічних чинників (упереджень, ілюзій, психотипу суб'єкта тощо).

Такий підхід, з одного боку, сприяє пошукові шляхів конструктивного впливу таких чинників на реалізацію методів розсудових міркувань, з іншого ж, – зворотне (рефлексивне) спрямування аналітико-методологічних засобів на дослідження психології прийняття рішень дає змогу уникнути можливих когнітивних відхилень у дискреційному процесі.

References

- [1] Alchourron, C.E. (2012). On law and logic. *The logic of legal requirements: Essays on defeasibility* (39-52). Oxford: Oxford University Press.
- [2] Barak, A. (2022). *Judicial discretion*. Kyiv: TsUL.
- [3] Bernaziuk, Ya. (2019). The concept and criteria of the motivation of a judicial decision as one of the guarantees of compliance by courts with the principle of the rule of law. *Judicial power of Ukraine*. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/>
- [4] Blank, H., & Nestler, S. (2008). How many hindsight biases are there? *Cognition*, 106(3), 1408-1440. DOI: 10.1016/j.cognition.2007.07.007
- [5] Bourgeois-Gironde, S., & Giraud, R. (2009). Framing effects as violations of extensionality. *Theory and Decision*, 67(4), 385-404. DOI: 10.1007/s11238-009-9133-7
- [6] Druckman, J. (2001). Using credible advice to overcome framing effects. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 17, 62-82. DOI: 10.1093/jleo/17.1.62
- [7] Hvozdk, O.I. (2023). Logic of defense in criminal proceedings. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(26), 7-17. DOI: 10.33270/02232602.7
- [8] Hvozdk, O.I., & Starenkyi, O.S. (2022). The logic of forming an evidentiary base in criminal proceedings. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(24), 56-63. DOI: 10.33270/02222402.56
- [9] Kozytska, I., & Kovalko, N. (2021). Cognitive illusions of judicial proceedings. *Yurydychna Gazeta online. Legal newspaper online*, 20(750). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kognitivni-ilyuziyi-sudochinstva.html>
- [10] Petiak, O.V., Rudenok, A.I., & Ovod, Yu.V. (2021). Psychological features of judicial cognition. *Habitus*, 22, 162-166. DOI: 10.32843/2663-5208.2021.22.27
- [11] Shpenov, D.Yu. (2017). Ways to improve the level of qualification and competence of judges in Ukraine. *Law Forum*, 1, 205-211. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_1_35
- [12] Skoreiko, V.V. (2023). Cognitive assessment of evidence by the court (on the example of the influence of inadmissible evidence on the formation of judges' internal convictions). *Scientific notes. Series "Law"*, 14, 198-203. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-198-203
- [13] Sobko, H.M. (2019). Competition of criminal law norms in the qualification of mercenary encroachments on property with the use of violence. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Legal Sciences"*, 30(6), 144-148. DOI: 10.32838/2707-0581/2019.6/27
- [14] Us, O.V. (2019). Qualification of a crime in the competition of special criminal law norms. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 2(56), 79-83. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_56%282%29__18

- [15] Vandzhurak, R. (2023). Internal conviction of law enforcement subjects: a philosophical and legal analysis of the problem and the ancient Greek way of solving it. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(26), 110-118. DOI: 10.33270/02232602.110
- [16] Vandzhurak, R. (2023). *The influence of ancient Greek philosophy of law on modern Ukrainian jurisprudence*. Kyiv: Vistka.
- [17] Voloshyna, V.K. (2013). The principle of free assessment of evidence and its role in proving. *Current problems of state and law*, 70, 331-336. Retrieved from <http://www.apdp.in.ua/v69/51.pdf>
- [18] Yasynok, M. (2017). The formation of psychology as a science and its influence on the formation of procedural legislation: a historical and legal aspect. *Private and Public Law*, 2, 7-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulaw_2017_2_4
- [19] Yasynok, M.M. (2017). *Psychology of the judicial process: psychological and legal aspects*. Kyiv: Alerta.
- [20] Yushkevych, O.H. (2016) Requirements for a judge in Ukraine. *Administrative law and process*, 1(15), 157-164. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apip/apip_2016_15.pdf

Список використаних джерел

- [1] Alchourron C. E. On law and logic. *The logic of legal requirements: Essays on defeasibility*. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 39–52.
- [2] Барак А. Суддівський розсуд. Київ : ЦУЛ, 2022. 320 с.
- [3] Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. *Судова влада України*. 2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/>
- [4] Blank H., Nestler S. How many hindsight biases are there? *Cognition*. 2008. Vol. 106. No. 3. P. 1408–1440. DOI: 10.1016/j.cognition.2007.07.007
- [5] Bourgeois-Gironde S., Giraud R. Framing effects as violations of extensionality. *Theory and Decision*. 2009. Vol. 67. No. 4. P. 385–404. DOI: 10.1007/s11238-009-9133-7
- [6] Druckman J. Using credible advice to overcome framing effects. *Journal of Law, Economics, and Organization*. 2001. No. 17. P. 62–82. DOI: 10.1093/jleo/17.1.62
- [7] Гвоздік О. І. Логіка захисту в кримінальному процесі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 7–17. DOI: 10.33270/02232602.7
- [8] Гвоздік О. І., Старенький О. С. Логіка формування доказової бази в кримінальному провадженні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 56–63. DOI: 10.33270/02222402.56
- [9] Козицька І., Ковалко Н. Когнітивні ілюзії судочинства. *Юридична газета online*. 2021. № 20 (750). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kognitivni-ilyuziyi-sudochinstva.html>
- [10] Петяк О. В., Руденок А. І., Овод Ю. В. Психологічні особливості судового пізнання. *Габітус*. 2021. Вип. 22. С. 162–166. DOI: 10.32843/2663-5208.2021.22.27
- [11] Шпенюв Д. Ю. Шляхи підвищення рівня кваліфікації та компетентності суддів в Україні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 205–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_1_35
- [12] Скорейко В. В. Когнітивна оцінка доказів судом (на прикладі впливу недопустимих доказів на формування внутрішнього переконання суддів). *Наукові записки. Серія «Право»*. 2023. № 14. С. 198–203. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-198-203
- [13] Собко Г. М. Конкуренція кримінально-правових норм у кваліфікації корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 144–148. DOI: 10.32838/2707-0581/2019.6/27
- [14] Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції спеціальних кримінально-правових норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Т. 2. Вип. 56. С. 79–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_56%282%29__18
- [15] Ванджурак Р. Внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування: філософсько-правовий аналіз проблеми та давньогрецький спосіб її розв'язання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 110–118. DOI: 10.33270/02232602.110
- [16] Ванджурак Р. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію : монографія. Київ : Вістка, 2023. 248 с.
- [17] Волошина В. К. Принцип вільної оцінки доказів та його роль у доказуванні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 331–336. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/51.pdf>
- [18] Ясинюк М. М. Становлення психології як науки та її вплив на формування процесуального законодавства: історико-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2017. № 2. С. 7–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulaw_2017_2_4
- [19] Ясинюк М. М. Психологія судового процесу: психолого-правовий аспект : наук.-практ. посіб. Київ : Алерта, 2017. 206 с.
- [20] Юшкевич О. Г. Вимоги до судді в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1 (15). С. 157–164. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apip/apip_2016_15.pdf

VANDZHURAK Roman

Doctor of Philosophy in Law, Doctoral Student of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

The Intellectual Basis of the Discretion of Law Enforcement Agents (the Question of the Role of Cognitive Abilities in Making Discretionary Decisions)

Abstract. The proposed article attempts to explore the intellectual foundations of discretion from a psychological perspective and to analyze the role of the cognitive abilities of law enforcement entities in the exercise of their discretionary powers (procedural decision-making). This is primarily due to the fact that when studying the available works on the topic, although a significant range of scientific works was established on the role of cognitive skills in cognitive procedures, along with this, no research on the intellectual foundations of the discretion of law enforcement subjects was found at all. At the same time, the stated issue is relevant, since, on the one hand, there is currently no consensus on the need for such a law enforcement tool as discretionary powers in light of the risk of turning discretion into procedural arbitrariness, while on the other hand, it has not been fully determined what constitutes the basis of such discretionary procedures. Based on the systemic approach and the structural-functional method, it was possible to establish that the main principles in the exercise of discretionary powers should be the cognitive abilities of the subject of law enforcement, since decisions based on discretion should be primarily reasonable and balanced. As a result of the research, the conclusion was formed that the intellectual component of the discretion of law enforcement entities determines, first of all, the effective application of the methodology for making procedural decisions based on the results of a thorough analysis of the factual materials of the case under consideration, that is, on the basis of intellectual work on the case. Special attention was paid during the study to the study of the specifics of legal argumentation and the significance of the logical foundations of its construction in the process of implementing discretionary procedures. The article also lists a number of cognitive illusions that can hinder the adoption of an objective discretionary decision, while suggesting ways to eliminate the negative manifestations of these illusions. This study is quite original, as no one has investigated the discretion of law enforcement officers in this way before. The article also has significant practical significance, because it is impossible to understand a particular object or phenomenon without knowing it at the level of the psychological foundations of the thinking of the subjects of such decisions.

Keywords: discretion; discretion; subjects of law enforcement; intellectual sphere of discretion; cognitive factors.

DOI: 10.33270/02252901.8
УДК 340.1

ДЕМИДЕНКО Володимир*

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>

Цифрова трансформація та амбідекстерність муніципальної влади: міжнародні тренди та національні особливості

Анотація. Стрімкий розвиток інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, що охоплюють широкосмуговий інтернет, 5G і майбутні покоління зв'язку, хмарні обчислення, Big Data, ШІ, IoT, блокчейн та нейрочипи тощо, становить новітню світову цифрову революцію, яка фундаментально змінює спосіб життя, виробництво та комунікацію, роблячи сучасне існування без цих технологій майже неможливим. Безперечно, що муніципальна влада в Україні та зарубіжних країнах не може залишатися поза межами цієї глобальної цифрової трансформації. Адже еволюційний прогрес невпинно інтегрує цифрові технології в усі сфери суспільного життя, встановлюючи нові стандарти ефективності та взаємодії, до яких органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні адаптуватися для забезпечення якісного надання послуг та сталого розвитку територіальних громад. Дослідження цифрової трансформації та амбідекстерності муніципальної влади визначено необхідністю для місцевих органів влади одночасно оптимізувати поточну діяльність і впроваджувати інноваційні цифрові рішення для ефективного функціонування в умовах глобальних технологічних змін і національних особливостей розвитку. Метою публікації є дослідження цифрової трансформації та амбідекстерності муніципальної влади, взаємозв'язку та синергії цих двох процесів, висвітлення міжнародно-правових основ диджиталізації організації й діяльності органів місцевого самоврядування та національних особливостей реалізації в Україні. Методологія дослідження становить систему теоретичних принципів (історизму, об'єктивності, плюралізму тощо), логічних прийомів (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія, гіпотеза тощо) та конкретних засобів дослідження, що дали можливість повноцінно розкрити тему публікації. Наукова новизна полягає в тому, що в публікації вдосконалено науково-теоретичне уявлення про актуальні тенденції та перспективи цифрової модернізації й амбідекстерності муніципальної влади. Результати дослідження містять аналіз міжнародно-правових стандартів (універсальні, наднаціональні, регіональні) цифрової трансформації та амбідекстерності муніципальної влади. Констатовано, що рівень цифрової трансформації муніципальної влади в Україні недостатній, передусім з огляду на необхідність адаптації до правової системи ЄС (*acquis communautaire*) щодо регламентування та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Практична значущість полягає у висвітленні, що цифрова трансформація надає муніципальній владі нові інструменти та можливості, а амбідекстерність визначає здатність плідно їх використовувати для одночасного підвищення ефективності й стимулювання інновацій в інтересах територіальної громади та її сталого розвитку.

Ключові слова: муніципальна влада; цифрова трансформація; цифрова амбідекстерність; муніципальне право; європейське муніципальне право; міжнародно-правові стандарти; адаптація до *acquis communautaire*.

Історія статті:

Отримано: 24.01.2025
Переглянуто: 20.02.2025
Прийнято: 18.03.2025

Рекомендоване посилання:

Демиденко В. Цифрова трансформація та амбідекстерність муніципальної влади: міжнародні тренди та національні особливості. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 67–76. DOI: 10.33270/02252901.8

*Відповідальний автор

© Демиденко В., 2025

Вступ

Стрімкий розвиток і поширення інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, широко-смугового інтернету, мобільного зв'язку нового покоління (5G і майбутніх поколінь зв'язку), хмарних обчислень, великих датацентрів (Big Data), штучного інтелекту (ШІ), інтернет речей (IoT – «розумні міста», «розумні будинки», «розумні годинники» тощо), блокчейну, нейрочипів та інших модерних технологій, на наше переконання, можна іменувати як новітню світову цифрову революцію. Вона блискавично охоплює світ, призводить до фундаментальних змін у способі життя, виробничих процесах і формах комунікації між людьми, інститутами громадянського суспільства та публічною владою. Нині уявити життя людини без зазначених технологій і навіть тривіального смартфона неможливо.

Безперечно, за цих умов модернізують, іноді навіть суттєво, й муніципальну владу як в Україні, так і в інших зарубіжних країнах, цифровізують форми її реалізації та взаємодії між її елементами (представницькими, виконавчими органами, посадовими особами, територіальними громадами, окремими членами). Для прикладу, на противагу попередній епосі, де спілкування в межах територіальних громад було обмежено безпосередніми контактами за місцем проживання на основі насамперед сусідських відносин, сучасності притаманна розбудова нового цифрового середовища, у якому соціальні онлайн-платформи, різноманітні чати забезпечують значно ефективнішу, швидшу та результативнішу взаємодію.

Доцільно зауважити, що пандемія коронавірусу COVID-19 відіграла ключову роль у прискоренні процесу диджиталізації муніципальної влади в глобальному масштабі та в Україні. Саме вона зумовила необхідність і сприяла розвитку численних новітніх форматів цифрової взаємодії між громадянами та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами.

Водночас потреба подальшої диджиталізації муніципальної влади в Україні вельми зросла з розв'язанням агресивної гібридної війни та повномасштабним вторгненням росії в Україну. Природно, що в умовах правового режиму воєнного стану реалізація традиційних форм роботи органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, територіальних громад, органів самоорганізації населення, асоціацій місцевого самоврядування в Україні виявилася надто ускладненою, оскільки потенційно була пов'язана з загрозою життю і здоров'ю громадян з різноманітними муніципально-правовими статусами.

Як наслідок, необхідність забезпечення повноцінної реалізації права на місцеве самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану зумовила зростання рівня цифрової трансформації організації та діяльності муніципальної влади, її взаємодії з територіальною громадою, локальними інститутами громадянського су-

спільства, фактично розширила форми дистанційної роботи депутатів місцевих рад, сільських селищних і міських голів, інших учасників муніципально-правових відносин. У такий спосіб муніципалізм реагує на сучасні виклики, адаптуючись до нових реалій.

На нашу думку, дослідження цифрової трансформації муніципальної влади в Україні та зарубіжних країнах відкриває можливості для оптимізації рутинних адміністративних процесів, зменшення рівня бюрократії, підвищення прозорості й гласності під час прийняття рішень, забезпечить кращий доступ громадян до інформації та послуг. Це дослідження дасть змогу визначити найкращі практики та оцінити вплив цифрових інструментів на ефективність муніципального управління.

Загалом різноманітні сучасні інформаційно-комунікаційні технології можуть стати потужним інструментом упровадження партисипативної демократії, посилять безпосереднє залучення мешканців до обговорення місцевих питань, їх участь у прийнятті рішень і здійсненні громадського контролю. Водночас висвітлення проблематики цифрової трансформації муніципальної влади в сучасних умовах, на наше переконання, мають супроводжувати дослідження амбідекстерності, здатності муніципальної влади одночасно впроваджувати інновації та підтримувати стабільність, що є ключовим для розуміння, як збалансувати нові цифрові можливості зі збереженням ефективності та керованості системою місцевого самоврядування, довіри до муніципальної влади та її легітимності.

Матеріали та методи

Слід зауважити, що проблематиці цифрової трансформації державної влади, електронному врядуванню, запровадження штучного інтелекту в повсякденне функціонування апарату держави, електронним державним послугам, цифровій ідентифікації та автентифікації в державному управлінні присвячено багато публікацій як в зарубіжних країнах, так і в Україні.

Водночас підкреслюємо, що науково-теоретичному опрацюванню цифрової трансформації муніципальної влади в Україні та зарубіжних країнах, висвітленню міжнародних універсальних, регіональних і наднаціональних стандартів цього процесу, встановленню його наслідків присвячено значно менше публікацій. Переважно наявне фрагментарне відображення окресленої проблематики вченими-муніципалістами. Зокрема, окремим аспектам диджиталізації муніципальної влади частково було присвячено роботи таких учених, як О. В. Батанова, М. О. Баймуратова, В. І. Борденюка, І. А. Галіахметова, Р. К. Давидова, В. М. Кампо, Н. В. Камінської, М. І. Корнієнка, М. В. Костицького, В. В. Кравченка, В. С. Куйбіди, П. М. Любченка, М. В. Пітцика, В. Ф. Погорілка, М. О. Пухтинського,

В. П. Рубцова, О. М. Солоненка, А. О. Селіванова, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала та інших авторів.

Водночас питання досягнення цифрової амбідекстерності під час перманентного процесу цифрової модернізації муніципальної влади, на жаль, залишилося поза увагою науково-експертного середовища. Зокрема, наявні лише окремі науково-теоретичні публікації в зарубіжних виданнях. У цьому зв'язку доречно згадати працю Хоесслера та Карбона, у якій автори дійшли до висновку, що структурна амбідекстрія, лідерство та співпраця є ключовими аспектами в контексті цифрової трансформації (Hoessler, & Carbon, 2022). Також значущим є дослідження Сміт та Уманса, в якому висвітлено вплив управління на амбідекстерність у різних організаційних формах на рівні місцевого самоврядування (Smith, & Umans, 2015).

Слід виокремити також дослідження проблематики цифрової амбідекстерності на рівні державного апарату. Зокрема, дослідження науковців з Британського та Стаффордширського університетів вивіляють вплив амбідекстерності, нового державного управління та інновацій на якість державних послуг в урядових організаціях (Alkaabi et al., 2024).

Методологія дослідження міжнародного та національного контекстів впровадження цифрової трансформації та амбідекстерності муніципальної влади становить систему: а) принципів дослідження сучасного стану цифрової трансформації та амбідекстерності муніципальної влади в Україні та зарубіжних країнах (об'єктивності, історизму, плюралізму тощо); б) логічних прийомів (аналіз і синтез, аналогія, гіпотеза тощо); в) конкретних засобів дослідження механізмів впливу цифрової трансформації та амбідекстерності на підвищення ефективності муніципальної влади. Серед таких доречно насамперед виокремити аксіологічний (ціннісний) метод, синергетичний метод, герменевтичний метод, компаративний метод, формально-юридичний, порівняльно-правовий, історичний, статистичний та інші методи пізнання.

Результати й обговорення

На переконання Всеукраїнської асоціації об'єднаних територіальних громад, за роки війни Україна досягла значних успіхів у цифровій трансформації. Саме цифрові рішення нині допомагають втілювати реформи, яких потребує статус кандидата на вступ до ЄС, за принципами відкритості, прозорості, підзвітності та демократії участі. На думку експерти платформи «Місцеві бюджети та фінанси» Тетяни Арсенюк, розробка та прийняття Концепції цифрових рішень стане успішним кроком у межах реалізації державної регіональної політики та реформи децентралізації (Digital transformation...).

Проте, на наше переконання, рівень цифрової трансформації муніципальної влади в Україні є нині недостатнім. Зокрема, є значні перспективи щодо підвищення ефективності діяльності муніципальної влади щодо використання штучного інтелекту, хмарних технологій, блокчейну, інтернету речей (IoT), великих датацентрів (Big Data), їх аналізу, машинного навчання, кібербезпеки, різноманітних цифрових платформ для електронної взаємодії між органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та територіальною громадою, інших інноваційних рішень.

До того ж слід акцентувати на своєрідному відставанні від реалій сьогодення нормативно-правового регламентування застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій як на загальнодержавному, так і локальному рівнях.

Посилену увагу необхідно зосередити й на міжнародно-правових трендах щодо регулювання цифровізації та амбідекстерності публічної влади (і муніципальної також) на універсальному, наднаціональному та регіональному рівнях.

Зокрема, Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/71/243 «Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», хоча прямо не присвячено диджиталізації та амбідекстерності муніципальної влади, проте мета сталого розвитку за № 16 щодо миру, справедливості та міцних інститутів підкреслює важливість ефективного, підзвітного та інклюзивного управління на всіх рівнях, що тісно пов'язано з використанням цифрових технологій (Resolution adopted..., 2015; Transforming our world...).

Окрім того, доречно зосередити увагу на резолюції Економічної та соціальної Ради ООН щодо електронного урядування, що закликають держави-члени розвивати електронні послуги, забезпечувати відкритість даних і зміцнювати кібербезпеку. Низка резолюцій Економічної та соціальної Ради ООН такі, як – E/RES/2024/13 (2024 рік)¹, E/RES/2023/31 (2023 рік)², E/RES/2022/15 (2022 рік) охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з цифровим розвитком, що містять розвиток електронних послуг, доступ до інформації та комунікацій, а також створення інклюзивного інформаційного суспільства.

Проблематика цифрової трансформації та амбідекстерності муніципальної влади не

¹ Resolution adopted by the Economic and Social Council on 23 July 2024 [on the recommendation of the Commission on Science and Technology for Development (E/2024/31)] 2024/13. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ecosoc_res_2024d13_en.pdf

² ECOSOC Resolution 2023/31: Assessment of the progress made in the implementation of and follow-up to the outcomes of the World Summit on the Information Society (E/RES/2023/31) (7 June 2023). URL: <https://docs.un.org/en/E/RES/2023/31>

залишилися поза увагою на регіональному рівні. Доречно згадати Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних за № 108) (1981)¹ та її оновлений протокол CETS № 223 (2018), які встановлюють принципи захисту персональних даних, що є ключовим аспектом диджиталізації муніципальної влади.

Так само досягнення цифрової амбідекстерності муніципальної влади неможливе без урахування Конвенції про кіберзлочинність (Будапештської конвенції)², яка спрямована на боротьбу з кіберзлочинністю та встановлює межі для міжнародного співробітництва в цій сфері, що є безперечно важливим для забезпечення безпеки цифрових муніципальних послуг.

Водночас зазначимо й про Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec (2019) державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, яка оновлює попередні рекомендації, з огляду на нові технології та виклики цифрової епохи. Вона спрямована на гарантування прав людини в умовах використання алгоритмічних систем (штучного інтелекту, машинного навчання) шляхом забезпечення прозорості, підзвітності, захисту даних, запобігання дискримінації та порушенню приватності, а також надання рекомендацій державам-членам щодо регулювання цифрових технологій.

До того ж підкреслимо, що найрозвинутіше нормативно-правове регулювання цифрової модернізації та амбідекстерності влади вбачаємо на надціональному рівні – у ЄС. Доречно зазначити про Загальний регламент про захист даних (GDPR) (Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільний рух таких даних, що скасовує Директиву 95/46/ЄС)³. GDPR є ключовим законодавчим актом Європейського Союзу, який спрямований на захист фундаментальних прав і свобод фізичних осіб щодо обробки їхніх персональних даних та уніфікує правила обробки персональних даних на всій території ЄС.

Вагоме значення для забезпечення цифрової амбідекстерності муніципальної влади в ЄС має Директива про мережеву та інформаційну безпеку

(NIS Directive) (Директива (ЄС) 2016/1148)⁴. Вона спрямована на підвищення кіберстійкості та поліпшення реагування на інциденти безпеки в публічному та приватному секторах ЄС.

Проте вагоме зростання цифровізації та гібридна війна росії проти України й цивілізованого світу зумовили прийняття 27 грудня 2022 року оновлену версію – NIS 2 Directive (Директива (ЄС) 2022/2555)⁵, що значно розширює перелік секторів, які є критично важливими для економіки та суспільства. Муніципальні органи часто надають послуги в цих секторах, що автоматично підпадають під дію зазначеної Директиви. До таких секторів належать: енергетика (муніципальні підприємства, що забезпечують електро-, тепло-, газо- та водопостачання); транспорт (міський громадський транспорт, управління дорожнім рухом); охорона здоров'я (муніципальні лікарні, поліклініки); водопостачання та водовідведення (комунальні підприємства, що забезпечують ці послуги); управління відходами (муніципальні служби, відповідальні за збір та утилізацію відходів); цифрова інфраструктура (муніципальні провайдери інтернет-послуг або оператори телекомунікаційних мереж).

Вивчимо ще один документ, зокрема Регламент про цифрові послуги (Digital Services Act – DSA) (Регламент (ЄС) 2022/2065)⁶, який встановлює чіткі правила для онлайн-платформ і посередників, що спрямовані на боротьбу з нелегальним контентом, дезінформацією та іншими шкідливими практиками. Це сприяє створенню безпечнішого та надійнішого онлайн-середовища, що може заохочувати громадян активніше використовувати цифрові послуги, які надають муніципалітети. Вимоги DSA щодо прозорості та підзвітності онлайн-платформ допомагають муніципальній владі визначити ефективність своїх комунікаційних каналів і послуг, що надають онлайн, та оптимізувати їх для кращого задоволення потреб громад.

Безсумнівно, це не повний перелік нормативно-правових актів ЄС, що стосуються

¹ Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data Strasbourg, 28.I.1981. URL: <https://rm.coe.int/1680078b37>

² Convention on Cybercrime Budapest, 23.XI.2001. URL: <https://rm.coe.int/1680081561>

³ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

⁴ Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) від 6 липня 2016 року № 2016/1148 про заходи щодо високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу (NIS Directive). URL: https://docs.dtki.ua/doc/984_013-16

⁵ Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1792, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj>

⁶ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>

диджиталізації муніципальної влади та збереження цифрової амбідекстерності. Питання адаптації законодавства України до законодавства ЄС особливо нагальне в нинішніх умовах гібридної агресії росії та збільшення кола цифрової взаємодії суб'єктів муніципально-правових відносин.

Адже сучасні цифрові технології відкривають багато нових можливостей, здатних спростити виконання широкого кола завдань, а також мають значний потенціал для поліпшення багатьох сфер суспільного життя та розвитку людства. Такий потенціал цих технологій закономірно призвів до сплеску нових проєктів з їх використанням (White Paper...).

Загалом цифрова трансформація становить процес фундаментальної зміни сутності шляхом ініціювання значних модифікацій її характеристик через інтеграцію інформаційних, обчислювальних, комунікаційних і мережевих технологій (Vial, 2019, p. 128). Цифрова трансформація та інформаційна революція є рушійною силою глибинних змін у сучасному суспільстві (Malyi, & Tsedik, 2022, p. 78).

Слід зазначити, що цифрова трансформація муніципальної влади це перманентний процес, який має за мету зростання інтенсивності обміну інформацією на основі новітніх цифрових технологій, її обробки, прийняття виважених рішень із використанням штучного інтелекту у сфері функціонування муніципальної влади (муніципального соціально-економічного та культурного розвитку, планування, обліку, управління комунальною власністю, забудовою територій, забезпечення правопорядку та безпеки територіальної громади тощо) та зростання диджиталізації контролю за виконанням прийнятих рішень з боку різних учасників муніципально-правових відносин.

Про постійність процесу цифровізації муніципальної влади свідчить те, що, на думку генерального директора Google Сундара Пічаї, людство стоїть лише на початку розвитку штучного інтелекту та останній стане найбільшою зміною в житті людської цивілізації (Google CEO..., 2025). Штучний інтелект буде глибоко інтегровано в різноманітні робочі процеси й він зможе допомагати людині майже в усіх сферах життєдіяльності за два-чотири роки (Ozturk).

За прогнозами Ілона Маска, штучний інтелект перевершить здібності людини набагато раніше, ніж вважає більшість. Зокрема, вже до кінця 2025 року штучний інтелект перевершить інтелект будь-якої людини й, можливо, всіх людей до 2027–2028 року (Ponomarenko).

З огляду на зазначене вище, муніципальна влада не може бути осторонь загального цивілізаційного цифрового прогресу. Адже загалом цифровізація – це технологічне рішення в концепції сервісної держави, яке дає змогу державі бути сучасною, гнучкою, ефективною, швидко реагувати на зміни дійсності та запити населення. Саме цифровізація є основою формування е-урядування, яке визначає рівні

взаємодії між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування й сприяє посиленню процесів децентралізації (Hrytsenko, 2024).

Проте впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій часто поєднують із трансформацією самої муніципальної влади загалом. Безсумнівно, що найбільше страждають технічні елементи організації, наприклад, дані та інформаційні системи (Koryzis et al., 2021).

З цієї причини, у зв'язку з цифровізацією, науково-експертне середовище закликає до «цифрової амбідекстерності», яка є здатністю динамічно збалансовувати цифрові ініціативи з погляду ефективності та інновацій (Piccinini et al., 2015). Окремі зарубіжні дослідники відстоюють введення в науковий обіг «амбідекстерного лідерства» й підкреслюють його вагоме значення для інноваційної діяльності (Oluwafemi, Mitchellmore, & Nikolopoulos, 2020, p. 195).

Адже, з одного боку, цифрова трансформація муніципальної влади зумовлює значне скорочення людської трудомісткої праці шляхом запровадження електронних системних рішень, а з іншого, – повноцінна цифровізація в перспективі передбачатиме значну модернізацію структури та функцій муніципальної влади, оновлення ціннісних орієнтирів (подальше розширення кіберпростору, посилення кібербезпеки, підвищення ефективності електронного муніципального врядування тощо).

Хайнінгс Б., Гегенгубер Т. та Грінвуд Р. (2018) у праці «Цифрові інновації та трансформація: інституційна перспектива» зауважують, що цифрові інновації стосуються створення та введення в дію нових продуктів і послуг. Цифрова трансформація об'єднує ефекти кількох цифрових інновацій, що створюють нових акторів (і групи акторів), структури, практики, цінності та переконання, які змінюють, загрожують, замінюють або доповнюють наявні правила гри в організаціях і галузях (Hinings, Gegenhuber, & Greenwood, 2018, p. 54). Стрімка цифровізація кидає виклик традиційним уявленням про інновації, їх суб'єктів і взаємозв'язок процесів та результатів (Nambisan, 2017, p. 223).

На нашу думку, успішна цифрова трансформація муніципальної влади в контексті забезпечення її сталого розвитку потребує амбідекстерного підходу. Адже необхідно не лише впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології в організацію та діяльність системи місцевого самоврядування, а й водночас підтримувати стабільність функціонування такої системи в оновленому цифровому середовищі, забезпечувати його кібербезпеку, охорону від несанкціонованого проникнення та ймовірно незаконного поширення конфіденційних даних про особу – члена територіальної громади, гарантувати захист персональних даних суб'єктів, які користуються муніципальними цифровими сервісами.

Організаціям (зокрема муніципальній владі) у мінливому середовищі потрібна здатність бути «амбідекстерними», тобто одночасно ефективно працювати з тим, що є (експлуатація), і досліджувати нові можливості (експлорація) (Stelzl, Röglinger, & Wyrski, 2020, p. 1203).

Особливої значущості зазначені вище положення набувають у сучасних умовах агресивної війни росії, яка вагомо відрізняється від попередніх традиційних воєн її гібридно-терористичним характером і зміщенням акцентів на руйнування інформаційного простору України та світу, його духовно-ідеологічних основ протидії російському тероризму, підвищенням використання пропаганди, брехні, цинізму, корупцією та безсоромним опортунізмом окремих лідерів колишніх демократичних держав (США). Водночас слід зауважити про складність цифрових систем, домінування штучного інтелекту, його поширення на дедалі більше коло муніципально-правових відносин та іноді зростання в геометричній прогресії кількості кіберзагроз, кібератак, кібертероризму, кібершпигунства. Така кібердіяльність становить серйозну загрозу для стабільного функціонування систем управління технологічними процесами та електронних муніципальних комунікацій. Її наслідком можуть стати критичні кризові ситуації в інформаційних, електронних комунікаційних та/або інформаційно-комунікаційних системах, які залучені в обробці муніципальних даних або забезпечують взаємодію з державними інформаційними ресурсами, що стосуються зокрема об'єктів критичної інфраструктури.

З огляду на зазначене вище, інтеграція новітніх цифрових рішень повинна здійснюватися водночас із провадженням надійних механізмів кібербезпеки, розробкою відповідних протоколів захисту даних і постійним моніторингом потенційних загроз. Лише такий збалансований підхід, що поєднує інноваційність цифрової трансформації зі збереженням стійкості та безпеки функціонування муніципальної влади, здатний забезпечити її сталий розвиток і ефективне служіння інтересам територіальної громади.

Водночас слід акцентувати на те, що цифровізація муніципальної влади має перманентний характер, оскільки розвиток цифрових інструментів у сфері організації та діяльності муніципальної влади в сучасних умовах є доволі стрімким еволюційним процесом, що потребує постійної апробації. Необхідність неодмінного вдосконалення інформаційно-комунікаційного середовища, пов'язаного з упровадженням іноді доволі радикально новітніх цифрових рішень, їх розробкою та втіленням створює певне напруження та перепони під час поточної експлуатації муніципальних електронних комунікаційних систем. Як наслідок, на нашу думку, амбідекстерна муніципальна влада повинна вміти ефективно управляти цим розривом між

експлуатаційним і дослідницьким аспектами, балансувати між короткостроковою ефективністю та довгостроковою інноваційністю.

Крім того, на основі підходів, запропонованих авторами в дослідженні «Конфігурації амбідекстеральної інновації та її вплив на ефективність у контексті цифрової трансформації» (Nambisan et al., 2017) можна стверджувати, що для підвищення ефективності в умовах цифровізації муніципальній владі необхідно одночасно розвивати як технологічні інновації (електронні послуги, розумні рішення тощо), так і інновації бізнес-моделей (нові форми взаємодії з громадою, оптимізація адміністративних процесів), ефективно конфігуруючи їх для досягнення кращих результатів і поліпшення якості життя членів територіальної громади.

Безсумнівно, впровадження цифрової трансформації та цифрової амбідекстерності муніципальної влади потребує паралельного супроводження цього процесу з набуттям нових знань і навичок у муніципальних службовців стосовно нового цифрового інструментарію, що містить цифрову грамотність, аналітичне мислення, вміння ефективно використовувати цифрові платформи для комунікації та залучення громадян, навички кібергігієни та захисту даних. Адже недостатній рівень цифрової компетентності муніципальних службовців може стати суттєвою перешкодою на шляху успішної цифрової трансформації та реалізації амбідекстерного підходу. Тому, інвестиції в навчання й розвиток кадрового потенціалу є невіддільною складовою цього процесу, що дасть змогу муніципальним службовцям не лише ефективно використовувати нові технології, а й гнучко адаптуватися до постійних змін цифрового ландшафту, забезпечуючи стабільність та інноваційність муніципального управління.

До того ж доцільно також підкреслити взаємозв'язок між цифровою трансформацією муніципальної влади та стимулюванням інноваційної поведінки серед муніципальних службовців та ІТ-спеціалістів, що передбачає відкритість до експериментів, нових ідей, концепцій і готовність до ризику. Безперечно, іноді це негативно позначається на консонансі диджиталізації муніципальної влади з її амбідекстерністю насамперед у контексті збереження керованості та стабільності функціонування інформаційно-комунікаційних систем.

Досягнення цифрової амбідекстерності в умовах перманентного процесу електронного прогресу муніципальної влади потребує формування чіткої стратегії, визначення пріоритетів розвитку на основі ефективного оптимального розподілу ресурсів між поточною експлуатаційною діяльністю та інноваційною експериментальною, дослідницькою практикою.

Отже, цифрова трансформація надає муніципальній владі нові інструменти та можливості, а

амбідекстерність визначає здатність плідно використовувати ці інструменти для одночасного підвищення ефективності та стимулювання інновацій в інтересах територіальної громади та її сталого розвитку. Це сприяє якісно новому етапу розвитку муніципалізму, заснованому на принципах відкритості, партисипативності та здатності до гнучкого реагування на потреби громадян в умовах цифрової епохи. Синергія цифрової трансформації та амбідекстерності є ключовим для формування успішної моделі муніципальної влади в сучасну цифрову епоху.

Висновки

За останнє десятиліття Україна досягла значних успіхів у сфері цифрової модернізації публічної влади загалом і муніципальної влади зокрема. Саме інноваційні цифрові рішення допомагають втілювати реформи, яких потребує статус кандидата на вступ до ЄС, за принципами відкритості, прозорості, підзвітності та демократії участі.

Однак, попри певний прогрес, рівень цифрової трансформації муніципальної влади в Україні є недостатнім, насамперед з огляду на необхідність адаптації до правової системи ЄС (*acquis communautaire*) щодо регламентування та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, наявні значні перспективи в підвищенні ефективності діяльності муніципальної влади щодо використання штучного інтелекту, хмарних технологій, блокчейну, інтернету речей (IoT), великих датацентрів (Big Data), їх аналізу, машинного навчання, кібербезпеки, різноманітних цифрових платформ для електронної взаємодії між органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та територіальною громадою, інших інноваційних рішень.

Диджиталізація муніципальної влади в Україні та зарубіжних країнах відкриває можливості для оптимізації рутинних адміністративних процесів, зменшення рівня бюрократії, підвищення прозорості й гласності під час розроблення та прийняття рішень, забезпечить кращий доступ громадян до інформації та послуг.

Загалом різноманітні сучасні інформаційно-комунікаційні технології можуть стати потужним

інструментом упровадження партисипативної демократії, посилять безпосереднє залучення мешканців до обговорення місцевих питань, їх участь у прийнятті рішень і здійсненні громадського контролю. Водночас перманентна цифрова трансформація муніципальної влади в сучасних умовах іманентно передбачає досягнення цифрової амбідекстерності як необхідної умови її ефективності та стійкості.

Досягнення цифрової амбідекстерності муніципальної влади передбачає здатність останньої як впроваджувати інновації, так і підтримувати стабільність, що є ключовим аспектом балансування нових цифрових можливостей зі збереженням ефективності й керованості системою місцевого самоврядування, довіри до муніципальної влади та її легітимності.

Інтеграцію новітніх цифрових рішень в організацію і діяльність муніципальної влади слід здійснювати водночас з упровадженням надійних механізмів кібербезпеки, розробкою відповідних протоколів захисту даних і постійним моніторингом потенційних загроз. Лише такий збалансований підхід, що поєднує інноваційність цифрової трансформації зі збереженням стійкості та безпеки функціонування муніципальної влади, здатний забезпечити її сталий розвиток і ефективне служіння інтересам територіальної громади.

Досягнення цифрової амбідекстерності в умовах перманентного процесу електронного прогресу муніципальної влади потребує формування чіткої стратегії, визначення пріоритетів розвитку на основі ефективного оптимального розподілу ресурсів між поточною експлуатаційною діяльністю та інноваційною експериментальною, дослідницькою практикою.

Отже, цифрова трансформація надає муніципальній владі нові інструменти та можливості, а амбідекстерність визначає здатність плідно використовувати ці інструменти для одночасного підвищення ефективності та стимулювання інновацій в інтересах територіальної громади та її сталого розвитку. Синергія цифрової трансформації й амбідекстерності є ключовим для формування успішної моделі муніципальної влади в сучасну цифрову епоху.

References

- [1] Alkaabi, S., Hazzam, J., Wilkins, S., & Dan, S. (2024). The Influences of Ambidexterity, New Public Management and Innovation on the Public Service Quality of Government Organizations. *Public Performance & Management Review*, 47(5), 1110-1137. DOI: 10.1080/15309576.2024.2367130
- [2] Digital transformation of communities: tools and solutions. Retrieved from <https://hromady.org/cifrova-transformaciya-gromad-instrumenti-ta-rishennya/>
- [3] Google CEO Sundar Pichai at Paris AI summit: "We're still in the early days of AI ... and yet...". (2025). Site "TIMES OF INDIA". Retrieved from <https://timesofindia.indiatimes.com/technology/tech-news/google-ceo-sundar-pichai-at-paris-ai-summit-were-still-in-the-early-days-of-ai-and-yet/articleshow/118134007.cms>

- [4] Hinings, B., Gegenhuber, T., & Greenwood, R. (2018). Digital Innovation and Transformation: An Institutional Perspective. *Journal of Organizational Change Management*, 31(1), 32-43. DOI: 10.1016/j.infoandorg.2018.02.004
- [5] Hoessler, S., & Carbon, C.C. (2022). Digital Transformation and Ambidexterity: A Literature Review on Exploration and Exploitation Activities in Companies Digital Transformation. *International Journal of Innovation Management*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, 26(08), 1-54. DOI: 10.1142/S1363919622300033
- [6] Hrytsenko, H. (2024). Digitalization of social services: problems of opportunities and competence. *Current problems of law: theory and practice*, 1(47), 36-48. DOI: 10.33216/2218-5461/2024-47-1-36-48
- [7] Jianxin, Zhao, & Pengbin, Gao. (2024). Configurations of Ambidextrous Innovation and Its Performance Implication in the Context of Digital Transformation. *Systems*, 12(2), 60-87. DOI: 10.3390/SYSTEMS12020060
- [8] Koryzis, D., Dalas, A., Spiliotopoulos, D., & Fitsilis, F. (2021). Transformation Framework for the Digital Parliament. *Big Data Cogn. Comput*, 5(1). DOI: .3390/bdcc5010015
- [9] Malyi, I.I., & Tsedik, M.H. (2022). Institutional dimension of digitalization of public administration in Ukraine. *Public administration: improvement and development*, 2, 78-97. DOI: 10.32702/2307-2156-2022.2.3
- [10] Nambisan, S., Lyytinen, K., Majchrzak, A., & Song, M. (2017). Digital Innovation Management: Reinventing Innovation Management Research in a Digital World. *MIS Quarterly*, 41(1), 223-238. DOI: 10.25300/MISQ/2017/41:1.03
- [11] Oluwafemi, T.B., Mitchelmore, S., & Nikolopoulos, K. (2020). Leading innovation: Empirical evidence for ambidextrous leadership from UK high-tech SMEs. *Journal of Business Research*, 119, 195-208. DOI: 10.1016/j.jbusres.2019.10.035
- [12] Ozturk, I. Google CEO Predicts Near Future for Artificial Intelligence. Retrieved from <https://glavcom.ua/techno/devices/ochilnik-google-peeredbachiv-najblizhche-majbutnje-dlja-shtuchnoho-intelektu-1044597.html>
- [13] Piccinini, E., Hanelt, A., Gregory, R., & Kolbe, L. (2015). Transforming Industrial Business: The Impact of Digital Transformation on Automotive Organizations. In *Proceedings of the International Conference on Information Systems* (13-16 December 2015). Fort Worth, TX, USA. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/281855658_Transforming_Industrial_Business_The_Impact_of_Digital_Transformation_on_Automotive_Organizations
- [14] Ponomarenko, D. *Elon Musk predicted when artificial intelligence will surpass human intelligence*. Retrieved from <https://www.unian.ua/techno/neiroseti/ilon-mask-sprognozuvav-koli-shtuchniy-intelekt-perevershit-lyudskiy-12862131.html>
- [15] Resolution adopted by the General Assembly. A/RES/70/1 - Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015). Retrieved from <https://undocs.org/en/A/RES/70/1>
- [16] Smith, E., & Umans, T. (2015). Organizational Ambidexterity at the Local Government Level: The effects of managerial focus. *Public Management Review*, Taylor & Francis Journals, 17(6), 812-833. DOI: 10.1080/14719037.2013.849292
- [17] Stelzl, K., Röglinger, M., & Wyrki, K. (2020). Building an ambidextrous organization: a maturity model for organizational ambidexterity. *Business Research*, 13, 1203-1230. DOI: 10.1007/S40685-020-00117-X
- [18] Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (n.d.). Retrieved from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- [19] Vial, G.A. (2019). Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *Journal of Management Information Systems*, 36(1), 118-147. DOI: 10.1080/07421222.2019.1581317
- [20] White Paper on AI Regulation in Ukraine: Vision of the Ministry of Digital. (n.d.). Retrieved from <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf>

Список використаних джерел

- [1] Alkaabi S., Hazzam J., Wilkins S., Dan S. The Influences of Ambidexterity, New Public Management and Innovation on the Public Service Quality of Government Organizations. *Public Performance & Management Review*. 2024. No. 47 (5). P. 1110–1137. DOI: 10.1080/15309576.2024.2367130
- [2] Цифрова трансформація громад: інструменти та рішення. URL: <https://hromady.org/cifrova-transformaciya-gromad-instrumenti-ta-rishennya/>
- [3] Google CEO Sundar Pichai at Paris AI summit: «We're still in the early days of AI ... and yet...». *TIMES OF INDIA* : [site]. 2025 URL: <https://timesofindia.indiatimes.com/technology/tech-news/google-ceo-sundar-pichai-at-paris-ai-summit-were-still-in-the-early-days-of-ai-and-yet/articleshow/118134007.cms>

-
- [4] Hinings B., Gegenhuber T., Greenwood R. Digital Innovation and Transformation: An Institutional Perspective. *Journal of Organizational Change Management*. 2018. No. 31 (1). P. 32–43. DOI: 10.1016/j.infoandorg.2018.02.004
- [5] Hoessler S., Carbon C. C. Digital Transformation and Ambidexterity: A Literature Review on Exploration and Exploitation Activities in Companies Digital Transformation. *International Journal of Innovation Management, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.* 2022. Vol. 26 (08). P. 1–54. DOI: 10.1142/S1363919622300033
- [6] Гриценко Г. Цифровізація соціальних послуг: проблеми можливостей та компетенції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 1 (47). С. 36–48. DOI: 10.33216/2218-5461/2024-47-1-36-48
- [7] Jianxin Zhao, Pengbin Gao. Configurations of Ambidextrous Innovation and Its Performance Implication in the Context of Digital Transformation. *Systems*. 2024. No. 12 (2). P. 60–87. DOI: 10.3390/SYSTEMS12020060
- [8] Koryzis D., Dalas A., Spiliotopoulos D., Fitsilis F. Transformation Framework for the Digital Parliament. *Big Data Cogn. Comput.* 2021. No. 5 (1). DOI: .3390/bdcc5010015
- [9] Малий І. Й., Цедік М. Г. Інституційний вимір цифровізації державного управління в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 2. С. 78–97. DOI: 10.32702/2307-2156-2022.2.3
- [10] Nambisan S., Lyytinen K., Majchrzak A., Song M. Digital Innovation Management: Reinventing Innovation Management Research in a Digital World. *MIS Quarterly*. 2017. No. 41 (1). P. 223–238. DOI: 10.25300/MISQ/2017/41:1.03
- [11] Oluwafemi T. B., Mitchelmore S., Nikolopoulos K. Leading innovation: Empirical evidence for ambidextrous leadership from UK high-tech SMEs. *Journal of Business Research*. 2020. Vol. 119. P. 195–208. DOI: 10.1016/j.jbusres.2019.10.035
- [12] Озтурк І. Очільник Google передбачив найближче майбутнє для штучного інтелекту. URL: <https://glavcom.ua/techno/devices/ochilnik-google-peeredbachiv-najblizhche-majbutnje-dlja-shtuchnoho-intelektu-1044597.html>
- [13] Piccinini E., Hanelt A., Gregory R., Kolbe L. Transforming Industrial Business: The Impact of Digital Transformation on Automotive Organizations. In *Proceedings of the International Conference on Information Systems* (13–16 December 2015). Fort Worth, TX, USA, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/281855658_Transforming_Industrial_Business_The_Impact_of_Digital_Transformation_on_Automotive_Organizations
- [14] Пономаренко Д. Ілон Маск спрогнозував, коли штучний інтелект перевершить людський. URL: <https://www.unian.ua/techno/neiroseti/ilon-mask-sprognozuav-koli-shtuchniy-intelekt-perevershit-lyudski-12862131.html>
- [15] Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 A/RES/70/1 – Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/70/1>
- [16] Smith E., Umans T. Organizational Ambidexterity at the Local Government Level: The effects of managerial focus. *Public Management Review, Taylor & Francis Journals*. 2015. Vol. 17 (6). P. 812–833. DOI: 10.1080/14719037.2013.849292
- [17] Stelzl K., Röglinger M., Wyrski K. Building an ambidextrous organization: a maturity model for organizational ambidexterity. *Business Research*. 2020. Vol. 13. P. 1203–1230. DOI: 10.1007/S40685-020-00117-X
- [18] Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- [19] Vial G. A. Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *Journal of Management Information Systems*. 2019. No. 36 (1). P. 118–147. DOI: 10.1080/07421222.2019.1581317
- [20] Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf>
-

DEMYDENKO Volodymyr

PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>

Digital Transformation and Ambidexterity of Municipal Government: International Trends and National Characteristics

Abstract. The rapid development of innovative information and communication technologies, including broadband Internet, 5G and future generations of communication, cloud computing, Big Data, AI, IoT, blockchain and neurochips, etc., represents a modern global digital revolution that is fundamentally changing the way of life, production and communication, making modern existence without these technologies practically impossible. It is obvious that municipal authorities in Ukraine and foreign countries cannot remain outside this global digital transformation. After all, evolutionary progress is constantly integrating digital technologies into all spheres of public life, defining new standards of efficiency and interaction, to which local governments and their officials must adapt to ensure high-quality service provision and sustainable development of territorial communities. Accordingly, the study of digital transformation and ambidexterity of municipal authorities is determined by the need for local authorities to simultaneously optimize current activities and implement innovative digital solutions for effective functioning in the context of global technological changes and national developments. The purpose of the publication is to study the digital transformation and ambidexterity of municipal authorities, the interconnection and synergy of these two processes, to highlight the international legal foundations of digitalization of the organization and activities of local self-government bodies and national features of implementation in Ukraine. The research methodology is a system of theoretical principles (historicism, objectivity, pluralism, etc.), logical techniques (analysis and synthesis, induction and deduction, analogy, hypothesis, etc.) and specific research tools that made it possible to fully disclose the topic of the publication. Scientific novelty. The publication improves the scientific and theoretical understanding of current trends and prospects of digital modernization and ambidexterity of municipal authorities. Research results. The international legal standards (universal, supranational, regional) of digital transformation and ambidexterity of municipal authorities are analyzed. It is stated that the level of digital transformation of municipal authorities in Ukraine remains insufficient, especially given the need to adapt to the EU legal system (*acquis communautaire*) in terms of regulation and use of modern information and communication technologies. Practical significance. It has been demonstrated that digital transformation provides municipal authorities with new tools and opportunities, and ambidexterity determines the ability to fruitfully use these tools to simultaneously increase efficiency and stimulate innovation in the interests of the territorial community and its sustainable development.

Keywords: municipal authorities; digital transformation; digital ambidexterity; municipal law; European municipal law; international legal standards; adaptation to the *acquis communautaire*.

DOI: 10.33270/02252901.9
УДК 17.022.1:351.741

НОСЕНКО Олександр*

кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8511-3941>;

КРАВЕЦЬ Віталій

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії, історії та філософії
права Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1911-5241>

Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів

Анотація. У статті висвітлено особливості формування іміджу правоохоронних органів у контексті суспільних очікувань і викликів, що супроводжують реформування правоохоронної системи. Підкреслено, що імідж сучасного поліцейського детермінований не лише професійними якостями, а й здатністю ефективно комунікувати з громадськістю, дотримуючись правових та етичних норм. Метою статті є аналіз особливостей формування іміджу працівників правоохоронних органів, визначення ключових чинників, що впливають на їхню професійну репутацію, а також обґрунтування практичних підходів до підвищення рівня суспільної довіри до правоохоронних органів. У межах дослідження вивчено теоретико-методологічні засади іміджевого позиціонування працівників МВС України, а також вплив суспільної думки й комунікативних стратегій на формування позитивного сприйняття поліції в суспільстві. Посилена увагу зосереджено на впливі інформаційного середовища та діяльності медіа, які, фокусуючись переважно на резонансних подіях, можуть формувати викривлене уявлення про діяльність поліції, нівелювати її повсякденну роботу. Акцентовано на важливості стратегічного та безперервного підходу до комунікації, що має передбачати інституційну підтримку, узгодженість особистого й колективного образу представників поліції, а також баланс між висвітленням критичних ситуацій і систематичним поданням об'єктивної інформації про результати службової діяльності. Зазначено, що за відсутності достатньої інформації про роботу правоохоронців у суспільстві можуть формуватися стереотипи та міфологізовані уявлення, що ускладнюють процес довіри та взаємодії. Обґрунтовано, що формування позитивного іміджу працівника поліції є складним комунікативним процесом, що потребує послідовності, відкритості та чутливості до змін у суспільному запиті.

Ключові слова: імідж поліції; комунікація; професійна репутація; засоби масової інформації; резонансна подія; суспільна довіра; громадська думка.

Історія статті:

Отримано: 30.01.2025

Переглянуто: 26.02.2025

Прийнято: 24.03.2025

Рекомендоване посилання:

Носенко О., Кравець В. Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 77–84. DOI: 10.33270/02252901.9

*Відповідальний автор

Вступ

Сучасне інформаційне суспільство створює нові соціальні реалії, в яких комунікація набуває особливих форм впливу як на масову, так і індивідуальну свідомість громадян. Повсякчасний пошук ефективних моделей комунікації інструментально зумовлює потенційні можливості формування громадської думки, зокрема, довіри громадян до інституцій державної влади, включаючи Міністерство внутрішніх справ України. Зміни в правовій системі, реформування органів правопорядку та зростання суспільного запиту на відкритість і професіоналізм правоохоронців актуалізують питання формування позитивного іміджу працівників підрозділів МВС України.

Індивідуальний імідж правоохоронця є як його особистою характеристикою, «візитною картою» комунікації, так і складовою загальної репутації правоохоронних органів, що безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри та ефективність виконання службових обов'язків. Імідж працівників поліції, системоформувальною основою якого є професійні, етичні та комунікативні складові, визначає сприйняття їхньої діяльності з боку громадськості та сприяє утвердженню правопорядку.

Формування позитивного іміджу правоохоронців потребує комплексного підходу, що охоплює професійну етику, поведінкові моделі, ефективну комунікацію та застосування сучасних методів публічних комунікацій. Посиленої уваги заслуговує взаємозв'язок між іміджем індивідуального працівника та колективним образом правоохоронних органів, адже кожен поліцейський є носієм і представником цінностей системи МВС України.

Отже, дослідження особливостей формування іміджу в діяльності працівників поліції є надзвичайно важливим у контексті сучасних суспільних викликів, необхідності підвищення рівня довіри до правоохоронних органів та зміцнення їх авторитету в демократичному суспільстві.

Матеріали та методи

У процесі цього дослідження застосовано міждисциплінарний підхід, що охоплює результати сучасних соціологічних (Success or not..., 2024), психологічних (Bieliaieva, Kalenyuchenko, & Telebenieva, 2024; Rudhanto, 2022), філософських і правових (Bondar, 2024) напрацювань. Методологічною основою дослідження слугувало поєднання загальнонаукових методів аналізу, узагальнення, а також логіко-структурного та контент-аналізу. Посилену увагу зосереджено на інтерпретації результатів попередніх емпіричних досліджень, що вивчають вплив діяльності медіа (Shnurko, 2021), на формування суспільного уявлення про правоохоронні органи (Li et al., 2021). Було використано результати статистичних оглядів і вторинного аналізу даних соціологічних опитувань, що стосуються рівня довіри до поліції та основних

критеріїв її оцінки громадянами. Методологічним підґрунтям дослідження слугує також принцип взаємозалежності між інституційним образом правоохоронних структур і особистісним іміджем конкретного працівника поліції (Suprayitno, & Widiastuti, 2023; Yuniior, 2023), що висвітлено в низці новітніх наукових публікацій.

Результати й обговорення

Проблематика формування позитивного іміджу діяльності органів виконавчої влади на різних рівнях управління набуває особливої актуальності в умовах сучасного розвитку України. Це пов'язано з необхідністю забезпечення справедливої, відкритої та результативної діалогу між інституціями публічної влади та громадянським суспільством, що є важливою передумовою запобігання відчуженню населення від державних реформаторських процесів.

Реалізацію функцій виконавчої влади частково здійснюють через щоденну діяльність конкретного службовця, зокрема – працівника поліції, який репрезентує державу перед громадянами. Саме рівень його професійної компетентності, моральної доброчесності, відповідальності та етичності визначає загальне сприйняття не лише правоохоронної системи, а й державної влади загалом. У процесі безпосередньої комунікації з громадськістю одразу відбувається стереотипізація у свідомості окремої людини постаті працівника поліції з нечіткими межами репрезентації окремої гілки влади. Однак перед висвітленням особливостей комунікації та формування іміджу представників підрозділів МВС України доречно дати характеристику поняттю «імідж».

Наукове осмислення поняття «імідж» є предметом дискусій у фаховому середовищі, адже воно охоплює широкий спектр соціально-психологічних, комунікативних і управлінських аспектів. З огляду польських дослідників (Szczygielska, & Kurek, 2021) імідж постає як нематеріальний, а інтелектуальний ресурс, акумулюючи всі попередні аспекти, включаючи національно-культурні характеристики. З огляду на міждисциплінарний характер цього явища, імідж може бути визначений як результат сприйняття певного об'єкта (особи, організації чи інституції), який формується у свідомості суб'єкта під впливом сукупних його психологічних, світоглядних, поведінкових, комунікативних проявів і характеристик. Отже, це сприйняття не є сталою категорією, а зазнає змін під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, соціальних обставин і контекстів. Існує низка понять, тісно пов'язаних з іміджем, зокрема «репутація», «статус», «авторитет», «громадська думка» тощо, які поглиблюють і конкретизують його зміст, відображаючи динамічну природу оцінок з боку суспільства. У цьому контексті вважаємо за доречне окреслити й відмінність між такими поняттями, як «імідж» і «харизма».

У науковому дискурсі поняття «імідж» і «харизма» мають кореляційну взаємозалежність, однак за своєю природою, механізмами формування та впливом на соціальну взаємодію мають суттєві відмінності.

Імідж визначають як цілеспрямовано сформований образ особи або організації, який створюють з метою впливу на сприйняття з боку цільової аудиторії. Цей образ базується на поєднанні візуальних, вербальних і поведінкових елементів, які можуть бути адаптовані, відповідно до змін соціального контексту. Також «імідж є штучним продуктом, який цілеспрямовано створюють організації для формування позитивного враження у свідомості партнерів і громадськості» (Bieliaieva, Kalenyuchenko, & Telebenieva, 2024). Поняття ж харизми, етимологія якого коріниться в царині релігії, акцентуючи на надприродних (Богом даних) якостях, зосереджує увагу на вроджених або розвинених особистісних рисах, проявляється у здатності індивіда впливати на інших завдяки своїй привабливості, енергії та впевненості. Це явище часто асоціюють із лідерськими якостями та здатністю надихати оточення. Хоча частіше в сучасній науці це поняття розглядають у контексті політологічної проблематики (М. Вебер, Т. Парсонс), однак дедалі більше «виходить за межі політичного контексту й стало важливим фактором у різних сферах життя, включаючи сімейні стосунки, кар'єру та освіту» (Baiurchak, 2022).

Отже, явище харизми завжди є персоніфікованим і суб'єктивним, ґрунтується на особистісних, часто позасвідомих характеристиках індивіда, має довготривалий вплив на оточення та є вагомим у міжособистісній взаємодії.

Імідж є результатом свідомого конструювання, орієнтований на зовнішнє сприйняття, має тимчасовий характер, може змінюватися залежно від цільової аудиторії, обставин, місця й часу. Його носієм може бути як окремий працівник, так і організація чи структура.

Розуміння цих відмінностей є важливим для ефективного управління персоналом, формування лідерських стратегій і побудови позитивного сприйняття в суспільстві. Імідж організації формується як на основі об'єктивних характеристик діяльності окремої особистості як керівника, так і всіх працівників, зокрема характеристики їх якісного виконання службових обов'язків. Зокрема, науковці В. І. Барко та О. О. Євдокімова (2024) завдяки українськомовній психодіагностичній методиці «Міні-мульт» здійснили аналіз індивідуально-особистісних психологічних профілів працівників поліції, розрахунки якого виявили доволі високий відсоток (47 %) поліцейських, які «відповідають першому, високому рівню психологічної придатності. Таким працівникам притаманні збалансовані тенденції, переважно стеничні, лідерські, комунікабельні типи профілів, їм властиві екстравертованість, загальна активність, оптимізм, помірна імпульсивність, позитивна

самооцінка, рішучість, тенденція до самореалізації, відстоювання своїх інтересів, домінування і самоствердження» (Barko, 2024). Отже, формування позитивного іміджу працівника МВС України відіграє вирішальну роль у створенні сприятливого іміджу публічного органу, в якому він працює. Обидва ці складники впливають на загальне сприйняття державної політики та адміністративних рішень, а також готовність громадян до співпраці з органами влади. Громадська думка щодо представників влади не лише відображає ставлення суспільства до їх особистих якостей, а й впливає на ефективність їх службової діяльності. Саме тому процес формування іміджу має здійснюватися з дотриманням низки фундаментальних принципів, серед яких слід виокремити такі:

- стратегічний підхід;
- законність;
- сталість;
- інституційна підтримка;
- взаємозалежність між особистим і корпоративним образом публічної влади.

Зазначені нами принципи формування іміджу органів публічної влади, зокрема на прикладі діяльності поліції, є концептуально важливими для забезпечення ефективної взаємодії з суспільством, підвищення рівня довіри населення та легітимізації державної діяльності в очах громадськості.

Стратегічний підхід виражається в тому, що формування іміджу поліції не може бути спонтанним або ситуативним – воно потребує чіткого стратегічного планування. «Розуміння системної організації комунікації може сприяти стійкому діалогу та налагодженню партнерства між поліцією та суспільством» (Bondarenko, 2025). Цей підхід передбачає довгострокову перспективу комунікаційної діяльності. Така діяльність вразовує цілі, завдання, цільові аудиторії, канали впливу та можливі ризики. У контексті взаємодії з громадськістю, зокрема зі ЗМІ, стратегічність передбачає розробку узгодженої інформаційної політики, заснованої на прозорості, регулярності та ініціативності інформування. Поліція повинна мати чіткий комунікаційний план, який передбачає не лише реагування на кризові ситуації, а й проактивне формування позитивного порядку денного в медіапросторі. У цьому контексті важливим є не лише контроль за змістом повідомлень, а й формування професійних контактів з журналістами, участь у публічних дискусіях, ведення офіційних сторінок у соціальних мережах, які відповідають інституційній стратегії. Комунікація поліції має бути системною, спрямованою не лише на репутаційне відновлення, а й на довготривале формування довіри.

Принцип законності, який є також одним із ключових принципів Закону України «Про Національну поліцію», у процесі формування іміджу публічної влади набуває вимоги неухиль-

ного дотримання не лише правових норм, а й етичних засад комунікації. Зокрема, позиціонування поліцейського як представника держави має ґрунтуватися на повазі до прав і свобод людини, недопущенні дискримінаційних або маніпулятивних повідомлень, а також дотриманні службової етики й принципу об'єктивності. Законність у сфері іміджевої політики також означає, що державні інституції не можуть створювати уявлення, що вводять громадськість в оману або створюють необґрунтовані очікування. Комунікація поліції має ґрунтуватися на чесності, фактологічній достовірності, відповідальності, з огляду на значний рівень соціальної чутливості.

Принцип сталості має бути продовженням реалізації принципу безперервності, визначеного Законом. У формуванні іміджу публічної влади передбачає не випадкову активність, а постійне, планомірне підтримання позитивного образу інституції. Для поліції це надто важливо, оскільки її діяльність – це щоденна служба, що не має «пікових» періодів, характерних, наприклад, для бізнес-організацій у межах їх рекламних кампаній.

Інституційна підтримка. Жоден імідж не може існувати виключно як результат особистих зусиль окремих представників системи. Він має формуватися в межах загальнодержавної політики та підтримуватися всіма ланками організаційної структури. У випадку поліції – це передбачає узгодженість публічних заяв, єдність візуального стилю, спільну позицію щодо ключових подій, професійну підготовку речників і розвиток внутрішньої культури взаємодії з громадськістю. Також важливими є внутрішньо-організаційні програми підвищення кваліфікації (Gül, 2024), з публічної комунікації, участь у тренінгах, навчальних семінарах тощо, які підтримують на інституційному рівні.

Взаємозалежність особистого та корпоративного іміджу. Імідж окремого поліцейського безпосередньо впливає на сприйняття поліції як інституції. Крім цього будь-яка дія окремого представника може мати резонансний ефект (Suprayitno, & Widiastuti, 2023) для репутації всієї системи. Це означає, що формування особистого іміджу співробітника поліції має здійснюватися відповідно до загальної стратегії органу, і водночас – інституція має створювати умови для підтримки індивідуальної професійної гідності та самоповаги працівника. Отже, виникає двосторонній зв'язок: організація через інституційну культуру формує в працівника цінності та стандарти поведінки, а працівник через свою щоденну діяльність створює в очах громадськості реальний образ цієї інституції.

Цілісне дотримання зазначених принципів є необхідною умовою для формування сталого, легітимного та ефективного іміджу поліції в демократичному суспільстві.

З нашого погляду, важливим буде окреслити такі соціально-когнітивні упередження в сприй-

нятті діяльності органів влади, які можуть слугувати суттєвими кореляторами формування її іміджу.

Міфологізація інформаційного вакууму. У сучасних дослідженнях у галузі різних наук – психології, антропології, соціології виявлено тенденцію, за якої відсутність інформації про певний об'єкт чи явище може призводити до формування ворожих установок або міфологізації. Сьюзан Фіске та Стівен Ньюберг розробили модель, яка пояснює, як люди формують враження про інших на основі доступної інформації та мотивації. За відсутності достатньої інформації, люди схильні використовувати стереотипи, що можуть бути негативними: «відсутність достатньої інформації про індивіда сприяє використанню категорійних процесів, що можуть призводити до негативних стереотипів» (Fiske, & Neuberg, 1990). Крістіна Лерман у своєму дослідженні «Ілюзія більшості в соціальних мережах» висвітлює, що в соціальних мережах може виникати спотворене уявлення, що певна думка є домінантною, навіть якщо вона є меншістю, через структуру мережі (Lerman, Yan, & Wu, 2016). Отже, у ситуаціях, коли суспільству бракує повної інформації про діяльність поліції, виникає схильність до домислів і міфологізації. Це може призводити до формування хибних уявлень і стереотипів, які ускладнюють ефективну комунікацію між поліцією та громадськістю. Тому важливо забезпечувати прозорість і відкритість у взаємодії з населенням, надаючи своєчасну та вірогідну інформацію.

Домінування в соціальній пам'яті резонансного негативу над попередньою кумулятивно-конструктивною діяльністю органів влади. Соціологи та медіа дослідники окреслюють тенденцію, за якої суспільство демонструє обмежену увагу до повсякденної діяльності поліції, зосереджуючись переважно на резонансних випадках неправомірної поведінки правоохоронців. Виявлено «асоціацію між громадськими настроями щодо поліції та медіа репортажами про поліцейське насильство, обережно інтерпретуючи цей зв'язок як причинний» (Succar et al., 2024). У системному огляді літератури, проведеному Лізою М. Граціано (2019), було проаналізовано 42 дослідження, що вивчали вплив новинних медіа на ставлення громадськості до поліції. Огляд окреслив «прямий зв'язок між негативним сприйняттям поліції та як впливом високопрофільних інцидентів, так і обізнаністю про негативне висвітлення». Нехтуючи цим один із ключових принципів діяльності поліції, про який ішлося вище, – безперервність.

Деперсоніфікований характер соціальної пам'яті щодо роботи органів виконавчої гілки влади. Попри тенденцію громадськості акцентувати на резонансних випадках, які, наприклад, можуть стосуватися поодиноких неправомірних дій окремих представників влади, дослідження Деніела Канемана (Thinking, Fast and Slow) та

Ганса Послінга (Factfulness) висвітлюють тенденцію людської свідомості доходити висновків на основі таких випадків про діяльність всієї організації чи структури. У контексті діяльності правоохоронних органів це призводить до екстраполяції одного негативного інциденту на імідж всієї поліції. До того ж надалі соціальною пам'яттю нівелюються імена, обставини, місця й час, а натомість викарбовується узагальнений образ поліцейського правопорушника.

Важливо зазначити, що розглянуті вище аналізовані соціально-когнітивні упередження аж ніяк не нівелюють реагування влади на протиправну діяльність її представників, а навпаки, їх глибше дослідження та розуміння спрямоване на поліпшення комунікації громадськості та органів влади, вироблення системи надійних партнерських відносин.

Отже, медіа мають значний вплив на формування громадської думки про поліцію. Як свідчать дослідження (Browning, Merlino, & Sharp, 2021), вони можуть змінювати ставлення до поліції навіть на рівні цинізму. Також доречно зважати на ту обставину, що діяльність поліції має об'єктивні, нормативно визначені функції, які окреслюють її монологічну модель комунікації: вона інформує, звітує, попереджає, а не продає послугу чи веде конкурентну боротьбу. У цьому полягає відмінність поліційної комунікації від поліваріативного, маркетинго-орієнтованого підходу комерційних структур. У контексті комунікативної діяльності правоохоронних органів убачаємо розбалансування між інституційною (монологічною) комунікацією, що реалізується через офіційні канали зв'язків з громадськістю, та індивідуалізованими формами міжособистісної взаємодії, які здійснюють окремі працівники поліції під час щоденного виконання своїх службових обов'язків. Останні часто можуть набувати ситуативного, емоційно забарвленого характеру, це може не відповідати загальній комунікативній стратегії правоохоронних органів. Зокрема, важливими факторами тут можуть виявитись особисті комунікативні навички (Oharienko, 2024),

національно-культурні аспекти (Tymofieiev, 2023; Kurek, 2023; Blair et al., 2021), посадові зобов'язання (Krawczyk, 2023) тощо. Така невідповідність між офіційно репрезентованим образом інституції та індивідуальними моделями поведінки окремих посадових осіб здатна породжувати дисонанс у суспільному сприйнятті поліції, знижувати рівень довіри до правоохоронної системи загалом і навіть спричиняти її репутаційні втрати.

Висновки

З огляду на зазначене, вважаємо необхідним окреслити шляхи підвищення іміджу поліції. Зокрема, задля зміцнення довіри громадськості необхідно забезпечити прозору та проактивну комунікацію з її представниками, де комунікативна стратегія буде виражатися не як «пожежна діяльність», а як реакція на резонансні соціально-значущі події, а насамперед як планомірна, превентивна, ціннісно-формувальна комунікативна політика. Слід забезпечити збалансований підхід до висвітлення діяльності поліції в медіапросторі, який би передбачав не лише оперативне реагування на резонансні інциденти, зокрема випадки протиправної поведінки окремих представників виконавчої влади, а й одночасне представлення об'єктивних даних про ефективність роботи органів поліції. Такий підхід має містити систематичну публікацію статистичних показників щодо розкриття злочинів, виконання службових завдань і позитивної взаємодії з громадськістю, що дає змогу формувати комплексніше уявлення суспільства про стан і динаміку правоохоронної діяльності. Це може виражатися в проведенні регулярних інформаційних кампаній, що підкреслюють позитивні аспекти роботи правоохоронців; навчанні працівників поліції ефективним комунікаційним стратегіям і взаємодії з медіа тощо. Застосування цих заходів сприятиме формуванню в громадськості об'єктивного та позитивного образу поліції.

References

- [1] Baiurchak, N. (2022). Theoretical and methodological analysis of the concept of "charisma": an interdisciplinary aspect. *Grani*, 25(1), 93-98. DOI: 10.15421/172214
- [2] Barko, V.I., Barko, V.V., & Yevdokimova, O. (2024). Typical psychological profiles of police officers (based on the results of the mini-cartoon questionnaire). *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 2(78), 7-17. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-78-2-7-17
- [3] Bieliaieva, N., Kalenychenko, R., & Telebenieva, Ye. (2024). Peculiarities of forming and preserving business reputation in the online environment. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 2(78), 24-31. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-78-2-24-31
- [4] Blair, G., Weinstein, J.M., Christia, F., Arias, E., Badran, E., Blair, R.A., Grossman, G. (2021). Community policing does not build citizen trust in police or reduce crime in the Global South. *Science*, 374(6571). DOI: 10.1126/science.abd3446
- [5] Bondar, V.V. (2024). Cooperation of The National Police of Ukraine with civil society on the basis of partnership under the conditions of the state of martial. *Uzhhorod national university herald*, 2(81), 63-68. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.10

- [6] Bondarenko, V.A. (2025). Public communications management of the National Police. *Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 411-417. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.67
- [7] Browning, L.M., Merlino, M., & Sharp, J. (2021). Citizen journalism and public cynicism toward police in the USA. *Journal of police and criminal psychology*, 36(3), 372-385. DOI: 10.1007/s11896-020-09385-z
- [8] Fiske, S.T., & Neuberg, S.L. (1990). A Continuum of Impression Formation, from Category-Based to Individuating Processes: Influences of Information and Motivation on Attention and Interpretation. *Advances in experimental social psychology*, 23, 1-74. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60317-2
- [9] Graziano, L.M. (2019). News media and perceptions of police: a state-of-the-art review. *Policing: An International Journal*, 42(2), 209-225. DOI: 10.1108/PIJPSM-11-2017-0134
- [10] Gül, S.K. (2024). Police-Media Relations: The Nature of "Media Communication Training" and its Effects on Public Opinion. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26/2, 270-282. DOI: 10.21180/iibfdkastamonu.1464538
- [11] Krawczyk, D. (2023). Managing Social Communication. Analysis of Media Relations Activities of Polish Police Press Officers. *Management Systems in Production Engineering*, 31(3). DOI: 10.2478/mspe-2023-0032
- [12] Kurek, D. (2023). The Impact of the War in Ukraine on Police Image and Recruitment - Empirical Findings. *International conference Knowledge-based organization*, 29(1). DOI: 10.2478/kbo-2023-002
- [13] Lerman, K., Yan, X., & Wu, X.-Z. (2016). The Majority Illusion in Social Networks. *PLOS ONE*, 11(2). DOI: 10.1371/journal.pone.0147617
- [14] Li, F., Sun, I.Y., Wu, Y., & Liu, S. (2021). The mediating roles of law legitimacy and police legitimacy in predicting cooperation with police in China. *Journal of Criminology*, 54(2), 201-219. DOI: 10.1177/0004865820965641
- [15] Oharienko, T.A. (2024). Communicative competence as a component of the general culture of a law enforcement officer. *Ukrainian police science: theory, legislation, practice*, 1, 44-47. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-1-9-1
- [16] Rudhanto, A.W. (2022). Predictors of Citizens' Satisfaction and Trust in Police as a Function of Good Governance and Cooperative Culture. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 9(3), 152-167. DOI: 10.29333/ejecs/1279
- [17] Shnurko, Ya.V. (2021). Principles of interaction between the national police and the mass media. *New Ukrainian Law*, 6, 142-147. DOI: 10.51989/nul.2021.6.21
- [18] Succar, R., Ramallo, S., Das, R., Ventura, R.B., & Porfiri, M. (2024). Understanding the role of media in the formation of public sentiment towards the police. *Communications Psychology*, 2(11). DOI: 10.1038/s44271-024-00059-8
- [19] Success or not? How Ukrainians assess law enforcement reform and EU support. (2024). *Site "Ratinggroup"*. Retrieved from <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/usprih-chi-ni-yak-ukrayinci-ocinyuyut-reformuvannya-organiv-pravoporyadku-ta-pidtrimku-yes.html>
- [20] Suprayitno, D., & Widiastuti, V. (2023). Studi Pemulihan Citra Polri dengan Metode Analisis Isi Media dalam Teks Dialog Kapolri di Televisi Berita. *Avant garde*, 11(1). DOI: 10.36080/ag.v11i1.2355
- [21] Szczygielska, A., & Kurek, D. (2021). Image of uniformed services as an important component of intellectual capital. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*, 53(3), 519-533. DOI: 10.5604/01.3001.0015.3405
- [22] Tymofiev, V.P. (2023). The Image of a Policeman and the Attitude of Society Towards Policemen of Different Countries. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 6, 286-290. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.48.
- [23] Yuniior, D.S. (2023). Media Ideology and Representation of The National Police Image in The Online Media Frame (Framing Analysis of Teddy Minahasa Drug Case in the October 15, 2022 Edition of Koran Tempo Online). *International Journal of Social Service and Research*, 3(8). DOI: 10.46799/ijssr.v3i8.474

Список використаних джерел

- [1] Баюрчак Н. Теоретико-методологічний аналіз поняття «харизма»: міждисциплінарний аспект. *Грані*. 2022. № 25 (1). С. 93–98. DOI: 10.15421/172214
- [2] Барко В. І., Барко В. В., Євдокімова О. Типові психологічні профілі працівників поліції (за результатами застосування опитувальника міні-мульт). *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 2 (78). С. 7–17. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-78-2-7-17
- [3] Беляєва Н., Калениченко Р., Телебенєва Є. Особливості формування і збереження ділової репутації в онлайн-середовищі. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 2 (78). С. 24–31. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-78-2-24-31

-
- [4] Blair G., Weinstein J. M., Christia F., Arias E., Badran E., Blair R. A., Grossman G. Community policing does not build citizen trust in police or reduce crime in the Global South. *Science*. 2021. No. 374 (6571). DOI: 10.1126/science.abd3446
- [5] Бондар В. В. Співпраця Національної поліції України з громадянським суспільством на засадах партнерства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 2. С. 63–68. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.10
- [6] Бондаренко В. А. Управління публічними комунікаціями Національної поліції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 411–417. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.67
- [7] Browning L. M., Merlino M., Sharp J. Citizen journalism and public cynicism toward police in the USA. *Journal of police and criminal psychology*. 2021. No. 36 (3). P. 372–385. DOI: 10.1007/s11896-020-09385-z
- [8] Fiske S. T., Neuberg S. L. A Continuum of Impression Formation, from Category-Based to Individuating Processes: Influences of Information and Motivation on Attention and Interpretation. *Advances in experimental social psychology*. 1990. No. 23. P. 1–74. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60317-2
- [9] Graziano L. M. News media and perceptions of police: a state-of-the-art review. *Policing: An International Journal*. 2019. No. 42 (2). P. 209–225. DOI: 10.1108/PIJPSM-11-2017-0134
- [10] Gül S. K. Police-Media Relations: The Nature of "Media Communication Training" and its Effects on Public Opinion. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2024. No. 26/2. S. 270–282. DOI: 10.21180/iibfdkastamonu.1464538
- [11] Krawczyk D. Managing Social Communication. Analysis of Media Relations Activities of Polish Police Press Officers. *Management Systems in Production Engineering*. 2023. Vol. 31, Issue 3. DOI: 10.2478/mspe-2023-0032
- [12] Kurek D. The Impact of the War in Ukraine on Police Image and Recruitment – Empirical Findings. *International conference Knowledge-based organization*. 2023. Vol. 29, Issue 1. DOI: 10.2478/kbo-2023-002
- [13] Lerman K., Yan X., Wu X.-Z. The Majority Illusion in Social Networks. *PLOS ONE*. 2016. No. 11 (2). DOI: 10.1371/journal.pone.0147617
- [14] Li F., Sun I. Y., Wu Y., Liu S. The mediating roles of law legitimacy and police legitimacy in predicting cooperation with police in China. *Journal of Criminology*. 2021. No. 54 (2). P. 201–219. DOI: 10.1177/0004865820965641
- [15] Огаренко Т. А. Комунікативна компетентність як складова загальної культури працівника правоохоронних органів. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1. С. 44–47. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-1-9-1
- [16] Rudhanto A. W. Predictors of Citizens' Satisfaction and Trust in Police as a Function of Good Governance and Cooperative Culture. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*. 2022. No. 9 (3). P. 152–167. DOI: 10.29333/ejecs/1279
- [17] Шнурко Я. В. Принципи взаємодії національної поліції та засобів масової інформації. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 142–147. DOI: 10.51989/nul.2021.6.21
- [18] Succar R., Ramallo S., Das R., Ventura R. B., Porfiri M. Understanding the role of media in the formation of public sentiment towards the police. *Communications Psychology*. 2024. No. 2 (11). DOI: 10.1038/s44271-024-00059-8
- [19] Успіх чи ні? Як українці оцінюють реформування органів правопорядку та підтримку ЄС. *Ratinggroup*: [сайт]. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/uspik-chi-ni-yak-ukrayinci-ocinyuyut-reformuvannya-organiv-pravoporyadku-ta-pidtrimku-yes.html>
- [20] Suprayitno D., Widiastuti V. Studi Pemulihan Citra Polri dengan Metode Analisis Isi Media dalam Teks Dialog Kapolri di Televisi Berita. *Avant garde*. 2023. Vol. 11, No. 1. DOI: 10.36080/ag.v11i1.2355
- [21] Szczygielska A., Kurek D. Image of uniformed services as an important component of intellectual capital. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2021. No. 53 (3). P. 519–533. DOI: 10.5604/01.3001.0015.3405
- [22] Тимофеев В. П. Імідж поліцейського і відношення суспільства до поліцейських різних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 286–290. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.48
- [23] Yunior D. S. Media Ideology and Representation of The National Police Image in The Online Media Frame (Framing Analysis of Teddy Minahasa Drug Case in the October 15, 2022 Edition of Koran Tempo Online). *International Journal of Social Service and Research*. 2023. Vol. 3, No. 8. DOI: 10.46799/ijssr.v3i8.474
-

NOSENKO Oleksandr

PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8511-3941>;

KRAVETS Vitalii

PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1911-5241>

The Image of a Police Officer as a Factor in Forming Public Trust in Law Enforcement Agencies

Abstract. The article examines the features of the image formation of law enforcement agencies in the context of growing public expectations and challenges accompanying the reform of the law enforcement system. It is emphasized that the image of a modern police officer is determined not only by professional qualities, but also by the ability to effectively communicate with the public, adhering to legal and ethical norms. The purpose of the article is to analyze the features of the image formation of law enforcement officers, identify key factors that influence their professional reputation, and substantiate practical approaches to increasing the level of public trust in law enforcement agencies. The study examines the theoretical and methodological principles of image positioning of Ministry of Internal Affairs employees, as well as the influence of public opinion and communication strategies on the formation of a positive perception of the police in society. Special attention is paid to the influence of the information environment and the activities of the mass media, which, focusing mainly on high-profile events, can form a distorted perception of police activities and undermine their daily work. Attention is focused on the importance of a strategic and continuous approach to communication, which should include institutional support, consistency of the personal and collective image of police representatives, as well as a balance between covering critical situations and systematically presenting objective information about the results of official activities. It is noted that in the absence of sufficient information about the work of law enforcement officers in society, stereotypes and mythologized ideas may form, which complicate the process of trust and interaction. It is substantiated that the formation of a positive image of a police officer is a complex communicative process that requires consistency, openness and sensitivity to changes in public demand.

Keywords: police image; communication; professional reputation; mass media; high-profile event; public trust; public opinion.

DOI: 10.33270/02252901.10
УДК 340.12

ЧЕХАНЮК Леся*

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5807-928X>

Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти

Анотація. Статтю присвячено аналізу окремих аспектів принципу верховенства права (правовладдя) та правової визначеності. Зазначено, що в національній правовій доктрині принцип правової визначеності окреслюють як невіддільну та органічну складову принципу верховенства права. Актуальність наукової праці полягає в тому, що наразі через брак єдиного та усталеного поняття «правова визначеність» та її складових елементів виникають суперечності щодо його тлумачення й практичного застосування в складних умовах сьогодення. У результаті дослідження проаналізовано окремі рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України, а також наукові підходи, що забезпечують належне тлумачення й ефективне застосування принципу правової визначеності, його адаптацію до українського правозастосовного механізму. Метою статті є аналіз понять верховенства права та правової визначеності, характеристика їх складових елементів, особливостей функціонування в умовах сучасних воєнних реалій в Україні та гібридних протистоянь у світі. Посилену увагу зосереджено на аналізі вимог до окремих елементів правової визначеності, зокрема таких, як чіткість, ясність, точність закону, доступність і зрозумілість норм права, правова передбачуваність, стабільність і незмінність законодавства, гарантованість правомірних (легітимних) очікувань, визначеність повноважень органів влади, усталена судово практика тощо. Зазначено, що на шляху зближення з Європейським Союзом для України вкрай актуальними є питання забезпечення паритету між національними й міжнародними інтересами. Сформульовано висновок, що попри повномасштабне вторгнення, в Україні активно тривають суттєві динамічні переформатування національного законодавства в контексті євроінтеграційних процесів, однак підкреслимо, що динаміка таких змін і умови, у яких вони відбуваються, ставлять під загрозу такі фактори, як стабільність правового статусу осіб, сформованість їх легітимних очікувань, захищеність від свавілля державної влади, стабільність і непорушність конституційного ладу тощо.

Ключові слова: принципи права; верховенство права; правова визначеність; законні очікування; Європейський суд з прав людини; Конституційний Суд України.

Історія статті:

Отримано: 31.01.2025
Переглянуто: 28.02.2025
Прийнято: 26.03.2025

Рекомендоване посилання:

Чеханюк Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10

*Відповідальний автор

Вступ

На шляху зближення з Європейським Союзом (далі – ЄС) для України вкрай актуальним є питання забезпечення паритету між національними та міжнародними інтересами, використання кращих європейських традицій конституційного будівництва та просування цінностей, які відповідають європейським стандартам, а також непохитне виконання Україною свого головного конституційного обов'язку – утвердження та забезпечення прав і свобод людини¹.

Вирішальним фактором для успішної гармонізації національного законодавства та реформування державних інституцій на шляху євроінтеграційних перетворень є безпосередній вплив і систематичний контроль з боку ЄС. Адже такі перетворення, як зазначають Liustei, Klymenko (2024), «сприятимуть підвищенню рівня незалежності правосуддя, забезпеченню економічної стабільності та соціального добробуту в державах-кандидатах, а фінансова та технічна допомога з боку ЄС прискорить процес проведення реформ».

Слід підкреслити, що ЄС є не лише унікальним міжнародним утворенням і прикладом успішного політичного, правового, економічного й енергетичного співробітництва та інтеграції, а насамперед «*союзом цінностей*». В основу сучасного європейського правопорядку покладено систему цінностей, які закріплено в ст. 1 Лісабонського договору та які є спільною спадщиною європейських народів, де панують повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, *верховенство права*, повага до прав людини, зокрема осіб, які належать до меншин, плюралізм, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків².

Обравши європейський напрям розвитку, Україна позиціює себе як демократична держава, в якій визнають верховенство права. Однак утвердження та забезпечення демократичних європейських принципів, цінностей і стандартів у їх безпосередньому зв'язку з українською правовою дійсністю та воєнною реальністю є вкрай складним завданням. Виклики, з якими стикається українське суспільство в умовах повномасштабного вторгнення, негативно впливають на функціонування всієї інституційної системи держави. Саме тому, на сучасному етапі стрімкого переформатування державотворчих процесів у нашій державі особливого значення набуває

необхідність розроблення нових шляхів подолання наявних проблем теоретичного розуміння та практичного застосування принципу верховенства права (правовладдя) та його невіддільної складової – правової визначеності.

Матеріали та методи

У вітчизняній правовій науці правову визначеність часто висвітлювали в контексті принципу верховенства права (правовладдя) й досліджували, зокрема, у працях багатьох відомих науковців. Однак окремі аспекти принципу верховенства права й правової визначеності, їх співвідношення і структура й нині актуальні та дискусійні, адже наразі як у національній доктрині права, так і судовій практиці не досягнуто одностайності в розумінні їх сутності, змісту структурних компонентів і доцільності безпосереднього законодавчого закріплення.

Метою статті є дослідження понять верховенства права та правової визначеності, характеристика їх складових елементів, особливостей функціонування в умовах сучасних воєнних реалій в Україні та гібридних протистоянь у світі. Результати дослідження спираються на вивчення основних доктринальних підходів вітчизняних і закордонних науковців, аналіз судової практики Європейського суду з прав людини та рішень Конституційного Суду України.

Методологічну основу дослідження становлять філософські, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи (аксіологічний (ціннісний), формально-юридичний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, діалектичний, статистичний, соціологічний, прогностичний та інші методи пізнання), методологічні принципи (системності, об'єктивності, плюралізму, історизму, комплексності тощо). Крім цього, за допомогою методу аналізу вдалося встановити нерозривний зв'язок між принципом верховенства права та правовою визначеністю, а завдяки методам синтезу й узагальнення дослідити єдність їх складових елементів і характерні властивості. Системний метод мав місце під час виокремлення та дослідження правової визначеності як комплексного поняття та невіддільного елемента принципу верховенства права. Функціональний метод застосовано для дослідження компетенції органів державної влади в контексті недопустимості розширення дискреційності їх повноважень. Діалектичний метод – пошуку сучасних підходів до ефективного розв'язання теоретичних і правових проблем верховенства права та правової визначеності в сучасних реаліях, спираючись на прецедентну практику Європейського суду з прав людини та рішення Конституційного Суду України. Формально-логічний – формулювання авторської позиції щодо окремих аспектів дослідження на підставі проведеного наукового аналізу. Для обґрунтування результатів і формулювання висновків пропонуваного дослідження

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² Лісабонський договір. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. Series C. 2008. Vol. 51. No. 115. 388 p.

використано методи правової аргументації, дедуктивно-логічного аналізу, узагальнення й аналогії.

Результати й обговорення

Чільне місце в системі цінностей ЄС посідає принцип *верховенства права*. Наразі ідеал верховенства права (the Rule of Law) є чи не найпопулярнішою правовою категорією в усьому світі. Як універсальна засада публічного управління, принцип верховенства права має багато-аспектний формат прояву, адже одночасно є обов'язковою складовою міжнародно-правових актів, неодмінно фіксується в положеннях національних конституцій і законів, а також є підґрунтям прийняття рішень міжнародними й національними судами.

Спираючись на загальноєвропейську практику, у вітчизняну наукову термінологію також увійшло нове поняття – «*правовладдя*», яке є українським відповідником англійського поняття «the Rule of Law» та яке вживають водночас із класичним терміном «верховенство права» (Holovaty, 2024). Зокрема, в ст. 8 Конституції України одну із європейських цінностей – правовладдя – виражено за допомогою формули: в Україні визнано й впроваджено принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймають на основі Конституції України й вони повинні відповідати їй¹.

Слід зазначити, що протягом останніх двох десятиліть експерти з демократії та міжнародного права неодноразово попереджали, що світ перебуває в центрі глобальних історичних викликів: занепад демократичних цінностей та інституцій, руйнування сформованої міжнародної та європейської систем безпеки, численні прояви гібридних війн, терористичних актів, геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людства, виникнення нових форм зловживання владою та використання закону з авторитарною метою, зухвале нехтування сформованими нормативно-правовими вимогами та обмеженнями тощо.

Як справедливо зазначає В. Демиденко (2024), нині європейська спільнота чітко усвідомлює, що агресивна війна РФ проти України є не лише загрозою існування суверенної держави та геноцидом українського народу, а й має за мету руйнування європейських цінностей щодо демократії, свободи, верховенства права та ліквідацію створених на цих принципах міжнародних міждержавних об'єднань держав (Рада Європи, ЄС та НАТО), мінімізацію їх геополітичного значення.

Доречним у цьому контексті буде згадати про результати нещодавно оприлюдненого звіту Economist Intelligence Unit (EIU) від 27 лютого 2025 року про дослідження індексу демократії у 167 країнах світу, в якому було встановлено, що 2024 року – року найбільшої кількості виборів в історії людства – глобальна демократія перебуває в найгіршому за останні два десятиліття стані (The global democracy..., 2025).

Переконаливими свідченнями формування глобальної кризи верховенства права в сучасному світі є також висновки американської вченої в галузі права та політики Кім Лейн Шеппеле, яка у своєму дослідженні «The Life of the Rule of Law» зазначила, що в «країні за країною відчуття того, що політика втікає від обмежень закону, викликало невідкладну потребу зрозуміти, як працює верховенство права, які воно має важелі впливу та як забезпечувати притягнення політиків до відповідальності. Відстежуючи, як верховенство права може померти, ми можемо дізнатися більше про те, що допоможе йому жити». Авторка констатує, що верховенство права є динамічною силою, яка тривалий час розвивалася та продовжує розвиватися, постійно самовдосконалюючись, щоб відповідати новим викликам. Підбиваючи підсумки, вона стверджує, що «оскільки глобальна криза верховенства права поширилася та набула нових форм, з'явилися нові ресурси, які можна використати для відновлення верховенства права через сам закон» (Scheppele, 2024).

У доповіді «The compounding rule of law crisis», підготовленій в Інституті Брукінгса, щодо кризи верховенства права у світі зазначено, що основними причинами цієї тривожної моделі є поширення неповаги до прав людини, послаблення контролю над владою уряду та неправильне функціонування систем правосуддя. Її автор (Piccone, 2023) зауважує, що хоча багато керівників уряду й заявляють про свою повагу до верховенства права як основи миру та прав людини, на практиці їхня діяльність супроводжується низькими результатами або повним провалом. Громадяни втрачають віру в демократичну політику й звертаються до авторитарних альтернатив або відсторонюються. Проте саме зараз потрібні надійні бар'єри, зокрема незалежні судові системи, потужне громадянське суспільство та гідні довіри вибори, щоб зупинити спад і створити справедливі та підзвітні системи.

Однак, попри зростання проявів кризи верховенства права у світі, країни ЄС визначають принцип верховенства права як чітко встановлений та спільний для всіх держав-членів (Pech, 2022).

Верховенство права (правовладдя), набуваючи характеру глобального ідеалу, й нині є динамічною категорією, що охоплює філософські, політичні, історичні, культурні, моральні, етичні

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

цінності, саме тому обмежити її чітко визначеною юридичною дефініцією неможливо.

Однозначності в тлумаченні цього поняття наразі бракує як серед зарубіжних, так і вітчизняних науковців, що викликає численні дискусії та різноманітні думки щодо його трактування. Більшість національних конституцій, які посиляються на верховенство права, також не містять жодного визначення (Scherpele, & Pech, 2018).

Як справедливо з цього приводу зазначає Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія): «попри розбіжності в поглядах, існує консенсус щодо стрижневих елементів поняття правовладдя. Такими складниками зокрема є: законність; *юридична визначеність*; заборона свавілля; доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом»¹. У п. 46 своєї доповіді Венеційська Комісія підкреслила, що серед складників верховенства права є *юридична визначеність*, яка вимагає, щоб юридичні норми були чіткими, точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними. Крім того, у своїй спеціальній доповіді «Мірило правовладдя» Венеційська Комісія зазначила, що приписи актів права мають бути сформульовані з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними, а також, що закон, який прагне регламентувати дії людей і визначити наслідки таких дій за допомогою надмірної жорсткості формулювань, швидко набуває рис «скам'янілості», тобто застаріває².

Концепцію стосовно нерозривного зв'язку принципів правової визначеності та верховенства права поділяє більшість науковців, які досліджують це питання (Huivan, 2017; Luts, 2023). Деякі автори обстоюють підхід, згідно з яким правову (юридичну) визначеність (англ. legal certainty) вони постулюють як іманентну складову принципу верховенства права, тобто як один з органічних та невіддільних його компонентів, що вбачають із внутрішньої сутності самого принципу «the Rule of Law» (Kulyk et al., 2022). Водночас, досліджуючи принцип правової визначеності в такому контексті, у науковій літературі акцентують також на тому, що

будь-яке рішення суду, яке набрало законної сили, не може бути поставлене під сумнів (Shcherbanyuk, Gordieiev, & Bzova, 2023).

Проаналізувавши деякі підходи до розуміння сутності *правової визначеності* в національній правовій доктрині, можна дійти висновку, що інколи її розглядають у вузькому контексті, тлумачення якого зводять переважно до формулювання вимог щодо змісту нормативного акта, його чіткості, зрозумілості та однозначності в застосуванні. Наприклад, слід процитувати позицію судді Верховного Суду М. Мазура (2024), який вважає, що принцип правової визначеності є фундаментальною складовою верховенства права й означає, що закони та правові акти повинні бути зрозумілими, передбачуваними й доступними для громадян.

Інший підхід до розуміння поняття правової визначеності ґрунтується на ширшому його тлумаченні та не обмежується вимогами лише до процесу нормотворчості. Згідно з цим підходом, правова визначеність становить еkleктичне поняття, що містить як сукупність вимог до якості законів, так і вимог до правозастосовної практики, організації та функціонування правової системи, недопущення проявів державного свавілля, гарантування стабільного правового становища людини, справедливого судочинства тощо, які разом покликані гарантувати досягнення високих демократичних стандартів і забезпечити верховенство права в державі. Зокрема, прихильником такої концепції є А. Приймак (2010), який стверджував, що принцип правової визначеності полягає в сукупності вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення передусім стабільного правового становища індивіда шляхом удосконалення процесів правотворчості та правозастосування.

С. Савинський (2024) підкреслює, що правову визначеність також необхідно розглядати не лише як складову принципу верховенства права, а і як правовий орієнтир для національного законодавства, мета якого полягає насамперед у забезпеченні стабільності правового статусу людини.

Однак теорія правової визначеності є суперечливою і, на думку Г. Остапенко (2023): «з одного боку, ми розглядаємо право як певне встановлене правило з початку його історії. Навіть у стародавні часи правові норми були чітко викладені та заздалегідь надані громадськості для розуміння та виконання. Цих простих правил було недостатньо для досягнення мети верховенства права, тому було запропоновано ширше поняття правової визначеності, включаючи в нього повагу до законних очікувань, заборону зворотної дії, остаточність рішень суду».

Як зазначає В. Власенко (2024), принцип юридичної визначеності як складова верховенства права «ґрунтується на концепції передбачуваності, що досягається шляхом забезпечення

¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Report on the Rule of Law, Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session Venice, 25–26 March 2011 URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

² Rule of law checklist. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law, Adopted by the Venice Commission at its 106th plenary session Venice, 11–12 March 2016 URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>

чіткості, недвозначності та зрозумілості норм права, повноти відображення їх змісту в нормативних формах національного законодавства. Реалізація вимог принципу юридичної визначеності можлива шляхом застосування єдиної техніки нормопроєктування, структурування та формулювання нормативних положень».

Отже, з огляду на сучасні глобалізаційні зміни, цей принцип слід розглядати в ширшому розумінні, адже він повинен охопити процеси та засоби забезпечення стабільності досягнення правопорядку як на міжнародному рівні, так і національному (Luts, 2023).

Попри те, що принцип правової визначеності прямо не закріплено в нормах національного та міжнародного законодавства, його визнають одним зі складових елементів принципу верховенства права та широко використовують судами України, які під час прийняття своїх рішень активно спираються на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)¹ та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як на джерело права. Адже ця вимога міститься в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»². Слід акцентувати, що європейська правозахисна система ґрунтується саме на положеннях вказаної Конвенції, що була прийнята Радою Європи 1950 року, а також на прецедентній практиці ЄСПЛ, рішення якого вважаються складовою тексту Конвенції в частині її тлумачення та є обов'язковими для всіх держав-членів.

Краще зрозуміти сутність і різноманітні аспекти прояву *правової визначеності* дає можливість *аналіз окремих рішень ЄСПЛ*, що є ключовими в питаннях її трактування:

– норма не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано достатньо чітко, що дає змогу громадянину регулювати свою поведінку; термін «передбачено законом» означає не лише писане право, тобто встановлені законом норми, а й неписане, зокрема усталені в суспільстві правила та моральні засади; до правил, які визначають сталість правозастосування, належить і судова практика³;

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закону України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

³ Справа «The Sunday Times v. the United Kingdom № 1» : рішення Європейського суду з прав людини від 26 квіт. 1979 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:[%22001-57584%22]})

– будь-яке правопорушення має бути чітко визначене в законі; особа має знати з формулювання відповідного припису, а за потреби – за допомогою його тлумачення судом, за які дії або бездіяльність її може бути притягнуто до кримінальної відповідальності⁴;

– усе право, чи то писане, чи неписане, має бути достатньо чітким, щоб дозволити громадянину, якщо виникне потреба, з належною повнотою передбачати певною мірою за певних обставин наслідки, що може спричинити певна дія⁵;

– рішення суду щодо остаточного вирішення спору, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів; жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення в справі; повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи; сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи⁶;

– будь-який припис права має бути доступним і передбачуваним⁷;

– коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності; «якість закону» означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля⁸;

– відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості та точності, які передбачали можливість різного тлумачення, порушує вимогу «якості закону», передбачену Конвенцією, та не забезпечує адекватний захист

⁴ Справа «S.W. v. the United Kingdom» : рішення Європейського суду з прав людини від 22 жовт. 1995 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:\[%22001-57965%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:[%22001-57965%22]})

⁵ Справа «Steel and others v. The United Kingdom» : рішення Європейського суду з прав людини від 23 верес. 1998 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:\[%22001-58240%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:[%22001-58240%22]})

⁶ Справа «Brumarescu v. Romania» : рішення Європейського суду з прав людини від 28 жовт. 1999 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:\[%22001-58337%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:[%22001-58337%22]})

⁷ Справа «Achour v. France» : рішення Європейського суду з прав людини від 29 берез. 2006 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:\[%22001-72927%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:[%22001-72927%22]})

⁸ Справа «Soldatenko v. Ukraine» : рішення Європейського суду з прав людини від 23 жовт. 2008 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:\[%22001-89161%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:[%22001-89161%22]})

від свавільного втручання публічних органів державної влади в майнові права заявника¹;

– навіть у разі достатньо чіткого формулювання положення в будь-якій галузі права, включно з кримінальним, наявний неминучий елемент судового тлумачення; завжди існуватиме потреба в роз'ясненні нечітких норм або тих, що потребують пристосування до обставин, що змінюються; хоча визначеність є вкрай необхідною, вона може спричиняти надмірну жорсткість, а закон повинен відстежувати такі обставини, багато законів сформульовано нечіткими термінами, тлумачення й застосування яких є питанням практики; функція здійснення правосуддя, закріплена за судами, полягає саме в подоланні сумнівів щодо тлумачення².

Безумовно, наведені приклади не дають повного уявлення про висновки ЄСПЛ щодо тлумачення та практичного застосування принципу юридичної визначеності. Однак є сподівання, що нами було висвітлено загальний підхід ЄСПЛ до розуміння зазначеної категорії, її складових елементів і загальних характеристик. Слід підкреслити, що Конституційний Суд України (далі – КСУ) у своїх рішеннях регулярно посилається та активно застосовує прецедентну практику ЄСПЛ під час формулювання власних висновків, зокрема тих, що стосуються правової визначеності:

– принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності³;

– правова визначеність як складова конституційного принципу верховенства права є сукупністю вимог до організації та функціонування системи права, процесів правотворчості та правозастосування у спосіб, який забезпечував би стабільність юридичного становища індивіда; зазначеного можна досягти лише шляхом законодавчого закріплення якісних, зрозумілих норм⁴;

¹ Справа «Щокін проти України» від 14 жовтня 2010 року. (заяви № 23759/03 та № 37943/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 14 жовт. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858?find=1&text=%D1%87%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96#Text

² Справа «Vyrentsov v. Ukraine» : рішення Європейського суду з прав людини від 11 квіт. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 груд. 2017 р. № 2-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних

– у тих випадках, коли закон передбачає кримінальну відповідальність, вимога його ясності та недвозначності є вирішальною під час встановлення його відповідності юридичній визначеності⁵;

– юридичної визначеності будь-якого нормативного акта (або його окремого припису) неможливо досягти, якщо текст акта (його припису) є двозначним (багатозначним). Особлива роль у цій ділянці належить державній мові. Юридична визначеність – це передовсім недвозначність. Недвозначність найповніше досягається в однорідному мовному середовищі. Приписи національного права (конституції, законів, підзаконних актів тощо) пов'язані спільністю фахової (правничої) термінології, а також фоновими знаннями юридично значущих слів і висловів. Такі фонові знання є невідокремною частиною мовної компетенції носіїв української мови, тому саме завдяки їй застосуванню як єдиної державної є можливим представити волю національного нормотворця, зокрема законодавця, у її автентичному вираженні. У цьому полягає один із найважливіших чинників функціонування української мови як державної, забезпечення чого є легітимною метою Закону⁶.

Отже, аналізуючи прецедентну практику ЄСПЛ та рішення КСУ, можемо констатувати, що зміст окресленого принципу не обмежують лише вимогами до законодавства на етапі правотворчості. Правову визначеність, яка є органічною складовою принципу верховенства права, необхідно розглядати як комплексне поняття, виражене через низку вимог до його складових елементів, зокрема:

1. *Вимоги щодо чіткості закону*, які передбачають *ясність, точність, недвозначність формулювання правової норми* та покликані забезпечити її зрозумілість, одна-

депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 6 черв. 2019 р. № 3-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text>

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лют. 2019 р. № 1-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>

⁶ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 лип. 2021 р. № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

кове застосування, недопущення випадків довільного трактування, а також гарантують передбачуваність поведінки суб'єкта та наслідки такої поведінки.

Високі стандарти чіткості та зрозумілості складно поєднувати в одному правовому положенні, оскільки не все, що чітке, буде зрозумілим, і навпаки (Adaskalytsia, 2024). Як свідчить досвід, досягти абсолютної визначеності законодавчих дефініцій є практично недосяжною метою через низку обставин – особливості мови, що нею сформульовано норми закону, загальність їх формулювань, неможливість заздалегідь передбачити в них усі реальні ситуації тощо. Саме тому право має бути здатним своєчасно адаптуватися до нових обставин.

З цього приводу важко не погодитися з думкою О. Тищенко та І. Тітко (2024) про те, що недосконалість закону, як власне і будь-якого творіння рук людських, є цілком природним явищем. Безперечно це не означає, що не слід прагнути до максимально високих стандартів у царині законотворення, однак, на погляд авторів, правозастосовникам все ж завжди потрібно бути готовими до прийняття рішень в умовах невизначеності, часткової визначеності, колізійності норм та інших ускладнювальних чинників, які неодмінно виникають, якщо досконалості під час створення закону досягти не вдається.

Чіткість закону досягається головним чином прагненням законодавця максимально дотримуватися стандартів юридичної техніки, загальноприйнятих правил формулювання юридичних текстів, надаючи їм формальної визначеності, офіційності, лаконічності, логічності, послідовності тощо. Однак під час текстуального оформлення нормативно-правових актів важливо не допускати надмірного формалізму та забезпечити використання в тексті понять, що мають чітке загальне значення, однозначне сприйняття та розуміння. Тому, одним із найважливіших чинників у цьому контексті є забезпечення належного функціонування української мови як державної.

2. Наступними елементами юридичної визначеності є вимоги щодо *доступності та зрозумілості норм права*, які дають можливість фізичним та юридичним особам у конкретних обставинах ознайомитися з вимогами нормативно-правових актів, самостійно або з допомогою компетентних фахівців зрозуміти їх сутність і зміст, орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовуватиметься в певних обставинах, та мати чітке уявлення щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах.

3. Вимоги щодо *правової передбачуваності* набувають важливого значення для забезпечення стабільного правового становища індивіда, його адаптацію до умов правової дійсності, впевненості у своєму правовому становищі, а також захисті від свавільного втручання з боку держави. Адже

вкрай важливо для будь-яких учасників правовідносин мати змогу відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

4. Правова передбачуваність досягається шляхом *стабільності та незмінності законодавства* і є важливою гарантією довіри до органів державної влади, їх посадових і службових осіб. Часті та необґрунтовані зміни нормативно-правового регулювання перешкоджають суб'єктам правозастосування ефективно реалізовувати свої законні очікування та досягати бажаного результату шляхом вчинення правомірних дій.

Як зазначено вище, підставою для корегування чинного законодавства є суттєві зміни об'єктивної дійсності в суспільства та державі, однак будь-які нововведення мають відбуватися із дотриманням певних вимог, серед яких: *незворотність дії нормативно-правових актів у часі*, тобто неможливість застосування закону, який не був чинний на момент вчинення діяння (non-retroactivity); неможливість застосування правових норм до особи, яка не знала й не мала змоги знати про його існування; обов'язковість офіційного оприлюднення нових нормативно-правових актів у чітко визначеному порядку; встановлення перехідного періоду для набуття законної сили новоутвореними нормами права та адаптації суспільства до нових правових реалій (тривалість такого перехідного періоду під час суттєвих змін правового регулювання суспільних відносин має визначатися законодавцем у кожному конкретному випадку індивідуально); недопущення внесення непередбачуваних і необґрунтованих змін до законодавства, непорушність і нескасовність набутих законних прав (vested rights).

5. *Правомірні (легітимні) очікування* (legitimate expectations) – це невіддільна складова правової визначеності, яка, за тлумаченням Венеційської Комісії, обстоє ідею, що органи публічної влади повинні додержуватися не лише приписів актів права, а й своїх обіцянок і очікувань¹. Легітимні очікування в законодавчих і правозастосовних актах мають альтернативні варіації назви, зокрема можуть називатися правомірними, законними, обґрунтованими, розумними або виправданими сподіваннями (очікуваннями).

Формування в особи конкретних легітимних очікувань є результатом безпосередньої дії принципу правової визначеності, що проявляється через такі взаємопов'язані стадії: законодавче

¹ Rule of law checklist. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law, Adopted by the Venice Commission at its 106th plenary session Venice, 11–12 March 2016. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>

закріплення певних норм у національному законодавстві; трактування змісту цих норм суб'єктами, яким вони адресовані, самостійно або за допомогою компетентних осіб; виникнення в суб'єктів відповідних легітимних очікувань за умови правомірної поведінки та дотримання вимог законодавства; впевненість у гарантованому захисті цих очікувань від протиправних посягань. Реалізація принципу легітимних очікувань полягає в здатності особи у своїх правомірних діях не бути позбавленою можливості реалізувати свої законні інтереси та досягти бажаного результату, покладаючись на сталість чинного законодавства та його передбачуваність, дотримання органами публічної влади вимог національного законодавства, ефективного та об'єктивного правосуддя тощо.

Отже, особа може обґрунтовано сподіватися на реалізацію певних легітимних очікувань, якщо вони мають достатнє правове підґрунтя, тобто завдяки законодавчій діяльності парламенту є формально закріпленими в законі (підзаконному нормативно-правовому акті). Однак джерелом походження в особи таких очікувань може бути не лише норма права, а, наприклад, конкретне судове рішення, що набуло законної сили, усталена судова практика, висновки та рішення КСУ, вимоги окремого правового договору, індивідуальні правозастосовні акти тощо.

6. Вимоги щодо *визначеності повноважень органів влади* передбачають чіткий розподіл компетенції між гілками державної влади та виняткове законодавче врегулювання меж їх повноважень, *обмеження дискреції* в повноваженнях компетентних органів, забезпечення ефективного захисту від свавільного втручання та можливого зловживання з їх боку.

Стаття 19 Конституції України передбачає, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України», закріплюючи на конституційному рівні спеціальнодозвільний тип правового регулювання діяльності органів державної влади. До того ж Конституція України гарантує такі засади правового порядку в державі, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством¹. Владу слід здійснювати в правомірний спосіб, з дотриманням принципів гуманізму, справедливості, розумності, обмеженої дискреції тощо.

7. Важливою вимогою правової визначеності є *усталена судова практика*. Значна роль у подоланні невизначеності під час застосування правових приписів належить зокрема стабільній судовій практиці та діяльності судових органів. Ці

вимоги також передбачають забезпечення кожному ефективного й доступного судового захисту незалежним і справедливим судом, гарантування незмінності судових рішень, які набрали законної сили, неможливість застосування судами нечинних і офіційно не оприлюднених законодавчих актів тощо.

Доволі часто в судовій системі України принцип правової визначеності пов'язують з остаточністю судових рішень, які набрали законної сили, їх стабільністю; системністю та послідовністю в діяльності судів; однозначністю й передбачуваністю правозастосування; якістю закону; забезпеченістю єдності судової практики тощо (Luts, 2023). Слід зазначити, що верховенство права є результатом привілейованої влади Верховного Суду під час перегляду судових рішень щодо тлумачення законів. Однак це повноваження не є найвищим, оскільки тлумачення конституційних положень є унікальною функцією саме Конституційного Суду країн, де існує модель централізованого конституційного контролю (Korytova et al., 2022). До того ж ЄС вимагає, щоб застосування законодавчих актів було стабільним, а судової практики – послідовним і однастайним, та акцентує на важливості уніфікованого застосування права ЄС у державах-членах, щоб уникнути правової невизначеності (Monaienko, 2025). Отже, застосування закону, навіть якщо його формулювання залишають певний простір для різного тлумачення зазвичай вважатиметься передбачуваністю, коли існує усталена судова практика.

Отже, доцільно зазначити, що в дослідженні було проаналізовано лише окремі аспекти принципу верховенства права та вимоги до правової визначеності, адже їх остаточний перелік наразі перебуває на етапі наукового вивчення та обговорення.

Висновки

З огляду на прецедентну практику ЄСПЛ і аналіз рішень КСУ, а також зважаючи на доктринальні підходи до тлумачення правової визначеності, можемо констатувати, що зміст окресленої категорії є комплексним поняттям. Як невіддільна складова принципу верховенства права, правова визначеність охоплює комплекс вимог щодо таких її елементів, як: чіткість, ясність, точність закону, доступність і зрозумілість норм права, правова передбачуваність, стабільність і незмінність законодавства, гарантованість правомірних (легітимних) очікувань, визначеність повноважень органів влади, обмеження їх дискреції, усталена судова практика тощо.

Слід акцентувати, що під час війни всі питання, пов'язані із функціонуванням принципу верховенства права та правової визначеності, набувають особливої актуальності. Адже стабільність і надійність правового регулювання в таких

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

умовах зазнає негативного впливу, спричиняє численні суперечності, завдає школи законним очікуванням населення, формує в них відчуття розгубленості, тривоги, недовіри, страху.

Очевидно, що в умовах воєнного стану виникає необхідність швидкого прийняття рішень органами державної влади в складних реаліях суцільної невизначеності, небезпеки та у вкрай стислі терміни. Такі законодавчі зміни ставлять населення країни в нерівне становище, адже окремі групи осіб через низку обставин не мають належного доступу до потрібної інформації чи ресурсів, не можуть вчасно дізнатися про нововведення та відреагувати на них. У таких умовах правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних, зокрема, з обмеженням наявних прав і свобод, соціальною політикою та заходами

безпеки для населення, яке передбачає внесення змін до чинних законів або прийняття нових, має здійснюватися виключно із гарантованою можливістю адаптації населення до нових правових реалій і захисту їх законних очікувань.

Отже, дотримання принципу верховенства права та вимог правової визначеності в сучасних українських правових реаліях є надзвичайно складним завданням, однак їх реалізація наблизить українську правову систему до європейських принципів і стандартів, сприятиме забезпеченню стабільності й непорушності конституційного ладу, слугуватиме дотриманню прав і свобод людини та громадянина, їх захищеності від свавілля державної влади й забезпечуватиме укріплення засад демократії та розбудову громадянського суспільства в Україні.

References

- [1] Adaskalytsia, K. (2024). Legal certainty as a requirement for the formalization of the rule of law. *Scientific and informational bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law. named after King Danylo Halytsky. Series "Law"*, 17(29), 10-18. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.10-18
- [2] Demydenko, V. (2024). The impact of Ukraine's European integration course on European and national municipal law in the context of modern hybrid warfare. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(27), 71-81. DOI: 10.33270/01242702.71
- [3] Holovaty, S. (2024). Evolution of the Ukrainian doctrine of constitutional law. *Library of constitutional law*. Retrieved from <https://ccu.gov.ua/library/evolyuciya-ukrayinskoyi-oficiynoyi-doktryny-konstytucijnogo-prava>
- [4] Huivan, P. (2017). Legal certainty as a component of the principle of the rule of law. *Almanac of international law*, 17, 11-21. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_17_
- [5] Kopytova, O., Bratel, O., Kulyk, T., & Kosiak, N. (2022). Judicial supremacy in the period of transit of the legislation of the countries of transitional justice belonging to the continental legal system. *ASTRA Salvensis*, 19, 133-150. Retrieved from <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1047902>
- [6] Kulyk, T.O., Stefanchuk, M.M., Snidevych, O.S., Khaliuk, S.O., & Kolomiitsev, P.O. (2022). Constitutionalisation of legislation upon the administration of justice as a manifestation of the rule of law (evidence from Ukraine). *ASTRA Salvensis*, 1, 367-385. Retrieved from <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1048682>
- [7] Liustei, V., & Klymenko, N. (2024). The role of the European Union in the harmonization of the legislation and reform of administrative structures of the candidate countries. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Public Administration"*, 20(2), 41-45. DOI: 10.17721/2616-9193.2024/20-7/12
- [8] Luts, L.A. (2023). The principle of legal certainty: current state and prospects. *Legal scientific electronic journal*, 8, 21-27. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/2
- [9] Mazur, M. (2024). The principle of legal certainty and changes in judicial practice. *Supreme Observer*. Retrieved from <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/607/pryntsypr-pravovoi-vyznachenosti-ta-zminy-sudovoi-praktyky>
- [10] Monaienko, A. (2025). Application of the principle of legal certainty in the practice of the Court of Justice of the EU in tax cases. *Yurydychna Gazeta*. Retrieved from <https://www.zedsoft.com.ua/blog/index.php?zastosuvannia-pryntsypr-pravovoi-vyznachenosti-u-praktytsi-sudu-yes-u-podatkovykh-spravakh>
- [11] Ostapenko, H. (2023). The role of legal certainty principle in provision of access to justice in Ukraine in wartime. *Access to Justice in Eastern Europe*, 3(20), 27-39. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.3-a000306
- [12] Pech, L. (2022). The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law. *Hague J Rule Law*, 14, 107-138. DOI: 10.1007/s40803-022-00176-8
- [13] Piccone, T. (2023). The compounding rule of law crisis. *Brookings Institution*. 2023. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/the-compounding-rule-of-law-crisis/>
- [14] Pryimak, A.M. (2010). The principle of legal certainty: concept and individual aspects. *Scientific notes of the National University "Kyiv-Mohyla Academy". Series "Legal Sciences"*, 103, 53-55. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3845>

- [15] Savynskiy, S.M. (2024). Legal certainty as a guarantee of effective implementation of human rights and freedoms: practice of the European Court of Human Rights. *Legal Scientific Electronic Journal*, 9, 23-26. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/4
- [16] Scheppele, K.L. (2024). The Life of the Rule of Law. *Annual review of law and social science*, 20, 17-33. DOI: 10.1146/annurev-lawsocsci-010924-103836
- [17] Scheppele, K.L., & Pech, L. (2018). Is the Rule of Law Too Vague a Notion? *VerfBlog*. URL: <https://verfassungsblog.de/the-eus-responsibility-to-defend-the-rule-of-law-in-10-questions-answers>.
- [18] Shcherbanyuk, O., Gordieiev, V., & Bzova, L. (2023). Legal nature of the principle of legal certainty as a component element of the rule of law. *Juridical Tribune*, 13(1), 21-31. DOI: 10.24818/TBJ/2023/13/1.02
- [19] The global democracy index: how did countries perform in 2024? (2025). *The Economist*. Retrieved from <https://www.economist.com/interactive/democracy-index-2024>
- [20] Tyshchenko, O.I., & Titko, I.A. (2024). Legal certainty and the most favorable interpretation of the law for the individual as guidelines for resolving legal gaps in the criminal process. *Legal Scientific Electronic Journal*, 10, 272-479. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-10/109
- [21] Vlasenko, V. (2024). Legal reservations in fulfilling the purpose of the European principle of legal certainty on the example of Ukrainian legislation. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(3), 33-42. DOI: 10.56215/naia-chasopis/3.2024.33

Список використаних джерел

- [1] Адаскалиця К. Правова визначеність як вимога до формалізації норми права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. 2024. Вип. 17 (29). С. 10–18. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.10-18
- [2] Демиденко В. Вплив євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право в умовах сучасної гібридної війни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 71–81. DOI: 10.33270/01242702.71.
- [3] Головатий С. Еволюція української доктрини конституційного права. *Бібліотека конституційного права*. 2024. URL: <https://ccu.gov.ua/library/evolyuciya-ukrayinskoyi-oficiynoyi-doktryny-konstytucijnogo-prava>
- [4] Гуйван П. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 11–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_17_4
- [5] Kopytova O., Bratel O., Kulyk T., Kosiak N. Judicial supremacy in the period of transit of the legislation of the countries of transitional justice belonging to the continental legal system. *ASTRA Salvensis*. 2022. No. 19. P. 133–150. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1047902>
- [6] Kulyk T. O., Stefanchuk M. M., Snidevych O. S., Khaliuk S. O., Kolomiitsev P. O. Constitutionalisation of legislation upon the administration of justice as a manifestation of the rule of law (evidence from Ukraine). *ASTRA Salvensis*. 2022. No. 1. P. 367–385. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1048682>
- [7] Liustei V., Klymenko N. The role of the European Union in the harmonization of the legislation and reform of administrative structures of the candidate countries. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Державне управління»*. 2024. Т. 20, № 2. С. 41–45. DOI: 10.17721/2616-9193.2024/20-7/12
- [8] Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21–27. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/2
- [9] Мазур М. Принцип правової визначеності та зміни судової практики. *Supreme Observer*. 2024. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/607/pryntsypr-pravovoi-vyznachenosti-ta-zminy-sudovoi-praktyky>
- [10] Монаєнко А. Застосування принципу правової визначеності у практиці Суду ЄС у податкових справах. *Юридична газета*. 2025. URL: <https://www.zedsoft.com.ua/blog/index.php?zastosuvannia-pryntsypru-pravovoi-vyznachenosti-u-praktytsi-sudu-yes-u-podatkovykh-spravakh>
- [11] Ostapenko H. The role of legal certainty principle in provision of access to justice in Ukraine in wartime. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 3 (20). P. 27–39. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.3-a000306
- [12] Pech L. The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law. *Hague J Rule Law*. 2022. No. 14. P. 107–138. DOI: 10.1007/s40803-022-00176-8
- [13] Piccone T. The compounding rule of law crisis. *Brookings Institution*. 2023. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-compounding-rule-of-law-crisis/>
- [14] Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти. *Наукові записки національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Юридичні науки»*. 2010. Т. 103. С. 53–55. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3845>

- [15] Савинський С. М. Правова визначеність як гарантія ефективної реалізації прав і свобод людини: практика Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 23–26. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/4
- [16] Scheppele K. L. The Life of the Rule of Law. *Annual review of law and social science*. 2024. Vol. 20. P. 17–33. DOI: 10.1146/annurev-lawsocsci-010924-103836
- [17] Scheppele K. L., Pech L. Is the Rule of Law Too Vague a Notion? *VerfBlog*, 1 March 2018. URL: <https://verfassungsblog.de/the-eus-responsibility-to-defend-the-rule-of-law-in-10-questions-answers>.
- [18] Shcherbanyuk O., Gordieiev V., Bzova L. Legal nature of the principle of legal certainty as a component element of the rule of law. *Juridical Tribune*. 2023. Vol. 13, Issue 1. P. 21–31. DOI: 10.24818/TBJ/2023/13/1.02
- [19] The global democracy index: how did countries perform in 2024? *The Economist*. Feb. 27 2025. URL: <https://www.economist.com/interactive/democracy-index-2024>
- [20] Тищенко О. І., Тітко І. А. Правова визначеність та найбільш сприятливе для особи тлумачення закону як орієнтири при вирішенні юридичних прогалин у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 272–479. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-10/109
- [21] Vlasenko V. Legal reservations in fulfilling the purpose of the European principle of legal certainty on the example of Ukrainian legislation. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. № 14 (3). С. 33–42. DOI: 10.56215/naia-chasopis/3.2024.33

CHEKHANIUK Lesia

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5807-928X>

The Principle of the Rule of Law and Legal Certainty: Relationship and Particular Aspects

Abstract. The scientific work is devoted to the analysis of individual aspects of the principle of the rule of law (rule of law) and legal certainty. It is noted that in the national legal doctrine the principle of legal certainty is considered as an integral and organic component of the principle of the rule of law. The relevance of the scientific work lies in the fact that currently, due to the lack of a single and established concept of "legal certainty" and its constituent elements, contradictions arise regarding its interpretation and practical application in today's complex conditions. As a result of the study, individual decisions of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine were analyzed, as well as scientific approaches that ensure the proper interpretation and effective application of the principle of legal certainty, its adaptation to the Ukrainian law enforcement mechanism. The purpose of the article is to analyze the concepts of the rule of law and legal certainty, characterize their constituent elements, and the features of their functioning in the conditions of modern military realities in Ukraine and hybrid confrontations in the world. Particular attention is paid to the analysis of requirements for individual elements of legal certainty, in particular, such as clarity, clarity, precision of the law, accessibility and comprehensibility of legal norms, legal predictability, stability and immutability of legislation, guarantee of legitimate expectations, certainty of the powers of government bodies, established judicial practice, etc. It is noted that on the path of rapprochement with the European Union, the issues of ensuring parity between national and international interests remain extremely relevant for Ukraine. It is concluded that, despite the full-scale invasion, Ukraine is actively continuing significant dynamic reformatting of national legislation in the context of European integration processes. However, it is emphasized that the dynamics of such changes and the conditions in which they occur threaten such factors as the stability of the legal status of individuals, the formation of their legitimate expectations, protection from the arbitrariness of state power, the stability and inviolability of the constitutional order, etc.

Keywords: the principle of law; the rule of law; legal certainty; legitimate expectations; the European Court of Human Rights; the Constitutional Court of Ukraine.

DOI: 10.33270/02252901.11

УДК 343.102:343.132:343.985

ВАСЮТА Юлія*

ад'юнк特 кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2954-0230>

Теоретико-методологічні та праксеологічні засади діяльності спільних слідчих груп під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень

Анотація. Статтю присвячено аналізу актуальних питань діяльності спільних слідчих груп під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. В умовах сьогодення світове співтовариство зосереджує посилену увагу на боротьбі з транснаціональною злочинністю, зокрема, тероризмом, торгівлею людьми, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, кіберзлочинами, воєнними злочинами, корупційними кримінальними правопорушеннями тощо. Вирішення проблемних аспектів з протидії корупції в Україні потребує не лише відповідних реформ влади на засадах правової держави, а й гармонізації кримінального, кримінального процесуального права та криміналістики, визначення розслідування як основної функції забезпечення кримінального процесу, зміцнення процесуальної самостійності спільних слідчих груп як особливої форми міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень, а також удосконалення взаємодії з Національною поліцією України, Державним бюро розслідувань, Національним антикорупційним бюро України, Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою та іншими антикорупційними органами. У дослідженні використано досвід європейських держав щодо розслідування корупційних кримінальних протиправних діянь. Акцентовано на впровадженні позитивного світового досвіду в національну практику щодо врегулювання діяльності спільних слідчих груп як особливої форми міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, а також застосовано комплексний підхід. Викладений матеріал становить новизну у сфері теоретико-методологічних і праксеологічних досліджень, оскільки діяльність спільних слідчих груп потребує аналізу за сучасних умов розвитку кримінального процесуального права та криміналістичних інновацій. Окреслені в статті засади взаємодії спільних слідчих груп з представниками антикорупційної діяльності в Україні, а також іноземний досвід міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень мають практичну значущість, з огляду на високий рівень транснаціональної злочинності.

Ключові слова: міжнародне співробітництво; правоохоронні органи; міжнародні організації; корупція; транснаціональна злочинність.

Історія статті:

Отримано: 23.01.2025

Переглянуто: 18.02.2025

Прийнято: 31.03.2025

Рекомендоване посилання:

Васюта Ю. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади діяльності спільних слідчих груп під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 96–104. DOI: 10.33270/02252901.11

*Відповідальний автор

Вступ

Корупція як явище має властивість до адаптації, змін і вдосконалення, а також загрожує верховенству закону, правам людини, призводить до порушення функціонування ринкової економіки (Svoboda, & Tsipotan, 2024). Згідно зі звітом Національного антикорупційного бюро України 89 % громадян вважають корупцію найсерйознішою проблемою для України після повномасштабного вторгнення (Report..., 2023).

У криміналістичному аспекті корупційні кримінальні правопорушення визначають як специфічний вид протиправної поведінки, що керується певними закономірностями та відображається у формі слідів (Punda, & Novytskyi, 2022).

Практична реалізація міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень супроводжується проблемними питаннями. Корупційна злочинність характеризується наявністю міжнародних зв'язків, тому створення спільних слідчих груп (їх взаємодія) покликане забезпечити ефективне міжнародне співробітництво під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Попри те, що в Україні наявний чинний механізм запобігання й протидії корупції, вивчення міжнародних рекомендацій і запозичення міжнародного досвіду є важливим та перспективним. Міжнародний досвід повинен слугувати поштовхом до винайдення нових дієвих механізмів запобігання корупції. Отже, можна запозичити базові принципи, заходи, засади, механізми протидії та запобігання корупції, адаптувавши досвід під соціальні умови, рівень економічного розвитку й систему влади держави (Pastukh, & Levchuk, 2023).

Матеріали та методи

Окрім антикорупційної політики, важливим є питання забезпечення постійної міжнародної співпраці з правоохоронними органами різних держав, органами державної влади та міжнародними організаціями під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Дієвим механізмом цієї співпраці є створення спільних слідчих груп. Метою статті є висвітлення ключових аспектів діяльності спільних слідчих груп під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, позитивні аспекти співробітництва як на національному, так і міжнародному рівнях під час запобігання проявам корупції в Україні, дослідження окремих аспектів міжнародного досвіду щодо боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями.

У межах дослідження здійснено аналіз наукових праць учених і звітних матеріалів правоохоронних органів, міжнародних організацій, спеціалізованого органу прокуратури, центральних органів виконавчої влади зі спеціальними статусами, що забезпечують формування та реалі-

зацію антикорупційної політики. Методологічною основою слугували загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, наприклад, порівняльний і філософський, аналізу та синтезу, індукції та дедукції.

Результати й обговорення

Сучасна злочинність має транснаціональний характер і зазвичай містить корупційний підтекст. Організовані групи та злочинні організації утворюють транснаціональні компанії, що займаються злочинним бізнесом, насамперед виконують незаконні операції з переміщення через державні кордони матеріальних і нематеріальних засобів з економічною вигодою, використовують сприятливу ринкову кон'юнктуру інших держав, особливості в системах кримінального правосуддя різних країн, сучасні цифрові технології. Тобто здійснюють проникнення в легальну економіку інших держав корупційними шляхами.

Окремими проблемними питаннями в діяльності структурних підрозділів Національної поліції України щодо боротьби з організованою злочинністю є неможливість доступу до онлайн-ресурсів, що використовують особи, які є учасниками організованих груп і злочинних організацій, а також причетні до вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень; брак доступу до низки інформаційно-аналітичних і пошукових систем державних органів, що унеможливає ефективне виконання спеціальних завдань і проведення аналізу отриманої інформації; відсутність єдиного алгоритму документального забезпечення організації та проведення НСРД або оперативно-розшукових заходів у порядку ст. 272 КПК України щодо забезпечення безпеки особи під час конфіденційного співробітництва та легалізації відомостей, даних, речей, отриманих під час виконання спеціального завдання, з метою їх подальшого використання як доказової бази під час кримінального провадження та розгляду в суді (допит особи в суді як свідка, яку залучено для виконання спеціального завдання); неналежне фінансово-матеріальне забезпечення підрозділів кримінальної поліції під час організації та проведення спеціальних операцій, зокрема для забезпечення безпеки осіб, залучених до виконання спеціальних завдань, після завершення спецоперацій, а також підготовки поліцейських «під прикриттям»; відсутність належної взаємодії органів прокуратури та суду з підрозділами кримінальної поліції під час розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень, у яких фігурантами є організовані групи та злочинні організації, унаслідок чого судові засідання за кримінальними провадженнями тривають роками; низький фаховий рівень працівників правоохоронних органів, а також суттєві недоліки в організації ОРД (Busol, 2019). Крім цього, слід акцентувати на проблемні питання взаємодії правоохоронних

органів, міжнародних організацій і компетентних органів держав під час розслідування кримінальних правопорушень (наприклад, корупційних кримінальних правопорушень) у складі спільної слідчої групи (далі – ССГ). Вважаємо, що цей аспект є актуальним і потребує комплексного дослідження особливої форми міжнародного співробітництва.

Темпи зростання корупції як злочинного феномена спонукають до взаємоузгодженості під час розслідування та боротьби з кримінальними протиправними явищами спільно з суб'єктами державного господарювання, інститутами громадянського суспільства (громадськими організаціями, формуваннями, спільнотами, окремими громадянами), міжнародними організаціями тощо. Пріоритетності набуває інститут створення ССГ, що дає змогу застосувати системно-функціональний підхід (обмін досвідом теоретиків і практиків). Розслідування корупційних кримінальних правопорушень компетентними органами різних країн є важливим аспектом, спрямованим на розробку нових методик діяльності, криміналістичних алгоритмів розслідування тощо.

Проблемні питання у сфері протидії корупції мають вирішуватися комплексно завдяки інтегративним заходам соціально-економічного, державно-політичного, кримінологічного, інформаційного, національно-культурного, правничого й морально-етичного характеру. Завданнями реалізації курсу суспільства на формування соціальної правової держави є виконання стратегічних засад, наприклад, демонополізація, розмежування бізнесу та влади, усунення корупційних ризиків, забезпечення ефективної кримінальної, митної політики та слідчої діяльності (Tertyshnyk, 2024).

Як зазначає І. В. Козак (2024), вирішення проблемних питань, що виникають під час відкриття та на етапі кримінального провадження за фактами вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема щодо одержання службовою особою неправомірної вигоди, можливе шляхом послідовного вдосконалення кримінального процесуального законодавства та розробки криміналістичних рекомендацій з огляду на слідчу й судову практики. Як зазначає А. А. Вознюк (2020), корупція була та є однією з наймасштабніших і глобальних проблем в Україні. Протягом останніх років вжито низку заходів з протидії корупційному кримінальному протиправному явищу. Однак ця проблема залишається актуальною на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства. О. О. Буряк (2018) у науковій праці зауважує на особливостях процесуального керівництва під час відкриття кримінального провадження, порядку взаємодії прокурора зі слідчим, працівником оперативного підрозділу, слідчим суддею, іншими уповноваженими особами під час розслідування прийняття пропо-

зиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, участі прокурора під час проведення слідчих процесуальних дій у межах розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. З огляду на зазначене, підкреслимо необхідність створення й функціонування ССГ під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, зокрема розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Адже встановлення керівництва й взаємодії членів ССГ потребують ретельного наукового підходу.

Окрім цього, Д. О. Шумейко (2015) у своєму дослідженні охарактеризував тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (допитів заявника, потерпілого, свідків і підозрюваного, проведення огляду, обшуку, експертизи й освідування) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень ССГ посідають чільне місце в криміналістичній тактиці.

З огляду на характер сучасної корупційної злочинності, набуття нею міжнародного характеру, важливо акцентувати на вдосконаленні заходів міжнародного співробітництва, формуванні напрямів їх вирішення, зокрема щодо проведення процесуальних дій у порядку міжнародної правової допомоги, забезпеченні екстрадиції (видачі) підозрюваної особи тощо. Це важливі й складні з процесуального та організаційно-тактичного аспектів заходи, які потребують зусиль, задля досягнення високих результатів (Chornous, 2019). З метою вдосконалення та прискорення взаємодії під час кримінального провадження між правоохоронними та судовими органами розроблено механізм діяльності ССГ. Досліджуючи питання розслідування корупційних кримінальних правопорушень, слід зосередити увагу на значущості взаємодії ССГ з іншими суб'єктами антикорупційного спрямування.

Зазначимо, що організаційні засади системної протидії корупційним кримінальним правопорушенням засновано на конвергенції національних систем шляхом використання міжнародних стандартів (Drozd, 2024). Крім цього, виникають нові правові механізми та інформаційні можливості, спрямовані на попередження та профілактику корупційних, фінансових кримінальних правопорушень тощо, упроваджують програмні інформаційно-аналітичні комплекси, що дають змогу проаналізувати відомості з інформаційних джерел і змодельовати схеми можливих кримінальних правопорушень корупційного та економічного спрямування (Kosyuchenko, Rybalchenko, & Klynytskyi, 2022).

Окрім зазначеного, до інноваційних підходів у боротьбі з корупцією належать використання сучасних технологій (штучний інтелект і блокчейн); розроблення онлайн платформ і мобільних додатків для повідомлення про випадки корупції; вдосконалення законодавства та відповідних правових норм; підвищення обізнаності посадових осіб і громадян (Chasova, & Leliak, 2024). Також слід підкреслити значущість автоматизованих інноваційних засобів криміналістичного забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Нині створено низку правоохоронних органів антикорупційного спрямування (Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (далі – САП), Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національну поліцію України, Службу безпеки України тощо), які покликані запобігати та протидіяти корупційній злочинності. Розглянемо окремі з них та окреслимо ключові аспекти взаємодії ССГ з іншими суб'єктами під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом є НАБУ, основним завдання якого є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також вжиття інших, передбачених законом заходів щодо протидії корупції. Виявлення, боротьба та запобігання корупційним зловживанням під час реалізації проєктів, пов'язаних з відновленням України, постає нагальним викликом. З метою його подолання підписано угоду про співпрацю між НАБУ та Центральним антикорупційним бюро Польщі. Меморандум передбачає навчання, обмін досвідом і виконання спільних завдань у сфері запобігання та протидії економічним і корупційним кримінальним правопорушенням. Для ефективнішого моніторингу та розслідування можливих випадків нецільового використання коштів, зокрема наданих урядом США Україні для післявоєнного відновлення, налагоджують співробітництво та обмін інформацією між НАБУ та Генеральною інспекцією Державного департаменту США. Також було підписано меморандум про співпрацю та обмін інформацією з Міністерством цифрової трансформації України, який передбачає виявлення можливих корупційних ризиків під час переведення публічних послуг в електронну форму, обмін інформацією щодо можливих правопорушень, запровадження сучасних ІТ-інструментів для підвищення ефективності слідчих дій, моніторинг закупівель безпілотних літальних апаратів для потреб сил безпеки й оборони України (Report..., 2023).

Серед прикладів співробітництва в межах ССГ під час розслідування корупційних криміналь-

них правопорушень є викриття масштабної схеми заволодіння коштами держпідприємства «Поліграфічний комбінат «Україна»» на суму понад 450 млн грн, яку викрили НАБУ і САП. Однак рушійною силою співпраці стало створення ССГ, до складу якої увійшли слідчі України, Естонії та Франції під егідою Євроюсту. Ефективності розслідування НАБУ і САП сприяло міжнародне співробітництво з естонськими колегами, наприклад, проведення комплексних слідчих (розшукових) дій на територіях обох країн. Своєю чергою правоохоронці Французької Республіки проводять роботу, спрямовану на перевірку своїх громадян у межах співпраці. Активну участь у відстеженні та аналізі банківських транзакцій узяла Державна служба фінансового моніторингу України (Passport Fraud..., 2023).

У Меморандумі про взаєморозуміння між НАБУ та Федеральним бюро розслідувань США (далі – ФБР) (31 серпня 2023 року) зафіксовано необхідність спільних напрацювань у сфері розслідування корупційних кримінальних правопорушень, протидії відмиванню коштів, а також поверненні активів (NABU Strengthens Cooperation..., 2023). Стратегічна програма діяльності Державного бюро розслідувань (ДБР) на 2022–2026 роки акцентує на необхідності співробітництва з міжнародними організаціями, з огляду на стрімке зростання транснаціональної злочинності. Зокрема, виокремлено такі основні напрями в цій сфері: розвиток нормативно-правової бази, якою регламентується міжнародне співробітництво ДБР з правоохоронними органами інших держав та міжнародними організаціями. Крім цього, поглибленню міжнародного співробітництва сприятиме отримання ДБР додаткових повноважень щодо безпосереднього співробітництва з міжнародними організаціями та укладання міжнародних, зокрема міжвідомчих договорів; удосконалення двосторонньої взаємодії з Представництвом ЄС в Україні, КМЄС з реформування сектору цивільної безпеки України, Офісом Ради Європи в Україні, іншими міжнародними партнерами з метою розбудови інституційної спроможності ДБР, впровадження найкращих світових стандартів правоохоронної діяльності в роботу ДБР; ефективна співпраця з Радою Європи та Офісом Ради Європи в Україні, Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні, Координатором проєктів ОБСЄ в Україні, іншими міжнародними організаціями щодо протидії катуванням та іншим видам неналежного поведіння; реалізація проєктів міжнародної технічної допомоги; участь у міжнародних тренінгах, семінарах та інших освітніх заходах; укріплення партнерських взаємин з правоохоронними органами іноземних держав у сфері протидії злочинності; міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні відповідно до законів і міжнародних договорів України з поліцейськими й іншими відповідними органами інших держав, насамперед щодо

ініціювання проведення компетентними органами іноземних держав процесуальних дій, вчинення яких необхідне для розслідування (Strategic program..., 2022). Однією з форм міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні є ССГ, що охоплює стратегічний напрям розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Відповідно до звітної інформації НАБУ за II півріччя 2024 року, співпраця з міжнародними партнерами є серед пріоритетів діяльності НАБУ у 2024 році, яке й донині має високий рівень довіри від міжнародних партнерів, що сприяє подальшому фінансуванню антикорупційних ініціатив. Наприклад, підписання меморандумів про співпрацю з антикорупційними органами Італії та Японії забезпечило обмін досвідом позитивними практиками виявлення й протидії корупції. Ці домовленості передбачають активний обмін інформацією, що впливає на ефективність спільних розслідувань. Однією з нагальних потреб для забезпечення невідворотності покарання винних у топкорупції залишається можливість самостійного ініціювання керівником САП провадження щодо народних депутатів, а також створення ССГ у межах міжнародної правової допомоги (Report..., 2024).

Слід зазначити, що Консультативна місія Європейського Союзу в Україні в березні 2019 року провела серію тренінгів для слідчих ДБР на тематику розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема сесію кібераспектів кримінальних правопорушень було присвячено системам інтернет-платежів, що можуть використовуватися для вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Під час заходу було розглянуто методи роботи з електронними доказами в межах кримінального розслідування. Слідчі ДБР мали можливість поставити низку запитань щодо фіксації фактів використання криптовалют та арешту криптоактивів (EUAM launches first..., 2019). Окрім цього, на 21 щорічній конференції та Генеральній асамблеї ЕРАС/ЕАСН 23–24 листопада 2022 року ДБР долучилося до мережі європейських антикорупційних органів «Європейські партнери проти корупції» (ЕРАС). Європейські партнери з боротьби з корупцією та Європейська антикорупційна мережа – незалежні форуми фахівців-практиків, об'єднані спільною метою щодо запобігання та боротьби з корупцією. ЕРАС охоплюють антикорупційні відомства та органи нагляду за діяльністю поліції держав-членів Ради Європи. Також ЕАСН об'єднує антикорупційні органи країн-членів Європейського Союзу. Під час конференції було розглянуто питання щодо розслідування корупції, міжнародного співробітництва та обміну інформацією, повернення активів, отриманих злочинним шляхом, а також обговорено інструменти для запобігання корупції та оцінки ризиків (The State Bureau..., 2022). З огляду на зазначене, можемо стверджувати, що співробітництво ДБР з

міжнародними організаціями у сфері протидії злочинності засвідчує активізацію розслідування на стратегічному рівні (Lysakovskiy, 2023). Акцентуємо на необхідності підвищення кваліфікації та вдосконалення вмінь і навичок з розслідування корупційних кримінальних правопорушень фахівців з антикорупційної діяльності, наприклад, завдяки участі в науково-практичних заходах (конференціях, семінарах, тренінгах тощо).

Проблемним питанням щодо діяльності САП залишається відмежування її функцій від повноважень Офісу Генерального прокурора (ОГП), оскільки САП повинна, з одного боку, забезпечувати належний нагляд за дотриманням антикорупційного законодавства, а з іншого, – запобігати порушенням прав громадян. Однак, щодо межі автономії САП у структурі ОГП постійно постають питання, адже незалежний статус підрозділу означає лише те, що він не входить до складу інших підрозділів. Також навіть самостійний підрозділ є частиною органу, який у своєму складі має не лише керівника (орган), а й керується усталеними підходами щодо організації та розподілу праці (Bondarenko, 2023). Наприклад, у Новій Зеландії діють такі керівні принципи протидії відмиванню коштів: 1) *ризикоорієнтований підхід* (органи нагляду дотримуються підходу, що ґрунтується на оцінюванні ризиків у нагляді за протидією відмиванню коштів). Підхід, що формується на оцінюванні ризиків, є фундаментальним складником режиму протидії відмиванню коштів для забезпечення цілеспрямованості та інформованості застосованих заходів (з огляду на інформацію, до якої мають доступ наглядові органи), ефективного використання ресурсів і досягнення мети; 2) *пропорційність і чуйність*. Реакція наглядових органів є пропорційною та чутливою до ризику відмивання коштів або потенційного впливу; 3) *послідовність і справедливість*. Керівники намагаються застосовувати високі стандарти послідовно та справедливо; 4) *прозорість і підзвітність*. Наглядові органи сприяють підзвітності та опубліковують основні засади регуляторної політики, а керівники забезпечують прозорість під час прийняття рішень; 5) *доступність і актуальність*. Органи нагляду сприяють дотриманню вимог, допомагаючи суб'єктам звітності зрозуміти їхні зобов'язання; 6) *співробітництво*. Органи нагляду співпрацюють між собою для досягнення надійного та послідовного нагляду за суб'єктами звітності, а також взаємодіють із суб'єктами звітності, урядовими установами (зокрема правоохоронними й регуляторними органами) та іншими організаціями, які допомагають органам нагляду досягати результату. Принцип співробітництва поширюється на міжнародний рівень (New Zealand's measures..., 2021; Pisnyi, 2024). Окрім зазначеного, підрозділ чи особа, уповноважені брати участь у розслідуванні корупційних кримінальних протиправних діянь,

повинні мати достатній рівень компетентності та об'єктивності. Вони не можуть залежати від підрозділу або особи, щодо якої здійснюють розслідування, та повинні мати повноваження щодо співробітництва на всіх стадіях розслідування фактів корупції (Saying No to...). Серед пріоритетних правоохоронних організацій, яка здійснює розслідування в державній сфері, є the Serious Fraud Office – Управління боротьби з великим шахрайством (Pisnyi, 2024).

З огляду на практику застосування принципів відмивання коштів, чільне місце посідає міжнародне співробітництво, що забезпечує ефективність розслідування кримінальних правопорушень корупційного спрямування. У цьому контексті перспективною є діяльність ССГ, які шляхом якісної взаємодії сприятимуть швидкому та результативному розслідуванню корупційних кримінальних правопорушень.

Висновки

Отже, практичної значущості під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень набуває створення спільних слідчих груп, які в межах міжнародного співробітництва

перебувають у постійній взаємодії як у межах групи, так і з міжнародними партнерами. Оскільки корупція набуває ознак транснаціонального характеру, то процес розслідування потребує запозичення найкращих світових практик, унормування національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Дослідження діяльності спільних слідчих груп під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень забезпечує ефективне міжнародне співробітництво, є одним із напрямів зниження рівня корупційних проявів і тіньової економіки, враховуючи національні та міжнародні антикорупційні програми, іноземний досвід боротьби з легалізацією, відмиванням чи приховуванням доходів. Нині уповноважені органи компетентних держав під час проведення кримінальних процесуальних дій, спрямованих на розслідування корупційних кримінальних правопорушень, співпрацюють між собою, обмінюються організаційно-тактичними методиками, засобами, прийомами, криміналістичними рекомендаціями, спеціальними знаннями, які, безумовно, забезпечують ефективність міжнародного співробітництва.

References

- [1] Bondarenko, O.S. (2023). Anti-corruption specialization of prosecutor's offices as a factor in combating corruption: the experience of Hungary and Ukraine. *Reforming the legal system in the context of European integration processes: materials of the VII International Scientific and Practical Conference* (pp. 250-255). Sumy: Sum. derzh. un-t.
- [2] Buriak, O.O. (2018). *Procedural guidance for the investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [3] Busol, O.Yu. (2019). Organized crime in Ukraine: state and problems of implementing state policy in the field of combating this phenomenon. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(18), 66-67. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/15121>
- [4] Chasova, T.O., & Leliak, Ya.O. (2024). Innovative approaches to combating corruption: international experience and the experience of Ukraine. *DICTUM FACTUM*, 2(16). 307-314. DOI: 10.32703/2663-6352/2024-2-16-307-314
- [5] Chornous, Yu.M. (2019). Current issues of international cooperation during the investigation of corruption crimes. *Implementation of European standards for the prevention of corruption in Ukraine: materials of the interuniversity scientific-practical round table* (pp. 118-123). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.
- [6] Drozd, V.Yu. (2024). Convergence of norms of international and national legislation in the investigation of corruption criminal offenses. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Seria "Jurisprudence"*, 70. 128-132. DOI: 10.32782/2307-1745.2024.70.25
- [7] EUAM launches first series of training for investigators of the State Bureau of Investigations. (2019). Site "EUAM Ukraine". Retrieved from <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/euam-launches-first-series-of-training-for-investigators-of-the-state-bureau-of-investigations/>
- [8] Kosychenko, O., Rybalchenko, L., & Klynytskyi, I. (2022). Peculiarities of using visual means of information and analytical activity in the legal and law enforcement spheres. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3(118), 319-325. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-319-325
- [9] Kozak, I.A. (2024). *Proving in criminal proceedings about receiving illegal benefits by an official: dissertation* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [10] Lysakovskiy, R.V. (2023). Cooperation of the State Bureau of Investigation with International Organizations and Networks in the Field of Counteracting Crime. *Current Problems of Law*, 1, 95-101. Retrieved from <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1567>
- [11] NABU Strengthens Cooperation with the FBI: Memorandum Signed. (2023). Site "National Anti-Corruption Bureau of Ukraine". Retrieved from <https://nabu.gov.ua/news/nabu-posiliu-sp-vpratciu-z-fbr-p-dpisano-memorandum/>

- [12] New Zealand's measures to combat money laundering and terrorist financing (2021). Site "FATF". Retrieved from <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Mutualevaluations/Mer-new-zealand-2021.html>
- [13] Passport Fraud: International Corruption Scheme Exposed for Half a Billion Hryvnias in Losses (Scheme+Video). (2023). Site "National Anti-Corruption Bureau of Ukraine". Retrieved from <https://nabu.gov.ua/news/makh-natc-z-pasportami-vikrito-m-zhnarodnu-koruptc-inu-skhemu-na-p-v-m-l-iarda-griven-zbitk-v/>
- [14] Pastukh, I.D., & Levchuk, A.O. (2023). *Administrative and legal mechanism for preventing corruption-related offenses*. Kyiv. National Academy of Internal Affairs.
- [15] Pisnyi, V.I. (2024). *Investigation of the legalization (laundering) of property received by an official in the form of illegal gain* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [16] Punda, O.O., & Novytskyi, A.M. (2022). Peculiarities of investigation of criminal proceedings on the facts of committing offenses of a corruption nature. *Science and law enforcement activities*, 4(58), 190-200. DOI: 10.36486/np.2022.4(58)
- [17] Report: first half of 2023. Site "National Anti-Corruption Bureau of Ukraine". Retrieved from <https://nabu.gov.ua/activity/reports/report-first-half-2023/>
- [18] Report: second half of 2024. Site "National Anti-Corruption Bureau of Ukraine". Retrieved from https://nabu.gov.ua/site/assets/files/48751/zvit_2024_ii_ukr-1.pdf
- [19] Saying No to Bribery and Corruption - A Guide for New Zealand Businesses. Retrieved from <https://www.justice.govt.nz/assets/Ministry-of-Justice-Anti-Corruption-Guide.pdf>
- [20] Shumeiko, D.O. (2015). *Investigation of acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official* (Doctoral dissertation, Dnipropetrovsk, Ukraine).
- [21] Strategic program of the State Bureau of Investigation for 2022-2026. (2022). *State Bureau of Investigation*. Retrieved from <https://dbr.gov.ua/assets/files/diyalnist/strategichna-programa-diyalnosti/strategichna-prog.pdf>
- [22] Svoboda, E.Yu., & Tsipotan, Yu.P. (2024). The state of scientific development of issues related to the investigation of corruption criminal offenses committed by judges. *Analytical and Comparative Law*, 1. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.111
- [23] Tertyshnyk, V.M. (2024). Doctrinal aspects of improving the activities of investigative bodies in combating corruption. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 308-315. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-308-315
- [24] The State Bureau of Investigation has joined the network of European anti-corruption bodies. (2022). Site "Public". Retrieved from <https://suspilne.media/327196-dbr-priednalos-do-merezi-evropejskih-antikorupciynih-organiv/>
- [25] Vozniuk, A.A. (2020). Corruption-related criminal offenses: conceptual problems in the context of reforming the criminal legislation of Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(20), 21-32. DOI: 10.33270/04202002.21

Список використаних джерел

- [1] Бондаренко О. С. Антикоруційна спеціалізація органів прокуратури як фактор протидії корупції: досвід Угорщини та України. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 18–19 трав. 2023 р.). Суми : Сум. держ. ун-т, 2023. С. 250–255.
- [2] Буряк О. О. Процесуальне керівництво розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 241 с.
- [3] Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 66–67. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/15121>
- [4] Часова Т. О., Лесяк Я. О. Інноваційні підходи до боротьби з корупцією: міжнародний досвід та досвід України. *DICTUM FACTUM*. 2024. № 2 (16). С. 307–314. DOI: 10.32703/2663-6352/2024-2-16-307-314
- [5] Чорноус Ю. М. Актуальні питання міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. *Імплементация європейських стандартів запобігання корупції в Україні* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 118–123.
- [6] Дрозд В. Ю. Конвергенція норм міжнародного та національного законодавства при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. № 70. С. 128–132. DOI: 10.32782/2307-1745.2024.70.25

-
- [7] КМЄС розпочала першу серію тренінгів для слідчих Державного бюро розслідувань. *EUAM Ukraine* : [сайт]. 2019. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/euam-launches-first-series-of-training-for-investigators-of-the-state-bureau-of-investigations/>
- [8] Косиченко О., Рибальченко Л., Клиницький І. Особливості використання візуальних засобів інформаційно-аналітичної діяльності в юридичній та правоохоронній сферах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 319–325. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-319-325
- [9] Козак І. А. Доказування у кримінальних провадженнях про одержання службовою особою неправомірної вигоди : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 233 с.
- [10] Лисаковський Р. В. Співпраця державного бюро розслідувань з міжнародними організаціями та мережами у сфері протидії злочинності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1. С. 95–101. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1567>
- [11] НАБУ посилює співпрацю з ФБР: підписано Меморандум. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. 2023. URL: <https://nabu.gov.ua/news/nabu-posiliu-sp-vpratciu-z-fbr-p-dpisanomemorandum/>
- [12] New Zealand's measures to combat money laundering and terrorist. financing. *FATF* : [site]. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Mutualevaluations/Mer-new-zealand-2021.html>
- [13] Махінації з паспортами: викрито міжнародну корупційну схему на пів мільярда гривень збитків (схема+відео). *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. 2023. URL: <https://nabu.gov.ua/news/makh-natc-z-pasportami-vikrito-m-zhnarodnu-koruptc-inu-skhemu-na-p-v-m-liarda-griven-zbitk-v/>
- [14] Пастух І. Д., Левчук А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 214 с.
- [15] Пісний В. І. Розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2024. 312 с.
- [16] Пунда О. О., Новицький А. М. Особливості розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення правопорушень корупційного характеру. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2022. № 4 (58). С. 190–200. DOI: 10.36486/np.2022.4(58)
- [17] Звіт: друге півріччя 2024 року. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/48751/zvit_2024_ii_ukr-1.pdf
- [18] Звіт: перше півріччя 2023 року. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/46738/zvit_maket_i_pivrichchia_2023.pdf
- [19] Saying No to Bribery and Corruption – A Guide for New Zealand Businesses. URL: <https://www.justice.govt.nz/assets/Ministry-of-Justice-Anti-Corruption-Guide.pdf>
- [20] Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2015. 256 с.
- [21] Стратегічна програма діяльності Державного бюро розслідувань на 2022–2026 роки. *Державне бюро розслідувань*. 2022. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/diyalnist/strategichna-programa-diyalnosti/strategichna-prog.pdf>
- [22] Свобода Є. Ю., Ціпотан Ю. П. Стан наукового розроблення питань щодо розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених суддями. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.111
- [23] Тертишник В. М. Доктринальні аспекти удосконалення діяльності слідчих органів щодо протидії корупції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 308–315. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-308-315
- [24] ДБР приєдналось до мережі європейських антикорупційних органів. *Суспільне* : [сайт]. 2022. URL: <https://suspihne.media/327196-dbr-priednalos-do-merezi-evropejskih-antikorupciijnih-organiv/>
- [25] Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. DOI: 10.33270/04202002.21
-

VASIUTA Yuliia

Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2954-0230>

Theoretical, Methodological and Praxeological Principles of the Activities of Joint Investigation Teams during the Investigation of Corruption Criminal Offenses

Abstract. The article is devoted to the analysis of topical issues of the activities of joint investigation teams during the investigation of corruption criminal offenses. In today's conditions, the fight against transnational crime, for example, terrorism, human trafficking, legalization (laundering) of proceeds from crime, cybercrimes, war crimes, corruption criminal offenses, etc., attracts special attention of the world community. Solving the problematic aspects of combating corruption in Ukraine requires not only appropriate reforms of the government on the basis of the rule of law, but also the harmonization of criminal, criminal procedural law and forensics, the definition of investigation as the main function of ensuring the criminal process, strengthening the procedural independence of joint investigation teams as a special form of international cooperation during the investigation of criminal offenses, as well as improving interaction with the National Police of Ukraine, the State Bureau of Investigation, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and other anti-corruption bodies. The study uses the experience of European states in investigating corruption criminal offenses. Attention is focused on the implementation of the best world experience into national practice in regulating the activities of joint investigation teams as a special form of international cooperation during the investigation of corruption criminal offenses. General scientific and special legal methods are used, and a comprehensive approach is applied. The presented material is a novelty in the field of theoretical, methodological and praxeological research, since the activities of joint investigation teams require analysis under modern conditions of development of criminal procedural law and forensic innovations. The aspects of interaction of joint investigation teams with representatives of anti-corruption activities in Ukraine outlined in the article, as well as foreign experience of international cooperation during the investigation of corruption criminal offenses, have practical significance, given the high level of transnational crime.

Keywords: international cooperation; law enforcement agencies; international organizations; corruption; transnational crime.

DOI: 10.33270/02252901.12
УДК 340.12+341

НЕВІДОМСЬКИЙ Максим*

провідний спеціаліст відділу міжнародного співробітництва Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва Секретаріату Конституційного Суду України, аспірант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8799-7606>

Становлення інституту amicus curiae в міжнародному та національному праві: сучасні тенденції та перспективи його розвитку в епоху розквіту штучного інтелекту

Анотація. Актуальність дослідження становлення інституту amicus curiae в міжнародному та національному праві, зокрема впливу розквіту штучного інтелекту на становлення цього інституту в міжнародному та національному праві важко переоцінити, адже вона зумовлена зростанням зацікавленості в консультативних висновках amicus curiae, поширенням штучного інтелекту та його всебічною доступністю, через що з'являється тенденція користування цим засобом дедалі більшою кількістю правників численних країн світу. Автор торкається тематики передумов появи інституту amicus curiae, його давніх форм і кожного етапу становлення. Проаналізовано значну кількість справ, зокрема таких, як справа Гая Верреса, Дарнела, Каласа, Марбері проти Медісона, Сьорінг проти Сполученого Королівства та багато інших, які стали важливими віхами розвитку інституту amicus curiae. Також автор окреслює сучасні тенденції використання судами висновків amicus curiae, а також можливість використання штучного інтелекту для створення amicus curiae. Метою дослідження є висвітлення та аналіз становлення інституту amicus curiae від його перших проявів до сучасного використання. Наукова новизна зазначеного матеріалу полягає в тому, що тематику історичного розвитку інституту amicus curiae від його перших проявів до вивчення можливості використання штучного інтелекту для генерування таких висновків мало досліджено, попри свою виняткову актуальність. Практична значущість дослідження полягає в тому, що автор запропонував нове бачення розвитку amicus curiae через призму його становлення.

Ключові слова: amicus curiae; права людини; Європейський суд з прав людини; міжнародне право; справедливість; штучний інтелект.

Історія статті:

Отримано: 27.01.2025

Переглянуто: 21.02.2025

Прийнято: 31.03.2025

Рекомендоване посилання:

Невідомський М. Становлення інституту amicus curiae в міжнародному та національному праві: сучасні тенденції та перспективи його розвитку в епоху розквіту штучного інтелекту. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 105–112. DOI: 10.33270/02252901.12

*Відповідальний автор

Вступ

Правова доктрина *amicus curiae* набуває дедалі більшого поширення з-поміж правових систем світу. Попри її широке застосування, історичний розвиток *amicus curiae* вченими недостатньо вивчено, тому доречно дослідити його джерела, зокрема зосередити увагу на першому можливому випадкові застосування *amicus curiae*, найдавнішому згадуванні про цю концепцію, а також те, як вона еволюціонувала до своєї сучасної форми.

Матеріали та методи

Проаналізовано численну кількість наукових праць, які присвячені тематиці інституту *amicus curiae*. На виняткову увагу заслуговує взаємодія поглядів видатних учених минулого та погляди представників сучасності щодо ролі таких консультативних висновків. Під час дослідження було використано низку методів: індуктивного узагальнення (зادля виокремлення загальних тенденцій і закономірностей), компаративного аналізу (з метою виявлення відмінних і спільних рис серед поглядів, що їх було проаналізовано), аксіологічний та діалектичний.

Результати й обговорення

Вплив римського права на зародження концепції *amicus curiae*. Початки *amicus curiae* можна простежити з часів Римської республіки (509–27 роки до н.е.), коли претори покладалися на експертні висновки під час вирішення справ. Слід зауважити, що римська правова система не відокремлювала законотворчість від судової інтерпретації, точніше, вона функціонувала в межах гнучкої системи, у якій правники (*iuris consulti*) відігравали важливу консультативну роль. Такі «друзі суду» надавали експертні висновки, так звані *responsa prudentium*, які ставали допоміжним ресурсом інформації для ухвалення рішення, фактично вони були своєрідною інституційною пам'яттю суду, адже могли наводити справи, які розглянуто багато років тому і які подібні до справи, що була на розгляді (Frier, 2018).

«Друзі суду» не були офіційними сторонами судового процесу, а також представниками жодної зі сторін у судовому процесі, а радше відігравали роль інформаційної допомоги задля справедливого вирішення спору. Така їхня тодішня консультативна функція дуже нагадує сучасну роль *amicus curiae*, коли експерти надають свою певною мірою унікальну та вузькоспеціалізовану інформацію незалежно та безсторонньо, що важливо, не намагаючись схилити суддю на бік будь-якого рішення, а точніше, збагачуючи суд спеціалізованими знаннями, які можуть допомогти судові (Schauer, 2015).

Один з найвідоміших та найвпливовіших юристів пізньої Республіки Сервій Сульпіцій Руф надавав юридичні консультації магістратам і сенату, зараджуючи цим у складних справах. Інший видатний юрист Квінт Муцій Сцевола допоміг систематизувати римське право, розробивши правові класифікації, що стало передвісником судової опори на доктринальний аналіз у подальшому (Tamanaha, 2017).

За часів принципату (27 рік до н. е. – 284 рік н. е.) практика надання консультативних висновків була формалізована через *ius respondendi ex auctoritate principis*, привілей, наданий імператором, який давав змогу певним юристам надавати юридично обов'язкові тлумачення (Tuori, 2016).

Доречно також згадати про таких мислителів, як Гай та Ульпіан, що створили розлогі коментарі, на які часто посилалися маїстрати у своїх рішеннях.

Слід зазначити, що Дигести Юстиніана (529 рік н. е.) – збірка римських правових творів, містять численні посилання на те, що судді поклалися на безсторонні консультативні висновки (Johnston, 2022). *De facto* в римському кримінальному праві під час *quaestiones perpetuae* (публічних судових процесів) була також присутня консультація з експертними юридичними висновками. Хоча не існувало формального механізму для осіб, які не брали участь у процесі, подавати правові аргументи, учених у сфері права часто запрошували для роз'яснення правових питань.

Серед відомих прикладів є судовий процес над Гаєм Верресом (70 рік до н. е.), якого Цицерон звинуватив у корупції на посаді губернатора Сицилії. Цицерон, виступаючи як обвинувач у справі проти Верреса, виголосив серію промов, які стали відомими як «*In Verrem*» («*Проти Верреса*»).

Верреса звинувачували в систематичному грабунку провінції Сицилія, незаконних втратах римських громадян та розкраданні державних коштів. Юридична стратегія Цицерона містила консультації з ученими-правознавцями для посилення своєї позиції (Berry, 2020).

Praetor peregrinus, римський маїстрат, відповідальний за справи за участю перегринів, часто консультувався з юристами, аби вирішити конфлікти між римським правом і місцевими правовими традиціями. Одна з відомих справ стосувалася спору між римським купцем і грецьким торгівцем у провінції Ахaya (близько 50 рік до н. е.). Оскільки місцеве право суттєво відрізнялося від римського договірного права, претор звернувся за порадою до римських і грецьких правознавців з тим, щоб ухвалити справедливе рішення (Frier, 2018).

За часів правління імператора Адріана (близько 117–138 роки н. е.) використання послуг юристів було інституціоналізовано в імператорських рескриптах, які були офіційними

відповідями на юридичні запити, що надходили від губернаторів провінцій. У цих рескриптах часто цитувалися думки таких юристів, як, наприклад, Папініан, які відігравали визначну роль, роз'яснюючи складні правові питання для імператорського судочинства. Наприклад, декрет, виданий в Олександрії (близько 130 року н. е.), вирішив спір про спадкові права, включивши правову аргументацію юристів, попри те, що жодна зі сторін офіційно не висувала вимогу про залучення третьої сторони (Tuori, 2016).

Становлення *amicus curiae* в період Середньовіччя. Після розпаду Західної Римської імперії 476 року н. е. європейські правові традиції стали фрагментованими, утім римські правові принципи збереглися завдяки впливу *Corpus Juris Civilis*, складеного імператором Юстиніаном 529 року н. е. Цей збір законів, заново відкритий у Західній Європі в XI ст., відіграв вирішальну роль у формуванні середньовічної юриспруденції, особливо в галузях цивільного та канонічного права.

Середньовічні суди, насамперед ті, що перебували під впливом канонічного права та традицій цивільного права, успадкували римську практику судових консультацій з ученими-юристами. Концепція консультативної допомоги поступово перетворилася на формалізованішу роль, що нагадує сучасну концепцію *amicus curiae*. Слід підкреслити, що в середньовічний період католицька церква мала величезний вплив на європейські правові традиції, зокрема, одним із ключових принципів канонічного права був пошук істини й справедливості, що часто вимагало експертних консультативних висновків (Tuori, 2016).

Серед перших зафіксованих випадків, коли консультативний висновок третьої сторони вплинув на судові рішення, було те, що 1199 року, Папа Інокентій III консультувався з групою юристів-каноністів щодо легітимності призначення спірного єпископа. Як результат учені-юристи надали консультативний висновок, який надалі став у пригоді. До XIII ст. суди канонічного права формалізували використання так званих *consilia sapientium* («поради мудреців»), закріпивши вимогу до суддів консультуватися з експертами в складних справах (Jefferies, 2009).

Необхідно зауважити, що в той час, як континентальна Європа розвивала традиції цивільного права, засновані на римському та канонічному праві, Англія прийняла особливу систему загального права, що характеризується судовими прецедентами та змагальним судочинством, зокрема королівські суди, створені за часів Генріха II (1154–1189 роки), стали первинними судовими органами для вирішення спорів.

На відміну від судів канонічного права, які заохочували судові консультації з правознавцями, ранні суди загального права були радше змагальними за своєю природою, тобто судді

покладалися на аргументи сторін, а не на зовнішні юридичні консультації, утім були й винятки, зокрема консультативні висновки брали до уваги у справах, що становили значний суспільний інтерес, тоді судді дозволяли третім сторонам надавати правові аргументи (Gardbaum, 2013).

У середньовічній Франції королівські суди часто покладалися на *avocats du roi* для надання незалежних юридичних висновків у справах, що стосувалися королівських інтересів. Ці особи пропонували юридичні аргументи, які не були пов'язані з жодною зі сторін, а слугували виключно суспільному благу (Herzog, 2018).

Слід зауважити, що середньовічний період відіграв вирішальну роль у формуванні доктрини *amicus curiae*, зокрема через суди канонічного права, які інституціоналізували практику звернення за експертними юридичними висновками (*consilia sapientium*), європейські суди цивільного права, де вчені-юристи та королівські адвокати часто надавали консультативні висновки.

Період пізнього середньовіччя став свідком поступової трансформації правових інститутів у всій Європі. XVI–XVIII ст. ознаменувалися становленням централізованих держав, кодифікацією законів і зростанням професіоналізації судової системи. З розвитком правових систем концепція *amicus curiae* еволюціонувала від неформальної практики судових консультацій до визнаного механізму, який набув поширення.

Практика судів Європи з XVII до XIX ст. Три основні правові традиції, загальне право (Англія), цивільне право (континентальна Європа) та канонічне право (суди католицької церкви), стали свідками значних зрушень у формалізації участі третіх осіб. Ці традиції заклали основу для *amicus curiae* як окремого інструменту, який згодом поширився в праві Сполучених Штатів Америки.

За часів правління династій Тюдорів (1485–1603) та Стюартів (1603–1714) система загального права Англії зазнала значних змін. Судді Королівської лави, судів загальної юрисдикції та канцлерських судів дедалі частіше покладалися на зовнішні консультативні висновки під час вирішення складних спорів, особливо у справах, що стосувалися спорів між Короною та Парламентом, а також комерційних спорів в умовах розширення торговельних мереж Англії. У XVII ст. суди Англії почали визнавати консультативні висновки третіх сторін у справах, що стосувалися широкого суспільного інтересу, зокрема в цей період з'являються перші прямі судові згадки про *amicus curiae* як окремий процесуальний інструмент (Garoupa, & Ginsburg, 2015).

Надзвичайно цікавою справою в контексті становлення концепції *amicus curiae* стала справа Дарнела (*Darnel's case*) 1627 року, яка також відома як «Справа п'яти лицарів». Ця справа, яка стосувалася ув'язнення п'яти лицарів без правового підґрунтя королем Карлом I, стала

знаковою в боротьбі між королівською владою і правовою процедурою.

Зіткнувшись з фінансовими труднощами, король Карл I наклав на своїх підданих примусові стягнення, вимагаючи від них вносити гроші на користь Корони без схвалення парламенту. У відповідь численна кількість відомих діячів того часу відмовилися підкоритися, стверджуючи, що такий збір є незаконним. Зокрема серед тих, хто чинив опір, були п'ять лицарів – сер Томас Дарнел, сер Джон Корбет, сер Волтер Ерл, сер Джон Хевенінгем і сер Едмунд Гемпден, яких згодом заарештували й ув'язнили без жодних правових підстав. У подальшому згадані п'ять осіб подали клопотання про *habeas corpus*, вимагаючи або висунути їм звинувачення в конкретному злочині, або звільнити їх.

Зазначена справа розглядалася в Королівському суді 1627 року. Основне питання полягало в тому, чи має король прерогативу ув'язнювати підданих без формального висунення їм звинувачень. Адвокат Корони стверджував, що влада монарха має перевагу над законодавчими обмеженнями, особливо в питаннях державної безпеки. Своєю чергою захист від імені лицарів стверджував, що безпідставне затримання порушує принципи, закріплені у Великій хартії вольностей і традицій загального права. Їхні аргументи заклали основу створення «Петиції про право» 1628 року (яку ще називають «Другою великою хартією»), основоположним документом в історії конституціоналізму держави (Baker, 2019).

Зрештою суд виніс рішення на користь Корони, відмовивши лицарям у задоволенні їхніх клопотань про *habeas corpus* і підтвердивши право короля ув'язнювати підданих без негайного на те обґрунтування, однак ця справа стала поштовхом до широкої опозиції королівському абсолютизму й безпосередньо вплинула на розробку зазначеної «Петиції про право», яка підтвердила принцип, що жодна людина не може бути позбавлена свободи без належної правової процедури (Baker, 2019).

Однією з найвідоміших справ, пов'язаних з консультативними висновками у Франції, була справа Каласа (*Calas Case*) 1762 року, у якій Вольтер та інші вчені-юристи представили аргументи проти несправедливої страти Жана Каласа, протестанта, звинуваченого в убивстві свого сина. Їхнє втручання допомогло домогтися посмертного виправдання, продемонструвавши зростаючу роль правників у впливі на результати судових рішень. Вольтер, опублікувавши відомий памфлет «Трактат про віротерпимість» 1763 року, стверджуючи, що Калас став жертвою релігійного фанатизму. Згодом до поглядів Вольтера долучилися також інші юристи, висвітлюючи цю справу як приклад небезпеки судової помилки, коли упередженість переважає над належною правовою процедурою. 1765 року

після ретельного перегляду вирок було скасовано й Жана Каласа було виправдано. Його сім'я отримала фінансову компенсацію, а справа стала історично знаковою (McCrudden, 2019).

В Італії ж праці Андреа Альчіато та Гуго Гроція мали значний вплив на *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* 1756 року, який прямо визнав роль учених-юристів у допомозі судам, заклавши основу для сучасного застосування *amicus curiae* (Cairns, 2015).

Серед перших задокументованих випадків використання *amicus curiae* у Сполучених Штатах Америки була справа Хейберна (*Hayburn's Case*) 1792 року, яка стосувалася судового перегляду федерального пенсійного статуту. Закон про пенсії за інвалідністю 1792 року уповноважував федеральні окружні суди розглядати пенсійні позови ветеранів війни за незалежність і надавати рекомендації військовому міністру, який залишав за собою право остаточного вирішення питання про призначення чи відмову в призначенні пенсій. Це викликало глибоке занепокоєння, оскільки на суди, що діють на підставі ст. III Конституції Сполучених Штатів Америки, було покладено несудові обов'язки, *ipso facto*, кидаючи виклик принципу поділу влади.

Кілька федеральних окружних судів, зокрема й у Пенсильванії, Нью-Йорку та Північній Кароліні, відмовилися застосовувати цей закон, стверджуючи, що він порушує ст. III Конституції, вимагаючи від суддів виконувати функції виконавчої влади.

Зрештою справу так і не було офіційно розглянуто Верховним Судом США через процедурні питання, втім справа Хейберна є важливою з погляду визнання участі *amicus curiae*. Видатні правники тієї епохи, включаючи Генерального прокурора Едмунда Рендольфа, надавали аргументи, щоб допомогти суду в тлумаченні Конституції (Baum, & Devins, 2017).

Загалом необхідно підкреслити, що XIX–XX ст. ознаменувалися глибокою трансформацією світових правових систем. Промислова революція, демократичне врядування створили нові правові виклики, спонукаючи суди дедалі більше покладатися на консультативні висновки третіх осіб.

Рання американська республіка успадкувала традицію англійського загального права, однак Верховний суд Сполучених Штатів Америки доволі швидко розширив роль *amicus curiae* в конституційному судочинстві. Справа *Марбери проти Медісона* 1803 року (*Marbury v. Madison*) стала однією з визначних у контексті застосування інституту *amicus curiae* в конституційному праві Сполучених Штатів Америки. Хоча суд прямо не згадав *amicus curiae* у своєму рішенні, консультативні висновки допомогли голові Верховного суду Джону Маршаллу сформулю-

вати надважливу доктрину судового контролю (Black et al., 2016).

До кінця XIX ст. *amici curiae* стали стандартною рисою американського судочинства, особливо в корпоративному праві, залізничному регулюванні та справах про громадянські права. У XIX ст. британські суди продовжували допускати надання *amici curiae*, насамперед у справах, де король був зацікавлений у результаті або коли справа стосувалася значного суспільного інтересу.

Amicus curiae та виклики сучасності.

Після Другої світової війни європейські суди, зокрема Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), дедалі частіше покладалися на *amicus curiae* від правозахисних організацій. Зокрема, як приклад, можна навести справу *Сьорінґ проти Сполученого Королівства* (*Soering v. United Kingdom*) 1989 року. До цієї справи міжнародна правозахисна організація «Amnesty International» подала *amicus curiae*, висловлюючись проти екстрадиції громадянина Німеччини до США через ризик негуманного поводження.

Справа стосувалася екстрадиції Єнса Сьорінґа, громадянина Німеччини, з Великої Британії до Сполучених Штатів Америки, де його розшукували за вбивство батьків його дівчини. Сьорінґ стверджував, що його екстрадиція порушить ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ). ЄСПЛ ухвалив рішення на його користь, зазначивши, що екстрадиція Сьорінґа до США нарадить його на ризик зазнати умов, які порушують його права за ст. 3 ЄКПЛ (Railey, McCormick, & Ovey, 2021).

Amicus curiae є важливим інструментом у міжнародному праві, застосування якого у XXI ст. під час розгляду, наприклад, справ, які стосуються порушення принципу незастосування сили чи погрози силою, важко переоцінити, адже додаткова спеціалізована корисна інформація може стати важливим ґрунтом для майбутнього рішення, зокрема щодо можливості створення міжнародних консультативних органів, що слугуватимуть допоміжним джерелом безсторонньої інформації.

Розкриваючи тематику викликів сучасності, неможливо оминати проблематику штучного інтелекту, який здатен обробляти дані та створювати юридичні тексти, кидаючи виклик традиційним поглядам (Surden, 2019).

Станом на 2025 рік жоден конституційний суд або суд еквівалентної юрисдикції офіційно не брав до уваги згенерований штучним інтелектом *amicus curiae*. Наразі жоден європейський суд не дозволяє цього, а етичні проблеми – упереженість, прозорість, підзвітність – постають дуже гостро (Cath, 2018).

Слід підкреслити, що історії вже відомі випадки використання штучного інтелекту в юриспруденції, утім вони не були успішними. Наприклад, у справі *Kohls v. Ellison* професор

Стенфордського університету надав суду округу Міннесота експертний висновок про небезпеку штучного інтелекту, водночас включивши до нього вигадані цитати, згенеровані штучним інтелектом (Goldman, 2025). Суд не прийняв таку інформацію і, підкресливши необхідність перевіряти достовірність інформації, згенерованої штучним інтелектом, зазначив, що штучний інтелект є корисним інструментом, який «має потенціал революціонізувати юридичну практику на краще». Серед іншого судом було зазначено про серйозні наслідки подання неправдивих свідчень (Goldman, 2025).

Також, як приклад, можна навести справу *Mata v. Avianca Airlines*, у якій адвокат сторони Стівен А. Шварц, який у документі, поданому до одного з федеральних судів Сполучених Штатів Америки, посилався на справи, що їх вигдав штучний інтелект.

Суд акцентував на «серйозних наслідках» подання декларацій з цитатами, згенерованими штучним інтелектом, і постановив, що довіра, яка має бути притаманна підписанню декларації під страхом покарання за неправдиві свідчення, була «підірвана» (Kuner, Bygrave, & Docksey, 2021).

Доречно зауважити, що дедалі частіше використання штучного інтелекту спонукає суди ухвалювати правила та створювати комітети для оцінки ролі штучного інтелекту в судах і розробляти керівні принципи для вирішення проблем, пов'язаних із точністю та надійністю доказів та інших юридичних матеріалів, згенерованих за допомогою штучного інтелекту (Kuner, Bygrave, & Docksey, 2021).

Надзвичайно цікавим також є рішення у справі, де суд встановив, що через «швидкий розвиток штучного інтелекту та притаманні йому проблеми надійності... адвокат зобов'язаний розкривати інформацію про використання штучного інтелекту», а докази, отримані за допомогою штучного інтелекту, повинні проходити відповідну перевірку на експертну надійність перед тим, як їх надавати. Таке рішення було ухвалено в результаті розгляду Консультативним комітетом з правил доказування змін до Федеральних правил доказування щодо автентичності матеріалів, згенерованих штучним інтелектом (Pasquale, 2020). Зокрема, одна із запропонованих змін передбачає прирівнювання матеріалів, згенерованих машиною, до тих самих стандартів, що й свідчення людини згідно з Правилем 702. Інша зміна передбачає внесення змін до Правила 901(b) з метою забезпечення надійності матеріалів, отриманих за допомогою штучного інтелекту, вимагаючи опису навчальних даних і програми, а також доказів того, що результати є достовірними (Pasquale, 2020).

Слід зауважити, що різні юрисдикції вживають різних заходів для регулювання використання штучного інтелекту. Наприклад,

Верховний суд штату Делавер водночас з десятками інших судів запровадив правила, що забезпечують надійність штучного інтелекту та захист конфіденційної інформації. Щонайменше 15 верховних судів і асоціацій адвокатів, включаючи Каліфорнію, Нью-Йорк і Техас, створили комітети й робочі групи, які займаються визначенням найдоцільнішого використання штучного інтелекту в юридичній практиці. Ці запропоновані правила та робочі групи покликані забезпечити достовірність і точність доказів, отриманих за допомогою штучного інтелекту, а також надійність і конфіденційність використання штучного інтелекту в судовій практиці. Крім того, суди в усій країні запровадили місцеві правила щодо професійної поведінки, пов'язаної з використанням штучного інтелекту. Зважаючи на бурхливий розвиток інструментів штучного інтелекту та подальший прогрес у галузі генеративного штучного інтелекту, правникам слід очікувати на подальші зміни в окремих судових правилах і тлумачення чинних федеральних правил доказування щодо використання контенту, згенерованого штучним інтелектом (Smuha, 2021).

Висновки

З огляду на висвітлене, доходимо таких висновків:

1. Інститут *amicus curiae* має глибоке коріння, що сягає римського права, пройшовши довгий шлях від таких історичних форм, як *responsa prudentium*, *ius respondendi*, *consilia sapientium* та *avocats du roi* до сучасного етапу свого розвитку. Зазначене свідчить, що розвиток *amicus curiae* є не лише юридичним, а й культурно-філософським феноменом, який

відображає прагнення до справедливості через залучення зовнішньої експертизи до судового процесу.

2. Безсумнівно, *amicus curiae* є ефективним інструментом, адже, крім того, що він збагачує суддів вузькоспеціалізованими знаннями на благо справедливого вирішення справи, він також є інструментом, який часто використовують, до прикладу, неурядові організації, які мають інтерес у результаті справи, та для подальшого його впливу на рішення у різних справах у ролі прецеденту. Водночас *amicus curiae* ставить перед нами низку викликів.

3. Використання штучного інтелекту для генерації *amici curiae* виявляє етичні та практичні проблеми й ставить під сумнів легітимність таких матеріалів, вимагаючи нових правових меж для їхнього можливого використання. Деякі суди вже допускають використання штучного інтелекту як альтернативного засобу пошуку інформації, і зазначають, що такий інструмент має потенціал революціонізувати юридичну практику на краще, утім інформація, згенерована штучним інтелектом, має проходити перевірку на достовірність перед тим, як її надавати.

4. З огляду на сучасні тенденції, зокрема, яким притаманне створення правил і робочих груп, що покликані забезпечити достовірність і точність доказів, отриманих за допомогою штучного інтелекту, а також надійність і конфіденційність використання штучного інтелекту в судовій практиці, слід акцентувати на нагальній потребі в уніфікованих міжнародних і національних стандартах використання штучного інтелекту в юридичній сфері.

References

- [1] Baker, J.H. (2019). *An Introduction to English Legal History*. Oxford University Press.
- [2] Baum, L., & Devins, N. (2017). *The Company They Keep: How Partisan Divisions Shape the Supreme Court*. Oxford University Press.
- [3] Berry, D.H. (2020). *Cicero's Catilinarians*. New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780195326468.001.0001
- [4] Binns, R. (2018). Fairness in Machine Learning: Lessons from Political Philosophy. *Journal of Machine Learning Research*, 2. DOI: 10.48550/arXiv.1712.03586
- [5] Black, R.C., Owens, R.J., Wedeking, J., & Wohlfarth, P.C. (2016). *U.S. Supreme Court Opinions and Their Audiences*. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781316480366
- [6] Cairns, J.W. (2015). *Codification, Transplants and History: Law Reform in Louisiana and Beyond*. Cambridge University Press.
- [7] Cath, C. (2018). Governing Artificial Intelligence: Ethical, Legal, and Technical Opportunities and Challenges. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 376. DOI: 10.1098/rsta.2018.0080
- [8] Frier, B.W. (2018). *The Rise of the Roman Jurists*. Princeton University Press.
- [9] Garbaud, S. (2020). *The New Commonwealth Model of Constitutionalism: Theory and Practice*. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511920806
- [10] Garoupa, N., & Ginsburg, T. (2015). *Judicial Reputation: A Comparative Theory*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: 10.7208/chicago/9780226290621.001.0001
- [11] Goldman, E. (2025). Court Denies Preliminary Injunction Against Minnesota's Anti-"Deepfakes" Law-Kohls v. Ellison. *Technology & Marketing Law Blog*. Retrieved from <https://blog.ericgoldman.org/>

archives/2025/01/court-denies-preliminary-injunction-against-minnesotas-anti-deepfakes-law-kohls-v-ellison.htm

- [12] Herzog, T. (2018). *A Short History of European Law: The Last Two and a Half Millennia*. Harvard University Press. DOI: 10.2307/j.ctv24trbnw
- [13] Jefferies, D. (2009). The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts. *Parergon*, 26(1), 205-207. DOI: 10.1353/pgn.0.0138
- [14] Johnston, D. (2022). *Roman Law in Context* (2nd, ed.). Cambridge University Press. DOI: 10.1017/97811085728713
- [15] Kuner, C., Bygrave, L.A., & Docksey, C. (2021). *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary*. Oxford University Press. DOI: 10.2139/ssrn.3839645
- [16] McCrudden, C. (2019). *Litigating Religions: An Essay on Human Rights, Courts, and Beliefs*. Oxford University Press. DOI: 10.1111/rirt.13849
- [17] Pasquale, F. (2020). *New Laws of Robotics: Defending Human Expertise in the Age of AI*. Harvard University Press.
- [18] Rainey, B., McCormick, P., & Ovey, C. (2021). *Jacobs, White, and Ovey: The European Convention on Human Rights*. Oxford University Press. Retrieved from <https://www.oxfordlawtrove.com/view/10.1093/he/9780198847137.001.0001/he-9780198847137>
- [19] Schauer, F. (2015). *The Force of Law*. Harvard University Press. Retrieved from <https://biblioscout.net/content/pdf/99.140005/arsp202001013301.pdf>
- [20] Smuha, N.A. (2021). From a "Race to AI" to a "Race to AI Regulation": Regulatory Competition for Artificial Intelligence. *Law, Innovation and Technology*, 13(1), 57-84. DOI: 10.2139/ssrn.3501410
- [21] Surden, H. (2019). Artificial Intelligence and Law: An Overview. *Georgia Law Review*, 35. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3411869>
- [22] Tamanaha, B.Z. (2017). *A Realistic Theory of Law*. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781316979778
- [23] Tuori, K. (2016). *The Emperor of Law: The Emergence of Roman Imperial Adjudication*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198744450.001.0001

Список використаних джерел

- [1] Baker J. H. An Introduction to English Legal History. Oxford University Press, 2019. 736 p.
- [2] Baum L., Devins N. The Company They Keep: How Partisan Divisions Shape the Supreme Court. Oxford University Press, 2017. 272 p.
- [3] Berry D. H. Cicero's Catilinarians. New York : Oxford University Press, 2020. DOI: 10.1093/oso/9780195326468.001.0001
- [4] Binns R. Fairness in Machine Learning: Lessons from Political Philosophy. *Journal of Machine Learning Research*. 2018. Vol. 2. DOI: 10.48550/arXiv.1712.03586
- [5] Black R. C., Owens R. J., Wedeking J., Wohlfarth P. C. U.S. Supreme Court Opinions and Their Audiences. Cambridge University Press, 2016. DOI: 10.1017/CBO9781316480366
- [6] Cairns J. W. Codification, Transplants and History: Law Reform in Louisiana and Beyond. Cambridge University Press, 2015. 606 p.
- [7] Cath C. Governing Artificial Intelligence: Ethical, Legal, and Technical Opportunities and Challenges. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*. 2018. Vol. 376. DOI: 10.1098/rsta.2018.0080
- [8] Frier B. W. The Rise of the Roman Jurists. Princeton University Press, 2018. 344 p.
- [9] Gardbaum S. The New Commonwealth Model of Constitutionalism: Theory and Practice. Cambridge University Press, 2020. DOI: 10.1017/CBO9780511920806
- [10] Garoupa N., Ginsburg T. Judicial Reputation: A Comparative Theory. Chicago : University of Chicago Press, 2015. DOI: 10.7208/chicago/9780226290621.001.0001
- [11] Goldman E. Court Denies Preliminary Injunction Against Minnesota's Anti-«Deepfakes» Law—Kohls v. Ellison. *Technology & Marketing Law Blog*. 2025. URL: <https://blog.ericgoldman.org/archives/2025/01/court-denies-preliminary-injunction-against-minnesotas-anti-deepfakes-law-kohls-v-ellison.htm>
- [12] Herzog T. A Short History of European Law: The Last Two and a Half Millennia. Harvard University Press, 2018. DOI: 10.2307/j.ctv24trbnw
- [13] Jefferies D. The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts. *Parergon*. 2009. Vol. 26, Issue 1. P. 205–207. DOI: 10.1353/pgn.0.0138
- [14] Johnston D. Roman Law in Context. 2nd Ed. Cambridge University Press, 2022. DOI: 10.1017/97811085728713
- [15] Kuner C., Bygrave L. A., Docksey C. The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary. Oxford University Press, 2021. DOI: 10.2139/ssrn.3839645

- [16] McCrudden C. *Litigating Religions: An Essay on Human Rights, Courts, and Beliefs*. Oxford University Press, 2019. DOI: 10.1111/rii.13849
 - [17] Pasquale F. *New Laws of Robotics: Defending Human Expertise in the Age of AI*. Harvard University Press, 2020. 330 p.
 - [18] Rainey B., McCormick P., Ovey C. Jacobs, White, and Ovey: *The European Convention on Human Rights*. Oxford University Press, 2021. 711 p. URL: <https://www.oxfordlawtrove.com/view/10.1093/he/9780198847137.001.0001/he-9780198847137>
 - [19] Schauer F. *The Force of Law*. Harvard University Press, 2015. 256 p. URL: <https://biblioscout.net/content/pdf/99.140005/arsp202001013301.pdf>
 - [20] Smuha N. A. From a «Race to AI» to a «Race to AI Regulation»: Regulatory Competition for Artificial Intelligence. *Law, Innovation and Technology*. 2021. No. 13 (1). P. 57–84. DOI: 10.2139/ssrn.3501410
 - [21] Surden H. Artificial Intelligence and Law: An Overview. *Georgia Law Review*. 2019. Vol. 35. URL: <https://ssrn.com/abstract=3411869>
 - [22] Tamanaha B. Z. *A Realistic Theory of Law*. Cambridge University Press, 2017. DOI: 10.1017/9781316979778
 - [23] Tuori K. *The Emperor of Law: The Emergence of Roman Imperial Adjudication*. Oxford University Press, 2016. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198744450.001.0001
-

NEVIDOMSKYI Maksym

Leading Specialist of the International Cooperation Division of the Department of Communications of the Constitutional Court of Ukraine and International Cooperation of the Secretariat of the Constitutional Court of Ukraine, PhD student of the Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8799-7606>

Formation of the Institute of Amicus Curiae in International and National Law: Current Tendencies and Prospects for its Development in the Era of Artificial Intelligence

Abstract. The relevance of the research on the formation of the institute of amicus curiae in international and national law, in particular, the impact of the rise of artificial intelligence on the formation of this institute in international and national law can hardly be overestimated, since it is due to the growing interest in amicus curiae briefs, the spread of artificial intelligence and its availability, which leads to the tendency of using this tool by an increasing number of lawyers from numerous countries of the world. The author touches upon the prerequisites for the emergence of the institute of amicus curiae, its early forms and each stage of its formation. The author analyses numerous cases, including Gaius Verres case, Darnel's case, Calas Case, Marbury v. Madison case, Soering v United Kingdom case and many others, which have become important milestones in the development of the institute of amicus curiae. The author also outlines current tendencies in the use of amicus curiae briefs by courts, as well as the possibility of using artificial intelligence to generate amici curiae. The purpose of the research is to cover and analyse the formation of the institute of amicus curiae from its first forms to modern use. The material presented herein is of a certain scientific novelty, since the topic of the historical development of the institute of amicus curiae from its first forms to the analysis of the possibility of using artificial intelligence to generate such opinions is rarely studied, despite its exceptional relevance. The practical significance of the study lies in the fact that the author has proposed a new vision of the development of amicus curiae through the lens of its formation.

Keywords: amicus curiae; human rights; European Court of Human Rights; international law; justice; artificial intelligence.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 342.1

БРОВКО Наталія*

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету м. Біла Церква, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>;

КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Наталія

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Збереження національного багатства України як фундамент подальшого розвитку держави

Рец. на кн.: Правовий вимір та охорона національного багатства України : монографія / [Л. Ф. Купіна, В. І. Шакур, В. І. Борденюк та ін.]; за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2024. 320 с.

Інститутом правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України 2024 року було видано монографію «Правовий вимір та охорона національного багатства України», до авторського колективу якої увійшли Василь Борденюк, Анатолій Колодій, Михайло Костицький, Людмила Купіна, Володимир Носик, Василь Шакур та інші видатні українські вчені-правники.

Це комплексне монографічне дослідження є фундаментальним науковим підґрунтям для розробки актуальних правових засад визначення національного багатства України, і, безумовно, має значуще теоретичне й практичне значення в контексті повоєнного відродження України, створення дієвих правових механізмів збереження, примноження, охорони та захисту національного багатства України від внутрішніх і зовнішніх посягань.

Посилену увагу автори монографії зосередили на аналізі сутності, формування та розвитку людського капіталу як основи національного багатства України й пов'язаній з цим проблемі

повернення українських громадян, які отримали тимчасовий захист інших країн. Доведено необхідність прийняття Стратегії повернення українців з еміграції, яка визначатиме пріоритетні напрями діяльності органів публічної влади у вирішенні питань, пов'язаних із реєміграцією та реінтеграцією таких осіб, що дасть змогу забезпечити приріст людського капіталу в Україні.

Крізь призму збереження людського капіталу в роботі досліджено питання щодо створення належних умов для забезпечення якісної освіти в Україні, що набуває, на думку авторів, принципового значення для зростання інтелектуального потенціалу нації та виступає основним каталізатором успішної реалізації концепції розвитку людського капіталу як основи національного багатства.

Важливим питанням, розглянутим у монографії, є правова характеристика складових національного багатства України та напрями їх нормативного закріплення у вітчизняному законодавстві. Для його висвітлення досліджено майнові повноваження українського народу на об'єкти

Історія рецензії:

Отримано: 03.02.2025

Переглянуто: 10.03.2025

Прийнято: 03.05.2025

Рекомендоване посилання:

Бровко Н., Кушакова-Костицька Н. Збереження національного багатства України як фундамент подальшого розвитку держави : рец. на кн. «Правовий вимір та охорона національного багатства України» / [Л. Ф. Купіна, В. І. Шакур, В. І. Борденюк та ін.]. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 113–115.

*Відповідальний автор

права власності в складі національного багатства України, правовий режим землі як основного національного багатства українського народу, кримінально-правова охорона надр і транспортна інфраструктура як стратегічний актив держави.

Зазначено, що нині в Україні проблема правового режиму землі є однією з найбільш важливих та ключових для подальшого розвитку держави, яку визначають багато об'єктивних і суб'єктивних чинників, що безпосередньо впливають на ефективність правового регулювання земельних відносин з метою здобуття перемоги України в російсько-українській війні, реалізації Цілей сталого розвитку (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) та забезпечення громадянської злагоди в повоєнний період. Слушним у роботі є визначення суб'єктивних чинників, які впливають на правовий режим землі в Україні, а саме: законодавча та інституційна невизначеність у реалізації норм ст. 13, 14 Конституції України щодо землі як об'єкта права власності Українського народу й основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави; відсутність рішень Конституційного Суду України за двома конституційними поданнями з 2019 року щодо офіційного тлумачення норм ст. 13 і 14 Конституції України; децентралізація та дерегуляція у сфері використання та охорони землі; законодавче розмежування земель державної та комунальної власності; недосконалість системи й структури земельного законодавства, наявність у ньому значної кількості колізій, прогалин та інших юридичних дефектів; набуття чинності з 01 січня 2024 року норми Закону України від 30.03.2020 про можливість придбання приватизованих земельних ділянок громадянами України та юридичними особами України до 10 тис. га земель сільськогосподарського призначення з одночасним збереженням мораторію на відчуження таких земель державної та комунальної власності; прийняття в лютому 2024 року закону про спрощену процедуру зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення для потреб енергетики й промисловості; відсутність законодавчої заборони продажу земельних ділянок на земельних аукціонах в умовах дії правового режиму воєнного стану; зростання кількості позовів до суду, включно ЄСПЛ, про захист земельних прав тощо.

На наш погляд, у монографії висвітлено ґрунтовний і багатоаспектний аналіз методологічних, теоретичних і конституційних засад правового режиму землі як основного національного багатства, а сформульовані на його основі висновки та практичні рекомендації щодо можливої парадигми правового регулювання земельних відносин в умовах війни та в повоєнний період відновлення України є надзвичайно актуальними для визначення можливих шляхів вирішення цього питання. Важливим науковим доробком, безсумнівно, є також розкриття юридичної природи відповідних понять – «правовий режим землі як основного національного

багатства», «земля як основне національне багатство», «земля як об'єкт права власності Українського народу», «земля як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави», зважаючи на те, що системний та комплексний науковий пошук щодо юридичної природи землі як основного національного багатства на рівні теорії земельно-правових відносин правники не проводили.

Водночас слушними є авторські пропозиції щодо доцільності розроблення з огляду на прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» Концепції первинних законів з питань правового режиму землі як об'єкта права власності та основного національного багатства Українського народу, правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану та в післявоєнний період відбудови української економіки, реалізації соціальної функції права власності на землю, здійснення суб'єктивних прав на землю, охорони землі в межах території України, оскільки чинний Земельний кодекс України не виконує своєї кодифікаційної функції та не дає змоги вирішувати нові проблеми у сфері земельних відносин в умовах війни й післявоєнної відбудови. Зокрема, запропоновано розроблення законопроекту «Про правовий режим землі як об'єкта права власності і основного національного багатства Українського народу» або прийняття кількох конституційних законів України таких, як Закон України «Про власність на землю Українського народу», Закон України «Про використання землі як основного національного багатства Українського народу», Закон України «Про охорону землі як основного національного багатства Українського народу», а також прийняття інших функціональних законів – Закону України «Про планування земель» та Закону України «Про публічне адміністрування земельних відносин». Водночас акцентовано, на тому, що під час розроблення таких концепцій слід зважати на особливості здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування прав власника на землю від імені Українського народу в межах, визначених Конституцією України, у поєднанні зі здійсненням цими органами владних функцій і повноважень відповідно до ст. 5 Основного Закону держави до повномасштабного вторгнення, у період дії правового режиму воєнного стану, а також у післявоєнний період відбудови економіки й розвитку суспільства та держави.

Отже, зазначимо, що наразі актуальною в Україні є необхідність у закріпленні на правовому, законодавчому та інституційному рівнях права кожного українця користуватися національним багатством. Розроблені авторами монографії правові засади збереження національного багатства спрямовано на досягнення саме такої мети. Ця наукова праця є потужним інтелектуальним внеском наших учених у правовий захист національного добробуту й часткою у створенні майбутнього фундаменту повоєнної відбудови Української держави.

BROVKO Nataliia

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional Law and Theoretical and Legal Disciplines of the Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3525-2817>;

KUSHAKOVA-KOSTYTSKA Nataliia

Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Preservation of Ukraine's National Wealth as a Foundation for the Further Development of the State

Review of the book: Legal dimension and protection of the national wealth of Ukraine: a monograph. L. Kupina, V. Shakun, V. Bordeniuk (et al.). O. Kot, A. Hryniak, L. Kupina, V. Shakun (Eds.). Kyiv: Alerta, 2024. 320 p.

УДК 343.134

ГУСАРЕВ Станіслав*

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділення організації наукової роботи здобувачів вищої освіти відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8568-3362>

Ефективна правотворчість: від теоретичних засад до практичного втілення

Рец. на кн.: Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади : монографія / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 512 с.

Правове регулювання в сучасних державах відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку та стабільного розвитку суспільства, оскільки воно слугує основою реалізації механізму охорони та захисту прав і свобод людини, сприяє утвердженню соціальної справедливості та економічному зростанню, а також надає можливість ефективно налагоджувати форми й методи владно-управлінської діяльності в державі, що сприяє підвищенню рівня транспарентності публічного управління, зниженню рівня корупції в органах влади та забезпеченню високого рівня довіри до них з боку громадян.

Монографія «Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-прикладні засади» становить фундаментальну роботу провідних учених України та молодих науковців, які на високому фаховому рівні дослідили широкий спектр теоретичних і практичних проблем сучасної правотворчої діяльності. Серед значущих питань, які ґрунтовно висвітлено на сторінках представленого монографічного дослідження, потрібно насамперед зазначити дослідження проблем взаємозв'язку форми та змісту правотворчої діяльності у світлі реалій сучасного розвитку, ціннісних засад права та правотворчої діяльності в умовах воєнного стану, міжнародних стандартів у сфері правотворчості та формування ефективного законодавства, компромісу й конфлікту як стимуляторів правотворчості, правового моніторингу як засобу оптимізації законодавства,

цифровізації правотворчої діяльності, а також питань ефективності та подолання прогалин правового регулювання як результату правотворчості.

Першу частину монографії присвячено дослідженню концептуальних засад правотворчої діяльності на сучасному етапі. У цьому контексті вагоме теоретичне значення має розділ, присвячений визначенню методологічних засад правотворчості. Адже вивчення проблематики правотворчої діяльності на різних рівнях її пізнання залишається актуальним і потребує використання різноманітного методологічного інструментарію (методологічні підходи, методи, принципи, способи та засоби наукового пізнання). Як стверджують автори монографії, методологічне забезпечення правотворчої діяльності сприятиме формуванню концептуальних засад теорії правотворчої діяльності, що характеризуються предметністю, логічною послідовністю, вираженістю, системністю, верифікованістю знання тощо.

Також у контексті визначення концептуальних засад розвитку сучасної правотворчої діяльності важливе значення має розділ, присвячений моральному виміру правотворчості як чиннику її оптимізації. Слушною в межах цього розділу є авторська позиція, згідно з якою якість та ефективність правотворчості, її оптимізацію посилюють низка чинників, серед яких запропоновано виокремити такі: визначення історично

Історія рецензії:

Отримано: 28.02.2025

Переглянуто: 14.03.2025

Прийнято: 04.04.2025

Рекомендоване посилання:

Гусарев С. Ефективна правотворчість: від теоретичних засад до практичного втілення : рец. на кн. «Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади» / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 116–117.

*Відповідальний автор

© Гусарев С., 2025

виправданих, сталих засадничих суспільних цінностей і моральних основ у змісті правотворчості; врахування суб'єктом правотворчості доктринальних підходів до розуміння права тощо.

У другій частині монографії увагу авторів сфокусовано на інструментальному забезпеченні ефективності правотворчої діяльності. Дослідження правового моніторингу та перспектив цифровізації правотворчості в межах цієї частини монографії є вагомим внеском у забезпечення ефективних правотворчих практик в умовах демократичних трансформацій. Посилену увагу слід зосередити й на розділі, присвяченому правовому моніторингу, в якому проаналізовано можливість використання різноманітних механізмів для контролю за якістю та ефективністю законодавця. В окресленому контексті використання технологій штучного інтелекту та аналізу великих даних є важливим вектором підвищення якості відповідних правотворчих ініціатив. Крім цього важливе практичне значення в межах другої частини представленої монографії має розділ, у якому висвітлено проблематику конфлікту та компромісу як стимуляторів правотворчої діяльності.

Кінцеву частину монографії присвячено практичним питанням розвитку сучасної правотворчості, а також проблемам недійсності та неефективності правових актів як дефектів правотворчості. Обґрунтовано авторське розу-

міння природи інституту недійсності правових актів, який визначено як загальноправовий комплексний інститут системи права, що є сукупністю норм різних галузей. Цей загальноправовий інститут є повноцінним елементом сучасної системи права та відіграє значну роль у зміцненні законності й захисту правопорядку в державі.

Констатуючи наявність високого наукового рівня підготовки представленої монографії, потрібно також зазначити, що на її сторінках недостатньо акцентовано на аналізі взаємодії різних гілок влади в процесі правотворчості, від чого залежить якість законодавства, що пропонуємо авторам врахувати в подальших наукових розвідках.

Водночас, попри окремі незначні недоліки представленого до рецензування фундаментального наукового дослідження, монографія «Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-прикладні засади» характеризується значним ступенем наукової новизни, становить суттєвий внесок у вітчизняну юридичну науку, а також є вагомим інтелектуальним доробком у розвиток вітчизняної юридичної діяльності. Книга має оригінальний, новаторський характер та, безсумнівно, становитиме непересічний інтерес як для науковців у сфері соціогуманітарної науки, так і представників юридичного практичного загалу.

HUSARIEV Stanislav

Doctor of Law, Professor, Leading Researcher, Department of Organization of Scientific Work of Higher Education Applicants, Department of Organization of Scientific Activity of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8568-3362>

Effective Lawmaking: from Theoretical Principles to Practical Implementation

Review of the book: Optimization of lawmaking activity: theoretical and legal principles: a monograph / edited by N. Parkhomenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. 512 p.

УДК 343.847-053.6

КОВАЛЕНКО Валентин*

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0783-2833>

Концептуалізація пробації щодо неповнолітніх в умовах реформування пенітенціарної системи України

Рец. на кн.: Гусак А. П. Пробація щодо неповнолітніх в Україні : монографія.

Київ : ТБЦ, 2024. 428 с.

Українське суспільство постало перед серйозною проблемою поширення випадків жорстокості й агресивності в дитячому середовищі, що негативно позначається на безпеці й стабільності громади, а також на рівні злочинності неповнолітніх. Тому нагальною є необхідність вжиття ефективних заходів запобігання протиправним діям і контролю за неповнолітніми. Превентивні програми, спрямовані на соціальну реабілітацію та підтримку молоді, а також удосконалення системи освіти та виховання можуть стати ключовими чинниками у розв'язанні такої соціальної проблеми в умовах воєнного стану.

Модернізація сучасної системи пробації знаходиться в центрі уваги у зв'язку з невинними змінами в законодавстві й еволюцією пенітенціарної системи, розвиток якої спрямований на створення ефективного механізму контролю, спостереження та реабілітації неповнолітніх злочинців. У цьому контексті важливим є наукове обґрунтування, яке матиме за основу міжгалузеві дослідження (кримінально-виконавчі, кримінологічні, соціальні, психологічні тощо) і дасть змогу розробити ефективні й індивідуалізовані методики превентивних заходів. Під впливом суспільних змін і новацій у правовій сфері пробація неповнолітніх стає стратегічно важливим аспектом кримінально-виконавчої політики. Зміни в законодавстві визначають нові принципи та вимоги діяльності пробаційної служби, права й обов'язки

персоналу органів пробації, стандарти роботи з неповнолітніми, які вчинили кримінальні правопорушення, а також процедури взаємодії з іншими структурами правосуддя та соціального обслуговування. Оптимізація превентивних заходів у контексті пробації щодо неповнолітніх охоплює також аналіз і вдосконалення програм ресоціалізації, підтримки та нагляду. Застосування інноваційних методів і технологій для моніторингу поведінки неповнолітніх сприяє вдосконаленню системи пробації та запобігання рецидиву. Індивідуалізація підходів до неповнолітніх передбачає вивчення та врахування унікальних характеристик кожної особи, яка перебуває під пробаційним наглядом, що набувають ключового значення у взаємодії з неповнолітніми з метою максималізації впливу на їхню негативну поведінку. Використання інноваційних технологій у пробації щодо неповнолітніх надає системі гнучкості, прозорості й ефективності, сприяючи досягненню високих результатів у виправленні та реабілітації.

В умовах воєнного стану розвиток системи пробаційних заходів щодо неповнолітніх не тільки допомагає знизити ризик рецидиву, а й сприяє формуванню безпечного та стабільного суспільства, у якому кожен громадянин може відчувати захищеність і впевненість у своєму майбутньому. Отже, розвиток сучасної системи пробації для неповнолітніх злочинців потребує

Історія рецензії:

Отримано: 27.02.2025

Переглянуто: 10.03.2025

Прийнято: 11.04.2025

Рекомендоване посилання:

Коваленко В. Концептуалізація пробації щодо неповнолітніх в умовах реформування пенітенціарної системи України : рец. на кн. Гусак А. П. «Пробація щодо неповнолітніх в Україні». *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 118–120.

*Відповідальний автор

© Коваленко В., 2025

комплексного підходу, наукового обґрунтування та постійного вдосконалення превентивних заходів, щоб забезпечити ефективну соціальну адаптацію та уникнення втягнення дітей у кримінальну діяльність.

Монографія А. П. Гусака є першою в Україні науковою працею, у якій з позиції системного підходу розроблено комплекс кримінологічних і кримінально-виконавчих заходів забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності. На підставі здійсненого дослідження запропоновано низку концептуальних положень, висновків і пропозицій, що мають практичне значення не лише для кримінології та кримінально-виконавчого права, а й для практичної діяльності інституцій сектору безпеки та громадськості, зокрема:

розроблено концептуальні засади пробації щодо неповнолітніх як ефективного й важливого інструменту гарантування безпеки суспільства, ключового і стратегічного напрямку вдосконалення правосуддя, а також складової системи ювенальної юстиції, яка наділена правовими, організаційними, інформаційно-аналітичними, прогностичними та іншими функціями, спрямованими на процес соціальної реабілітації та ресоціалізації осіб віком від 12-ти до 18 років, з огляду на їхні вікові та психологічні особливості, рівень розвитку та соціально-психологічний стан, запровадження апробованих позитивних пробаційних програм, на протидію покаранню, пов'язаному з обмеженням волі;

визначено параметри імплементації ефективних світових пробаційних моделей щодо неповнолітніх і зарубіжного досвіду правового регулювання та здійснення пробації щодо неповнолітніх, зокрема визнано перспективним для впровадження в національну пенітенціарну практику таких інструментів: моніторинг ефективності пробаційної системи (Велика Британія, Японія); координація виконання кримінальних покарань і примусових робіт (Естонія, Латвія); взаємодія персоналу органів пробації з виховними установами (Данія, Фінляндія); примирення в системі «жертва–злочинець»; кадрове забезпечення – підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації персоналу для реалізації пробаційних програм (Німеччина, США); формування та реалізація комплексних цільових програм, спрямованих на зниження рівня злочинності неповнолітніх і створення безпечного середовища (Австрія, Велика Британія, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія);

запропоновано стратегічні пріоритети вдосконалення законодавчої та відомчої (міжвідомчої) регламентації інституту пробації щодо неповнолітніх в Україні з унормуванням (закріпленням,

коригуванням): прав й обов'язків неповнолітніх, які перебувають на випробувальному терміні; переліку виховних заходів, які можуть бути застосовані в межах ювенальної пробації, і не пов'язані з позбавленням волі; форм взаємодії органів пробації з правоохоронними органами, судами, соціальними службами, громадськістю; процедури пробаційного контролю щодо забезпечення моніторингових функцій органів пробації; гарантій захисту прав неповнолітніх, які перебувають під пробацією; відповідальності неповнолітніх і передбачення санкцій за порушення умов пробації; важелів запобігання корупції та зловживанням у системі пробації;

розроблено пріоритетні напрями застосування інституту пробації в запобіганні правопорушенням неповнолітніх із розробленням проєктів змін і доповнень до законодавства: конкретизація обов'язків, які покладають на неповнолітніх під час перебування на випробувальному терміні; закріплення переліку виховних заходів, які можуть бути застосовані в межах ювенальної пробації, і не включають позбавлення волі; закріплення критеріїв оцінювання ефективності пробаційного нагляду, реалізації програм нагляду та реабілітації; унормування процедури пробаційного контролю; захист прав неповнолітніх, які перебувають під пробацією, і гарантування принципу справедливості пробаційного нагляду; закріплення відповідальності неповнолітніх та передбачення санкцій за порушення умов пробації; запобігання корупції та зловживанням у системі пробації;

науково доведено доцільність запровадження в практику органів пробації проактивних методик роботи з неповнолітніми, з огляду на розроблений проєкт пробаційної програми «Формування правової культури та свідомості», що ґрунтується на освітніх і психологічних підходах до зміни переконань і поведінки й спрямований на реабілітацію, соціальну адаптацію неповнолітніх шляхом підвищення правової свідомості та розвитку правової культури, а також внесення змін та доповнень до низки пробаційних програм («Зміна прокримінального мислення», «Подолання агресивної поведінки», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Формування життєвих навичок»);

сформульовано наукове бачення порядку виконання покарання у формі пробаційного нагляду щодо неповнолітніх, що охоплює: оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення особами, які вчинили кримінальні правопорушення віком 14–17 років (захисні фактори, криміногенна потреба, фактори ризику); проведення моніторингу щодо стану застосування покарання у формі пробаційного нагляду; виконання неповнолітніми засудженими покладених на них обов'язків.

Багатоаспектний і комплексний характер проведеного дослідження, значення результатів

цієї роботи для зміцнення Української держави, нагальність питання протидії злочинності в реаліях сьогодення дають змогу віднести зазначену працю до переліку цікавих наукових робіт з обраної проблематики, роблять її своєчасною та актуальною в юриспруденції. Викладення матеріалу ґрунтується на глибокому системному аналізі нормативно-правових актів, спеціальної наукової літератури, а висновки – на вітчизняному й зарубіжному законодавстві, кримінологічній та кримінально-виконавчій доктринах, судовій практиці й можуть бути використані в діяльності органів державної влади.

Монографія «Пробація щодо неповнолітніх в Україні» вирізняється ґрунтовністю правового

аналізу, виваженістю та коректністю наукової полеміки, умілим добором матеріалу. Результати запропонованого дослідження слугуватимуть поштовхом до подальшого ефективнішого розв'язання проблем пробації, активізації запобігання злочинності неповнолітніх, поглибленню міжвідомчої та міжнародної співпраці за цими напрямками, а також актуалізують запровадження в наукову діяльність й освітній процес позитивного досвіду. Праця буде корисною для науковців, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, практичних працівників органів кримінальної юстиції, фахівців органів державної влади, суддів та всіх тих, хто цікавиться проблемами боротьби зі злочинністю.

KOVALENKO Valentyn

Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0783-2833>

Conceptualization of Probation for Minors in the Context of Reforming the Penitentiary System of Ukraine

*Review of the book: Husak A. Probation for minors in Ukraine: a monograph.
Kyiv: 7BTs, 2024. 428 p.*

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Шановні науковці та колеги-практики!

Національна академія внутрішніх справ здійснює набір статей у наукові фахові видання:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук, виходить друком двічі на рік);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук, виходить друком двічі на рік).

Журнали включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), вони мають загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Прагнучи створити професійну міжнародну платформу для аналізу й обговорення проблем і тенденцій у юридичній сфері, академія публікує журнали «Науковий вісник НАВС» та «Юридичний часопис НАВС» англійською мовою.

Прийом наукових статей для опублікування в наукових фахових виданнях триває на постійній основі. Для подання публікації рукопис необхідно оформити відповідно до встановлених вимог.

Загальні вимоги

1. До друку приймаються статті, написані українською або англійською мовами, які раніше не публікувалися і не були передані на розгляд для публікації в інші видання, зокрема електронні.

2. Статті англійською мовою, які були перекладені з української, мають супроводжуватися документом з текстом мовою оригіналу, оформленим відповідно до встановлених вимог. Такі статті попередньо проходять у редакції перевірку щодо якості перекладу (у разі неналежної якості рукопис повертають на доопрацювання).

3. До розгляду приймаються статті у форматі *.doc або *.docx. Усі нетекстові об'єкти мають бути створені вбудованими засобами Microsoft Word (елементи необхідно згрупувати). Графіки та рисунки повинні бути високої якості (600 dpi для графіків і 300 dpi для кольорових і чорно-білих малюнків) і виконані з можливістю їх редагування, а формули створені за допомогою редактора Microsoft Equation. Ілюстрації можуть бути розміщені безпосередньо в статті (по центру, обтікання зображення текстом забороняється) або подані у вигляді окремих файлів у форматі JPG. Усі графіки, малюнки, таблиці та формули повинні бути пронумеровані й подані після посилання на них у тексті.

4. Текст статті й метаданих має бути набраний шрифтом Times New Roman, кегль – 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,0 pt, поля – 2 см з усіх боків, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 1 см.

5. Обсяг статті (без метаданих) має становити не менше ніж 6 сторінок (від 3000 до 7000 слів) включно з таблицями, графіками, малюнками, а також бібліографічним списком.

6. Обов'язково є наявність: УДК (прописується у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку), списку використаних джерел (оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015) та References (відповідно до стилю APA).

7. Стаття обов'язково повинна містити повний обсяг метаданих, наданий двома мовами (українською та англійською), до яких належать:

- повністю прописані ім'я, по батькові та прізвище авторів (ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані за вимогами, передбаченими постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання з обов'язковим зазначенням адреси та структурного підрозділу закладу вищої освіти (кафедра/факультет/інститут тощо), ORCID (контент профілю автора повинен містити вичерпний список публікацій та актуальні дані щодо афіліації). Максимальна кількість співавторів – три особи;

- назва статті (має бути інформативною, актуальною, відображати досліджувану в статті проблему та не повинна перевищувати 90 знаків з пробілами);

- анотація (не менше ніж 1800 знаків з пробілами, ураховуючи ключові слова; повинна висвітлювати актуальність, мету, методологію аналізу проблеми, результати дослідження, наукову

новизну, а також практичну значущість). Анотація не має містити посилань і скорочень, дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування);

- ключові слова та словосполучення (від п'яти до семи), які стосуються теми дослідження, не дублюють назву статті та не містять загальних слів.

8. Основний текст дослідження може відповідати структурі IMRAD (вступ, огляд літератури, матеріали та методи, результати й обговорення, висновки) або ж мати структуру оглядових статей (вступ; основна частина, розподілена на логічні підпункти; висновки): introduction (вступ) – не менше ніж п'ять посилань; materials and methods (якщо стаття має експериментальне спрямування) або methodological framework (якщо стаття є теоретичною). Можна виокремити розділ literature review; results (результати); discussions (обговорення). Необхідно зазначити, які дослідники вивчали схожу проблему та які аспекти вони розглядали, у чому полягає новизна дослідження; conclusions (висновки); recommendations (рекомендації, тобто для кого матеріали статті становлять цінність). Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по лівому краю.

Вимоги до цитування використаних джерел

1. У статті автор повинен наводити посилання на джерела, матеріали або окремі результати, які були використані в тексті. Список використаних джерел повинен містити нові джерела (за останні три роки) та на 30 % складатися з наукових робіт, опублікованих у журналах, що індексуються в базах даних Scopus або Web of Science.

2. Посилання в тексті на джерела слід зазначати в круглих дужках, наприклад: (Shevchenko, 2022). В одному цитуванні не варто згадувати більше ніж три джерела.

3. Ігнорування правил запозиченого тексту (відсутність лапок у прямому цитуванні, посилань на джерела тощо) може спричинити те, що деякі фрагменти статті буде розцінено як плагіат, з огляду на що в опублікуванні буде відмовлено.

4. **Не слід використовувати** посилання на праці, опубліковані понад 10 років тому, на власні наукові праці (допускається не більше ніж 10 % самоцитовування), тези доповідей, звіти, автореферати, підручники, навчальні посібники, усі інші видання, що не є науковими, а також джерела, видані на території РФ та Республіки Білорусь, мовою країни-агресора або авторами, країною походження яких є Російська Федерація.

Вимоги до списку використаних джерел

1. Список використаних джерел повинен бути наданий українською та англійською мовами. Бібліографічний список, поданий українською мовою, оформляють згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Англійський варіант подають згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA 6th Referencing Style.

2. Список використаних джерел і References мають складатися щонайменше з 25 джерел.

3. Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, які визначають розвиток певної галузі науки. 80 % джерел повинні мати DOI, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела.

4. Описи джерел розташовують за алфавітом. На кожне джерело в списку літератури повинно бути принаймні одне посилання в тексті. У разі відсутності посилань статтю може бути відхилено.

УВАГА! Автори несуть повну відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності, достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритому опублікуванню. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

3 питань розміщення статей у фахових виданнях НАВС звертайтеся за тел.: (044) 520-08-47, e-mail: rvc@navs.edu.ua

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1; e-mail: rvc@navs.edu.ua.

Філософські та методологічні проблеми права

**1
(29)
2025**

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 27.05.2025
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 7,75
Ум. друк. арк. 7,21
Наклад 50 прим.

Philosophical and Methodological Problems of Law

**1
(29)
2025**

Scientific Magazine

Published semiannually

Figuration and making up
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: May 27st, 2025
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 7,75
Simulated publisher's pages 7,21
Circulation 50